

**ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

**«Актуальні питання
юридичної науки – 2019»**

**Матеріали доповідей та статей
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Львів, 16 квітня 2019 року)**

Затверджено до друку Вченою радою Львівського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
(протокол № 05/18/19 від 24 квітня 2019 року)

УДК 34
А 43

Актуальні питання юридичної науки – 2019 : збірник доповідей та статей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 16 квітня 2019 р.). Львів : Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2019. 179 с.

Збірник містить тези доповідей, які були оприлюднені на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання юридичної науки – 2019», що відбулася 16 квітня 2019 року у Львівському інституті ПрАТ «ВНЗ «МАУП».

Збірник розрахований на наукових, науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, наукових установ, студентів, аспірантів, практичних працівників.

Відповідальний за випуск:

директор Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» Лелик Л. І.

УДК 34
А 43

Повну відповідальність за зміст поданого матеріалу несуть автори

© Львівський інститут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2019

**Шановні учасники конференції: колеги, науковці,
викладачі, студенти !**

Науково-практичні конференції на базі навчальних закладів – це довголітня традиція, що є клопіткою працею, потребує довготривалої підготовки; аналізу тем, які актуальні для суспільства, держави та права. Вже стало доброю традицією проведення науково-практичної конференції у стінах нашого Інституту. Усі наші зусилля спрямовані на плекання науково обдарованої молоді, адже саме вона є тією рушійною силою, яка може вивести розвиток держави на якісно новий рівень у правовому, соціально-економічному, науковому, культурному, освітньому напрямку. Нам приємно, що до цього наукового заходу щороку все більше долучаються кращі фахівці в галузі юриспруденції, педагоги, практики, представники наукової еліти. Уся наша команда – колектив Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» – переконані, що інтелект – найцінніший скарб нашої держави.

Конференція є одночасно мірилом ефективності існування навчального закладу на ринку освітніх послуг, стилю та якості навчального процесу, адже вона дає можливість зримо відчувати свій рівень, свою місію та роль у виконанні основного завдання – підготовки спеціалістів-правників для потреб юридичної практики.

Наука потребує подальшого обговорення проблем та фундаментальних питань права, історико-теоретичних та філософських проблем юридичної науки, проблем та перспектив розвитку галузей права в Україні, питань удосконалення законодавства, перспектив правових реформ, становлення та розвитку основних державних інститутів, економічних перспектив розвитку суспільства в умовах формування ринкових відносин та становлення правової держави, філософсько-правових та психологічних проблем реалізації правових норм в умовах сьогодення. Приємно бачити студентів, які переймаються цими проблемами, яким не байдуже майбутнє нашої держави, хто готовий вступати у дискусію із зазначених питань.

Маю надію, що Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання юридичної науки – 2019» об'єднає зусилля фахівців у галузі права та представників молоді генерачії юристів з метою пошуку нових шляхів реформування вітчизняної правової системи. Бажаю нам плідної праці та інтелектуального задоволення, наукових звершень.

**Директор Львівського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
кандидат економічних наук, доцент,
професор МКА Лелик Л. І.**

Граб М. І.
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

З прийняттям Конституції України на загальнодержавному рівні було визначено, що народ України як носій суверенітету і як єдине джерело влади в Україні має безумовне і пріоритетне право на її здійснення безпосередньо та через органи державної влади і органи місцевого самоврядування, а однією із основних форм безпосередньої демократії, за допомогою якої реалізується народне волевиявлення, є вибори. Від того, наскільки якісно діє механізм правового регулювання та правового захисту виборчих правовідносин, залежать результати виборів, а отже, і належна реалізація виборчих прав громадян України, швидке та ефективне формування якісного та кількісного складу органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Це в майбутньому дасть змогу зберігати народні кошти на справи більш корисні для України, ніж проведення нескінченних виборчих марафонів.

Питання прав та свобод людини і громадянина на сучасному рівні життя є найважливішою проблемою внутрішньої і зовнішньої політики всіх держав світової співдружності. Стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому. Особа реалізує себе через участь у суспільному житті, через суспільні відносини. Велике значення для визначення місця та ролі окремої особи в суспільному житті є її правовий статус, який є сукупністю юридичних прав, свобод і обов'язків, закріплених в Основному Законі, гарантією яких є наявність системи правових норм різних галузей права, які виступають

гарантом реальної можливості реалізації правового статусу і містять соціально допустимі і необхідні потенційні можливості особи мати права і обов'язки, реалізувати їх у системі суспільних відносин.

Чинний КК України містить сім статей, в яких передбачено ознаки складів злочинів проти виборчих та референдних прав громадян (статті 157-160 КК України). Порівняно із первинною редакцією КК України – це вже значний крок у диференціації відповідальності за злочини у сфері цих відносин. КК України, прийнятий 5 квітня 2001 року, містив чотири статті, що стосувалися цієї сфери кримінально-правового регулювання: 1) ст. 157 «Перешкоджання здійсненню виборчого права», яка визнавала караним перешкоджання насильством, обманом, погрозами, підкупом або іншим чином вільному здійсненню громадянином права обирати і бути обраним Президентом України, народним депутатом України, депутатом Верховної Ради АР Крим, депутатом місцевої ради або сільським, селищним, міським головою, вести передвиборну агітацію; 2) ст. 158 «Неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів» встановлювала відповідальність за видачу членом виборчої комісії виборчого бюлетеня особі, яка не внесена до списку виборців, і видачу виборцю виборчих бюлетенів (виборчого бюлетеня) замість інших виборців (ч. 1); підлог, тобто виготовлення виборчого документа невстановленого зразка чи виготовлення у спосіб, не передбачений законом, внесення до виборчого документа завідомо неправдивих відомостей або будь-яка інша його підробка, а так само використання завідомо підробленого виборчого документа чи виготовленого у спосіб, не передбачений законом (частина 2); а також завідомо неправильний підрахунок голосів або завідомо неправильне оголошення результатів виборів; 3) ст. 159 «Порушення таємниці голосування», яка визначала злочинним умисне порушення таємниці голосування під час проведення

передбачених законом України виборів, вчинене членом виборчої комісії або іншою службовою особою з використанням влади чи службового становища; 4) ст. 160 «Порушення законодавства про референдум», яка визначала кримінально караним перешкоджання насильством, обманом, погрозою, підкупом або іншим чином вільному здійсненню громадянином права брати або не брати участь у референдумі, вести агітацію до дня проведення референдуму (частина 1); а також за підроблення документів референдуму, приписування, завідомо неправильний підрахунок голосів, порушення таємниці голосування, вчинені членом комісії з проведення референдуму або іншою службовою особою (частина 3) [1].

Першою зазнала змін ст. 158 КК України. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 15 травня 2003 року № 744-IV [2] було розширено коло діянь, в яких полягає неправомірне використання виборчих бюлетенів.

Система кримінально-правових норм про виборчі злочини була розширена за рахунок ст. 158-1 «Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму». Ці зміни передбачалися у Законі України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за знищення виборчої документації або документів референдуму» від 1 грудня 2005 року № 3169-IV [3].

Концептуальною особливістю цього виборчого процесу 2006 р. було впровадження повністю пропорційної системи виборів, замість попередньої змішаної. Для цього Верховна Рада значно змінила Закон України «Про вибори народних депутатів України». В. І. Бортніков пише, що внесені зміни відображали рекомендації міжнародних організацій та досвід попередніх національних виборів, було включено чимало положень,

покликаних забезпечити прозорість виборчого процесу, підзвітність учасників та їхню рівність. Цей закон став більш демократичним [4, с. 46].

Це безумовно не могло не відобразитися і на стані кримінально-правових норм, які містять ознаки виборчих та референдних складів злочинів. У внесених змінах були враховані огріхи попередньої президентської виборчої кампанії. Прийняттю змін передували складний процес доопрацювання та перегляду редакції законопроекту. Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян» від 23 лютого 2006 року № 3504-IV [5].

У зв'язку із прийняттям Закону України «Про Державний реєстр виборців» від 22 лютого 2007 року № 698-V [6] виникає необхідність криміналізувати умисне надання, внесення, розпорядження щодо внесення неправдивих відомостей до органу Державного реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься у базі даних Державного реєстру виборців. Відтак, було змінено назву ст. 158 КК України на таку: «Фальсифікація виборчих документів, документів референдуму чи фальсифікація підсумків голосування, надання неправдивих відомостей до органів Державного реєстру виборців чи фальсифікація відомостей Державного реєстру виборців». Окрім цього було доповнено ст. 158 КК України 9-12 частинами. Стало очевидним, що редакція ст. 158 КК України є занадто казуїстичною і складною у застосовному процесі [7, с. 13].

Наступним кроком у реформуванні кримінального законодавства у частині виборчих та референдних складів злочинів є набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 року № 270-VI [8].

До виборів Президента України у 2010 році було приурочено чергові зміни до законодавства про вибори. Це певною мірою зачепило і кримінально-правові норми про виборчі злочини. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України» від 21 серпня 2009 року № 1616-VI [9] було викладено у новій редакції ч. 1 ст. 157 КК України. Однак, фактично об'єктивну сторону цього складу злочину було доповнено лише ще однією формою, а саме «ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин».

Безпосередньо перед виборами Президента України 2014 року було видано значний за обсягом змін Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України» та деяких інших законодавчих актів України щодо техніко-юридичного вдосконалення виборчого процесу» від 13 березня 2014 року № 879-VII [10].

Кримінального закону цей законодавчий акт стосувався лише у питанні внесення змін до ст. 158-1. Зокрема, її дію було поширено не лише на процес виборів, але й на випадки голосування виборцем на референдумі більше, ніж один раз. Такі зміни слід визнати не належно аргументованими, зважаючи на те, що суб'єкти, які беруть участь у референдумі, визнаються відповідно до Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI [11] учасниками референдуму, а не виборцями.

Наступні чергові суттєві зміни до розглядуваних норм було внесено Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян» від 14 жовтня 2014 року № 1703-VII [12]. У Пояснювальній записці до цього закону зазначається, що доцільність внесення таких змін до КК України обумовлено тим, що гуманізація кримінального законодавства та невинувато м'яке кримінальне покарання призвели до активного

протиправного впливу на волевиявлення громадян та результати виборів, що негативно впливає на політичні процеси у державі [13].

Вже у частині 1 цієї статті серед дій, які становлять неподання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців, міститься також несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців. А у ч. 3 ст. 158 КК України мова йде про викрадення чи приховування виборчої скриньки з бюлетенями. У літературі висловлюються також інші застереження щодо чинної редакції ст. 158 КК України зі змінами, внесеними цим законом [14, с. 170-175].

Відповідно до нової редакції ст. 158-1 КК України розширилося коло незаконних діянь із виборчим бюлетенем, бюлетенем для голосування на референдумі. І знову ж таки у назві статті не відображено такі протиправні діяння, як викрадення чи приховування виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі. Термін «використання», який вжито у назві статті, не може включати перелік усіх діянь, які передбачено у окремих частинах. Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян» від 14 жовтня 2014 року № 1703-VII [12] вперше було внесено зміни до ст. 160 КК України. Зважаючи на те, що первинно вона стосувалася виключно порушення законодавства про референдум, то сумнівним визнається викладення її у новій редакції, яка повністю змінила зміст кримінально-правової норми. Відтепер кримінально караним визнається підкуп виборця, учасника референдуму, який включає, зокрема, таку нетипову форму, як здійснення передвиборної агітації (агітації референдуму) шляхом надання підприємствам, установам, організаціям неправомірної вигоди або надання безоплатно товарів, робіт, послуг. Це обумовлюється тим, що з точки зору законодавчої техніки така стаття мала б бути виключена із тексту кримінального закону. Відповідно КК України слід було б доповнити статтею 160-1 у внесеній Законом України від 14

жовтня 2014 року № 1703-VII редакції. Втім слід зазначити, що науковці неодноразово наголошували на доцільності декриміналізації порушення законодавства про референдум, оскільки первинна редакція ст. 160 КК України створювала колізію з іншими кримінально-правовими нормами [15, с. 68, 21, с. 569].

Подальші зміни поширили свій вплив на ст. 159-1 КК України. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 8 жовтня 2015 року № 731-VIII [16], цю статтю було викладено у новій редакції. І якщо до цього ст. 159-1 КК України поширювалася виключно на порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку), тобто стосувалася порушення партією правил участі у виборчому процесі, то у новій редакції кримінально караними, зокрема, визнаються дії щодо порушення порядку фінансування політичної партії взагалі, а не лише недостовірних відомостей про джерела фінансування передвиборної агітації тощо. Треба відзначити, що передбачаючи в законодавстві спеціальний порядок державного фінансування політичних партій, парламентарії мали б чітко розмежувати порушення порядку фінансування партій взагалі відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» та правил фінансування їх виборчої кампанії. З огляду на це слід визнати порушення системності кримінального закону у питанні розміщення складу злочину, передбаченого ст. 159-1 КК України, у структурі розділу V Особливої частини КК України. Більш доцільним буде поширити на порушення порядку фінансування політичної партії заходи кримінально-правового впливу, які визначені для системи норм розділу XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів».

У 2016 році до статей про виборчі злочини було внесено зміни двома законодавчими актами. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» від 18 лютого 2016 року № 1019-VIII [17] із санкцій ст. 159-1 КК України виключено вказівку на спеціальну конфіскацію як захід кримінально-правового характеру. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році» від 20 грудня 2016 року № 1791-VIII [18] передбачено, що розмір неправомірної вигоди, яку надано, одержано чи пропонується виборцю, слід обчислювати, виходячи із розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а не розміру мінімальної заробітної плати. Слід констатувати, що з моменту набрання чинності КК України 2001 року законодавець тримав під пильною увагою кримінально-правові норми, які вказують на ознаки виборчих злочинів. Зміни до кримінального закону були пов'язані із очікуваною процедурою виборів відповідного рівня, або ж реакцією на виявлені порушення виборчого законодавства після проведення виборчого процесу. Заради справедливості необхідно зазначити, що істотних змін зазнавали норми виборчого законодавства – практично під кожні вибори в Україні традиційно приймається новий виборчий закон чи його нова редакція [19, с. 7].

У літературі негативно висловлюються науковці щодо частих змін виборчого законодавства [20, с. 33]. Інтерпретативна декларація про стабільність виборчого законодавства, прийнята Венеціанською комісією у 2005 році, стверджує, що основні елементи виборчого закону не можуть

змінюватися менш ніж за рік до проведення виборів, а інші зміни можливі у разі крайньої необхідності, однак повинні бути прийняті достатньо завчасно [21с. 82].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: з текстами внесених у нього змін і доповнень, офіційно оприлюдненими станом на 1 листопада 2007 р. / укладач Б. О. Кириць. Львів: «Магнолія-2006», 2007. 349 с.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 15 травня 2003 р. № 744-IV. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/744-15>.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за знищення виборчої документації або документів референдуму : Закон України від 1 грудня 2005 р. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3169-15/print1479458487641820>.

4. Бортніков В. І. Динаміка змін виборчого законодавства України на виборах до Верховної Ради України 2002-2006 років. Наукові записки. 2007. Т. 69. С. 42-47.

5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3504-IV. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3504-15>.

6. Про Державний реєстр виборців : Закон України від 22 лютого 2007 р. № 698-V. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/698-16/print1479458487641820>.

7. Тихий В. П. Злочини проти виборчих і референдумних прав (проблеми кваліфікації та удосконалення законодавства). *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (13-15 квіт. 2007 р.). У 2-х ч. Львів : ЛьвДУВС, 2007. Ч. 1. С. 111-114.

8. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15 квітня 2008 р. № 270-VI. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270-17/print1479458487641820>.

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України: Закон України від 21 серпня 2009 р. № 1616-VI. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: [<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1616-17>].

10. Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України» та деяких інших законодавчих актів України щодо технікоюридичного вдосконалення виборчого процесу : Закон України від 13 березня 2014 р. № 879-VII. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/879-18/print1483445249546278>.

11. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5475-17/print1485518919880180>.

12. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1703-VII. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1703-18/para6#n6>.

13. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян)» від 17 квітня 2014 р. *Офіційний*

веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50711.

14. Парасюк Н. М. Незаконні дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, виборчими документами, документами референдуму та виборчими скриньками з бюлетенями: кримінально-правова оцінка. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6-1. Т. 3. С. 170-175.

15. Андрушко П. П. Коментар до статей 157, 158, 159 Особливої частини Кримінального кодексу України Законодавство України. *Науково-практичні коментарі*. 2006. № 4. С. 36-68.

16. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 573 с.

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції : Закон України від 8 жовтня 2015 р. № 731-VIII. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/731-19/print1494843563181781>.

18. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації : Закон України від 18 лютого 2016 р. № 1019-VIII. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1019-19/paran21#n21>

19. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році : Закон України від 20 грудня 2016 р.

№ 1791-VIII. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1791-19/print> 483445249546278ж.

20. Богашева Н. Законодавче регулювання виборів в Україні: проблеми стабільності. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 2. С. 32-38.

21. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи ; пер. з англ. за ред. Ю. Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. Київ : Логос, 2009. 500 с.

Граб М. І.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права*

Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Марич О. В.

*студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»*

Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

**СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ
КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ**

Розглядаючи стан розробки досліджуваної проблеми, слід зазначити, що проблеми «корупції» в минулий період – це проблеми непорушності інституту власності, які відображено у працях вчених і мислителів (Аристотель, Платон, Цицерон, Юстиніан, Г. Гегель, І. Кант, К. Маркс, Ф. Енгельс, Дж. Локк). Наприклад, Дж. Локк запропонував поділяти власність на суспільну, приватну й особисту на основі належності до діяльності людини таких важливих економічних ресурсів, як земля і праця. Приватну власність мислитель трактує як поєднання спільної та особистої власності. Також він обґрунтовує принципи непорушності особистої власності, пояснюючи визнання суспільством факту належності

різноманітних благ тому, хто витратив на них свою працю, «законами розуму» [1]. Що стосується подальших наукових поглядів на феномен «корупції» зарубіжних вчених, то, за дослідженням Д. Рогозіна (12 листопада 2011 р.) [2], який прослідкував розвиток «корупційної тематики» протягом усього періоду публікаційної Інтернет-активності, перша згадка про корупцію припадає на 1904 р. (Дж. Г. Форд порушив питання політичної корупції) [3]. Далі після незначного поживлення, пов'язаного переважно з темою нелегального бізнесу та хабарництва в органах державної влади США, протягом кількох десятиліть, з 1912 по 1949 рр., не опубліковано жодної статті, яка б індексувалася в *ISI Web of Science*. Найпомітнішою подією стала публікація в 1910 р. монографії Р. Брукса «Корупція в американській політиці та житті» [4], на яку було написано декілька ґрунтовних рецензій. Незначний сплеск інтересу до корупційної тематики на початку 50-х років ХХ ст. пов'язаний із публікацією монографії Г. Вілсона «Конгрес, корупція та компроміс» [5]. Лише в 70-х роках корупція стає актуальною темою для публічних і академічних дискусій. Кінець 80-х років є точкою відліку наступного зростання кількості публікацій. Поворот до «економічного» підходу в аналізі корупції розпочався зі статті Дж. С. Найя в *American Political Science Review*, в якій природу політичної корупції було розглянуто за допомогою економічної оптики і проаналізовано з точки зору прибутків та витрат. Отримавши широке визнання в різних дисциплінарних сферах гуманітарного знання (162 цитування в *ISI Web of Science* станом на 11 листопада 2011 р.), стаття обумовила важливий тренд економічних інтерпретацій корупційних явищ. Побудова економічних моделей корупції стимулювала різке зростання інтересу академічного співтовариства до цього феномена, оскільки новий підхід дозволив перейти від моральних і екзистенціальних оцінок (корупція як неминуче зло, опосередковане схильністю людини до наживи) до прагматичного моделювання і

прогнозування наслідків корупційних практик. Не відмовляючись від осуду корупції й ототожнення її з кримінальною практикою, економісти внесли до теоретичного дискурсу уявлення про економічну раціональність політичних рішень, що формують корупційне середовище. Це дозволило не лише описувати емпіричні залежності між статистично зареєстрованими ознаками, але й розробляти теорії корупції, що мали більшу евристичну силу, ніж моральні або правові концептуалізації, що їм передували. На початку ХХ ст. у США проводяться перші дослідження корупції, які були пов'язані з реформами муніципального управління. Мертон Р. запропонував структурний підхід до дослідження корупції як негативного явища. Причину її появи науковець пов'язує з розвитком і зростанням великих міст, де виникають неформальні центри. Точка зору М. Вебера на суть явища: «бос і його організація – це субститут бюрократії в політичній культурі демократії, що розвивається. З проведенням реформи державної цивільної служби в США дилетантське управління чиновників, що супроводжується владою босів, замінюється професійним бюрократичним управлінням, коли посади займають університетські освічені чиновники, які є непідкупними та знають свою справу» [6]. Якщо в середині ХХ ст. основним академічним майданчиком для обговорення корупції виступала політична теорія, державне і муніципальне право, то з 1980 р. вагоме місце починають займати економічні інтерпретації корупційних явищ. Держава як сфера функціонування політичної корупції залишається у фокусі найбільш цитованих статей, проте інтерпретація і пояснення політичного аспекту починає окреслюватись через економічну аргументацію. Одне з найкоротших сучасних визначень корупції належить Д. Сентурії: «зловживання публічною владою заради особистої вигоди». При цьому залишається незрозумілим, чи належить це діяння до розряду законних або протизаконних, чи зачіпає воно громадську думку, чи має вимірні наслідки (збільшує суспільне благо або завдає збитку суспільному добробуту) і/або

нематеріальний результат (втрата довіри). Джонстон М. запропонував більш розширену класифікацію видів корупції: хабарі чиновників у сфері торгівлі, відносини в патронажних системах, зокрема заступництво на основі земляцтва, родинних, партійних принципів, дружба і кумівство, а також так звана кризова корупція, обумовлена тим, що підприємці вимушені працювати в умовах надзвичайного ризику, коли рішення органів влади можуть призвести до істотних для бізнесу змін [6].

Три найбільш обговорюваних науковцями статті – Д. Трайсмана «Причини корупції: крос-національне дослідження» [7], Ф. Шнайдера та Д. Енста «Тіньові економіки: розмір, причини та наслідки» [8], С. Вая «Як оподаткування корумпує міжнародних інвесторів?» [9], припадають на самий початок 2000-х років і фактично відображають результати досліджень попереднього десятиліття. Роками перевірки вже готових теоретичних моделей, ревізії і критики представлених раніше теорій і, безумовно, експансії глобальних, емпіричних проектів між країнами стали 2000-ні.

Щодо України слід зазначити, що до початку розбудови незалежної держави, в Україні не приділялося належної уваги кримінологічним дослідженням протидії корупції, більше того цей феномен в СРСР не розглядався кримінологами та політиками як загроза національній безпеці. Окремі аспекти протидії корупції в дореволюційний і радянський періоди розглядалися переважно в контексті боротьби з хабарництвом у працях Б. В. Волженкіна [10], П. І. Гришаєва [11], О. Б. Сахарова [12]. Перші кроки у цьому напрямку стали здійснюватися тільки на початку 90-х років ХХ ст. Тоді ж і почала формуватися законодавча база протидії корупції, що і пояснює обмеженість охоплення ними питань протидії корупційній злочинності. Тому сумнівною видається позиція С. А. Головка, який стверджує, що на початку ХХІ ст. явище корупції було вивчено достатньо детально. Проте корупція – динамічне, мінливе явище. З часом змінюється

не тільки рівень корупції та її структурних складових, але й уява про неї, її оцінки в моральних і правових системах різних країн. Для ефективної протидії корупційним діям необхідно виявляти тенденції та закономірності корупційної злочинності з метою розуміння, чому в одному місці та в певний час корупція зростає, а в інших – її рівень не такий значний [13]. Вчений відмічає різноманітність підходів, які зустрічаються в науковій літературі та публічних дискусіях до проблеми протидії корупційній злочинності. Це пояснюється тим, що термін «корупція» та розуміння корупційних злочинів не є однозначними, повною мірою узгодженими. З іншого боку, на думку науковця, існує помітна різниця в розумінні причин і умов, які сприяють корупційній злочинності. До того ж існують як песимістичні, так і оптимістичні підходи до протидії цьому соціально-правовому явищу [13]. Проте останній факт, на нашу думку, не пояснює різноманітності підходів, а є констатацією того, що така різниця існує. При цьому серед кримінологів не вироблено єдиного погляду на те, що слід вважати протидією корупційній злочинності. У кримінологічній науці питання сутності корупції є дискусійними. Треба сказати, що основні дискусії кримінологів відбуваються між прихильниками значення корупції як службового зловживання. Не можна погодитися з тими вченими, які вважають, що фізична особа – підприємець є службовою особою [14, с. 195]. Разом з тим П. П. Андрушко вважає, що не можуть визнаватися службовими особи, які вчиняють на підставі закону (уповноважені законом) дії, які за своїми об'єктивними ознаками (за змістом) збігаються з діями, які вчиняються службовими особами [14]. Проте основна маса дослідників визначає корупцію як соціальне явище, яке робить владу та все суспільство деструктивними. Інші трактування корупції базуються на ототожненні протиправних службових діянь із корупційними, які не охоплюються всіма різновидами незаконної поведінки посадової особи. Корупційні дії службовців за рівнем суспільної небезпеки є

найнебезпечнішими з огляду на те, що без корупційних вчинків службовців не може бути і корупції серед пересічних громадян, які зацікавлені в такий протиправній поведінці посадових осіб [13]. Кулик О. Г. визначив, що з урахуванням ранжирування злочинів, передбачених у розділах Особливої частини КК України, злочини у сфері службової діяльності посідають шосте місце (після злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту і перед злочинами проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян) [15].

На формування наукових підходів, які застосовуються в дослідженні автора, помітно вплинули праці сучасних вчених В. В. Астаніна, А. В. Савченка, А. І. Долгової, О. М. Костенка, М. І. Мельника, Є. В. Невмержицького, Є. Д. Скулиша, М. І. Хавронюка та інших.

Допомогли визначити напрям дослідження при розкритті проблем організованої корупційної злочинності та протидії корупційній злочинності в правоохоронних органах також праці О. Г. Кулика. Так, вченим розглядалися такі проблеми, як досвід вивчення суспільної думки про злочинність; ставлення населення до міліції; організована злочинність в Україні в 90-ті роки минулого століття; визначення та основні тенденції організованої злочинності в Україні в 1990-2000 роках; фактори, які обумовлюють поширення організованої злочинності в Україні.

Зауважимо, що в сучасній юридичній літературі існує багато визначень корупції. Частина їх аналізується в праці М. І. Камлика і Є. В. Невмержицького «Корупція в Україні» [16], яка видана в 1998 році і є першою роботою, присвяченою корупції в українській державі. Ширше тлумачення корупції, ніж у згаданій праці, особливо з правової точки зору, розкриває М. І. Мельник у роботах «Корупція: сутність, поняття, заходи протидії» (2001 р.) [17] та «Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії)» (2004 р.) [17]. В останній праці

вчений вперше робить висновок, що системна корупція є реальним чинником, який загрожує національній безпеці держави. Мельник М. І. визначає систему забезпечення протидії корупції як комплекс узгоджених, взаємопов'язаних заходів кадрового, інформаційно-аналітичного, науково-методичного та іншого характеру, спрямованих на належне забезпечення практичної реалізації стратегічних завдань у сфері протидії корупції.

Список використаних джерел:

1. Базилевич В. Інтелектуальна власність. URL: http://pidruchniki.com/10560412/ekonomika/vlasnist_teoriyah_misliteliv_novogo_chasu.
2. Рогозин Д. Обзор публикаций о коррупции. URL: <http://magazines.russ.ru/oz/2012/2/r5-pr.html>.
3. Ford H. J. Municipal corruption. *Political Science Quarterly*. 1904. Vol. 19. No. 4. P. 673-686.
4. Brooks R. C. Corruption in American politics and life. [2nd ed.]. New York : Arno Press, 1974.
5. Wilson H. H. Congress: Corruption and compromise. New York : Rinehart, 1951. 337 p.
6. Пиголенко І. В. Хабарництво як соціальний феномен сучасного суспільства. URL: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_soc/2009_4/Pugolenko.pdf.
7. Treisman D. The causes of corruption: A cross-national study. *Journal of Public Economics*. 2000. Vol. 76. No. 3. P. 399-457.
8. Schneider F. Shadow economies: Size, causes, and consequences. *Journal of Economic Literature*. 2000. Vol. 38. No. 1. P. 77-114.
9. Wei S. J. How taxing is corruption on international investors? *Review of Economics and Statistics*. 2000. Vol. 82. No. 1. P. 1-11.

10. Волженкин Б. В., Квапис В. Е., Цагикян С. Ш. Ответственность за взяточничество: социально-правовые и криминологические проблемы. Ереван : Айастан, 1988. 200 с.
11. Гришаев П. И., Здравомыслов Б. В. Взятничество: понятие, признаки, квалификация. Москва, 1988. 133 с.
12. Сахаров А. Б. Ответственность за должностные преступления по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1956. 212 с.
13. Головкин С. А. Противодействие коррупционной преступности в России: ретроспектива, современность, и перспективы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Тюмень, 2006. 25 с.
14. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навч. посіб. Київ : Юрисконсульт, 2006. 342 с.
15. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: теорія і практика криминологічного дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 618 с.
16. Невмержицький Є. В., Камлик М. І. Корупція в Україні. Київ : Знання, 1998. 186 с.
17. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія. Київ : Атіка, 2001. 304 с.

Граб М. І.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Тицький І. Р.

*студент другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ УМИСНИМ ВБИВСТВАМ З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ

Питання кримінологічного запобігання злочинності були предметом розгляду багатьох науковців, зокрема: В. С. Батиргарєєвої, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, О. М. Литвинова, А. П. Закалюка, В. І. Шакуна та ін.

Спеціально-кримінологічним запобіганням охоплюється діяльність уповноважених суб'єктів, що спрямована на відвернення можливості реалізації злочинного наміру, припинення розвитку злочинної діяльності та досягнення бажаного результату винними особами, а також притягнення їх до відповідальності [1, с. 424].

До напрямів спеціально-кримінологічного запобігання умисним вбивствам, що вчиняються із корисливих мотивів, пропонуємо відносити: 1) виявлення, постановка на облік та проведення профілактичної роботи серед осіб, схильних до заволодіння майном насильницьким шляхом; 2) обмеження та усунення негативного впливу криміногенної групи, що сприяє вчиненню умисних вбивств з корисливих мотивів; 3) усунення умов, що створюють практичні можливості для вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів; 4) припинення підготовлюваних або вчинюваних умисних вбивств з корисливих мотивів.

1. Діяльність щодо *виявлення та постановки на профілактичний облік* осіб, схильних до заволодіння майном насильницьким шляхом, повинна здійснюватися уповноваженими суб'єктами, до яких належать у першу

чергу дільничні офіцери поліції, працівники кримінально-виконавчих інспекцій та соціальних служб із залученням громадськості та представників органів місцевого самоврядування.

Дільничний офіцер поліції у межах своєї компетенції має право ставити на профілактичний облік наступні категорії осіб: звільнених з місць позбавлення волі, які відбували покарання за умисний злочин і з яких судимість не знято або не погашено у встановленому законом порядку; засуджених за вчинення злочинів, виконання вироку щодо яких не пов'язано із позбавленням волі; осіб, яким було винесено офіційне застереження про неприпустимість учинення насильства в сім'ї; осіб, які страждають на тяжкі психічні розлади і перебувають на спеціальному обліку в закладах охорони здоров'я [2].

Профілактична робота серед осіб, схильних до заволодіння майном насильницьким шляхом, повинна здійснюватися, на нашу думку, за допомогою реалізації комплексу заходів соціально-психологічного, медико-профілактичного, ресоціалізаційного та правового характеру.

Заходи соціально-психологічного характеру мають бути спрямовані на виявлення й усунення негативних індивідуально-психологічних якостей у осіб, схильних до агресивної поведінки та насильницьких дій. Такі заходи носять комплексний характер і вимагають залучення кваліфікованих фахівців. Сьогодні в нашій державі функціонує Центр соціально-психологічної допомоги. Однак відповідно до Типового положення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів від 12 травня 2004 р., зазначений заклад утворений з метою надання соціальних послуг особам, які внаслідок стихійного лиха, учинення стосовно них злочину, насильства або реальної загрози його вчинення та за інших обставин не можуть самостійно подолати наслідки таких життєвих обставин [3].

Провідна роль у їх діяльності має належати психологам та психотерапевтам для забезпечення безоплатної кваліфікованої допомоги.

Основна функція таких установ – своєчасне надання психологічної допомоги особам з метою зняття психологічної напруги та недопущення вирішення конфліктних життєвих ситуацій насильницьким шляхом. Цього можна досягти шляхом проведення профілактичних бесід та надання консультацій, тренінгів безконфліктного спілкування, за допомогою моделювання кризових ситуацій і шляхів безконфліктного виходу з них тощо [4, с. 315-323; 5, с. 252].

Заходи медико-профілактичного характеру передбачають надання кваліфікованої психо-консультативної та наркологічної допомоги особам, які зловживають спиртними напоями та наркотичними засобами або страждають на психічні захворювання. Для того, щоб мінімізувати ризик розвитку й ускладнення таких розладів, до осіб, які страждають хронічними формами алко- або наркозалежностей, доцільно, на нашу думку, обов'язково застосовувати заходи медичного характеру у вигляді замісної підтримувальної терапії. Така діяльність регламентується Наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про порядок проведення замісної підтримувальної терапії хворих з опіоїдною залежністю». Відповідно до зазначеного документа підставою до застосування замісної підтримувальної терапії є письмова заява особи, яка досягла 18-річного віку та має встановлений діагноз залежності від опіоїдів згідно з Міжнародним класифікатором хвороб-10: F 11: «Розлади психіки та поведінки внаслідок вживання опіоїдів» [6].

Метою профілактичних *заходів ресоціалізаційного характеру* є сприяння соціальній адаптації раніше засуджених осіб та недопущення вчинення ними нових злочинів. Засуджені, які тривалий час перебувають в умовах ізоляції, з часом втрачають соціальні навички та зіштовхуються із низкою проблем після того, як залишають місця позбавлення волі. Саме тому розпочинати профілактичну роботу для підготовки засуджених до життя на свободі слід ще під час відбування ними покарання [7, с. 196].

Надалі, після звільнення, таку профілактичну діяльність повинні проводити відповідні державні установи. Згідно із Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» така діяльність на сьогодні начебто існує у виді соціального патронажу і реалізується відповідними суб'єктами, зокрема: центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, що утворюють спостережні комісії, піклувальні ради при спеціальних виховних установах, а також спеціалізовані установи для звільнених осіб (центри соціальної адаптації та спеціальні будинки-інтернати) [8]. Однак практика показує, що організаційно-правові можливості цих органів щодо забезпечення процесу соціальної адаптації звільнених осіб не відповідають сучасним суспільним вимогам хоча б через те, що низка положень, які містить зазначений Закон, носить суто декларативний характер. Через це лише дві третини звільнених отримують реєстрацію за місцем проживання, менше половини працевлаштовані; інші лишаються без роботи і житла, а четверта частина вчиняє нові злочини ще до погашення судимості [9, с. 192].

В. С. Батиргареєва, досліджуючи проблеми рецидивної злочинності в Україні, емпіричним шляхом встановила, що лише 2,3 % засуджених рецидивістів зверталися за допомогою до відповідних закладів соціальної адаптації та реінтеграції [10, с. 477].

З огляду на це держава повинна переглянути своє ставлення та вжити відповідних заходів для організації і забезпечення діяльності щодо соціальної адаптації осіб звільнених із місць позбавлення волі. Ми погоджуємося, що реалізація зазначених заходів має важливе значення, оскільки після отриманого людиною негативного досвіду, пов'язаного з учиненням злочину і застосуванням до неї покарання, необхідно докласти

максимум зусиль, щоб «вирвати» людину з кримінального середовища і повернути її до нормального життя [11, с. 124].

Важливе профілактичне значення мають *заходи правового характеру*. Кримінальне покарання виступає одним із ефективних кримінально-правових засобів запобігання злочинності. Частиною 2 ст. 50 Кримінального кодексу України встановлено, що метою покарання є не тільки кара, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [12, с. 181].

Сьогодні досить поширена практика застосування судами ст. 75 КК України при призначенні покарання за злочини проти власності. За даними попередніх кримінологічних досліджень корисливо-насильницької злочинності, із числа звільнених від відбування покарання за минулими вироками кожен третій корисливий убивця продовжував злочинну діяльність у період дії випробувального терміну [13, с. 108].

Тому перспективним напрямом запобігання вчиненню умисних вбивств з корисливих мотивів буде зміна практики призначення покарання, наприклад, за злочини проти власності, з метою недопущення вчинення особою у майбутньому більш тяжкого злочину. Фактично йдеться про так звані заходи подвійної превенції, які мають важливе запобіжне значення. Учені наголошують на тому, що вони мають додатковий антикриміногенний ефект, і їх застосування сприяє запобіганню аналогічних або більш тяжких злочинів [14; 15].

2. Обмеження та усунення негативного впливу криміногенної групи, що сприяє вчиненню умисних вбивств з корисливих мотивів. Поліцейські патрульні наряди мають виявляти і систематично перевіряти такі місця, особливо в вечірні та нічні години доби. У разі виявлення криміногенних груп доцільно здійснювати перевірку документів їх членів, проводити особисті огляди на предмет алкогольного або наркотичного сп'яніння. У полі зору правоохоронців повинні знаходитися та оперативно

відпрацьовуватися місця незаконного продажу алкогольних напоїв та розповсюдження наркотичних засобів, оскільки саме там зазвичай відбувається вживання алкоголю та наркотиків членами зазначених груп.

3. *Усунення умов, що створюють практичні можливості для вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів* передбачає реалізацію комплексу заходів, спрямованих на створення перешкод та усунення сприятливих умов на шляху реалізації злочинного наміру.

Проведені нами дослідження показали, що більшість умисних вбивств з корисливих мотивів учинюється з проникненням у житло, саме воно є місцем, де зберігаються грошові цінності і коштовне майно. Тому забезпечувати безпеку майна слід насамперед шляхом посилення захисту і охорони житла. Останнє включає в себе комплекс технічних і фізичних засобів охорони та завбачливих дій з боку власників житла [15, с. 82].

4. *Припинення підготовлюваних або вчинюваних умисних вбивств з корисливих мотивів* полягає у здійсненні запобіжних заходів, спрямованих на відвернення можливості реалізації злочинного наміру та заподіяння шкоди жертвам посягання. Як окремий захід, спрямований на припинення вчинюваних корисливих вбивств, можна розглядати дії самих потерпілих для захисту власного життя. Такий захист у дозволених для необхідної оборони межах здійснюється шляхом заподіяння нападникам шкоди, необхідної і достатньої для припинення злочинного посягання [16, с. 85].

Як зазначає О. М. Литвинов, однозначно не можна сказати, які дії потерпілого здатні спровокувати або вплинути на злочинця. Бездіяльність потерпілого в одних випадках сприяє вчиненню стосовно нього злочину, в інших – запобігає цьому [17, с. 7].

Як показує практика, зловмисники, проникаючи у житло, найчастіше озброєні, саме тому володіння зброєю виступатиме профілактичним кроком з метою попередження злочинних дій, адже в такому разі

зловмисники можуть остерігатися захисних дій з боку жертви нападу, розуміючи, що вона може застосувати проти них летальну зброю [18].

При цьому майже 40 % опитаних визнали, що свого часу відмовились від вчинення злочину, оскільки запідозрили, що потенційна жертва має при собі зброю [19].

Список використаних джерел:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 424 с.

2. Про затвердження положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.11.2010 р. № 550. *Офіційний вісник України*. 2010. № 95. Ст. 3386.

3. Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2004 р. № 608. *Офіційний вісник України*. 2004. № 19. Ст. 1325.

4. Эйдемиллер Э., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург : Изд-во «Питер», 1999. 656 с.

5. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. Харків : Нове слово, 2004. 252 с.

6. Про затвердження порядку проведення замісної підтримувальної терапії хворих з опіоїдною залежністю : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27.03.2012 р. № 200. *Офіційний вісник України*. 2012. № 48. Ст. 1901.

7. Батиргареева В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло. Харків : Одиссей, 2003. 256 с.

8. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17.03.2011 р. № 3160-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 380.

9. Телефанко Б. Вплив соціальної адаптації осіб, звільнених від відбування покарання на рівень рецидивної злочинності в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2010. № 5. С. 190-194.

10. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми. Харків : Право, 2009. 576 с.

11. Батиргареева В. С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків : Право, 2010. Вип. 19. С. 116-126.

12. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-те вид., перероб. та допов. Харків : Одісей, 2007. 1184 с.

13. Головкін Б. М. Щодо причин рецидивонебезпечності кримінальної активності раніше судимих корисливих насильницьких злочинців. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків : Право, 2009. № 18. С. 102-115.

14. Алексеев А. И. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы. Москва : НОРМА, 2001. 355 с.

15. Гишинский Я. И. Криминология: теория, история, импирическая база, социальный контроль. Санкт-Петербург : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2009. 384 с.

16. Головкін Б. М. Відвернення і припинення, замислених, підготовлюваних і вчинюваних корисливих насильницьких злочинних посягань (частина друга). *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків : Право, 2011. Вип. № 22. С. 76-86.

17. Бандурка О. М. Психологічні аспекти віктимізації. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 4. С. 6-13.

18. Легалізація зброї в Україні: за і проти. Free voice information analyses centre. URL: <http://iac.org.ua>.

19. Речицький В. Аргументи на користь конституційного закріплення права на зброю. *Українська асоціація власників зброї*. URL: https://zbroya.info/uk/blog/7813_vsevolod-rechitskii-argumenti-na-korist-konstitutsiinogo-zakriplennia-prava-na-zbroiu/.

Дмишко О. С.

*кандидат психологічних наук, доцент
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Гудиш В. Г.

*студент другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГО-УПРАВЛІНСЬКОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Сучасна управлінська діяльність керівника пов'язана з періодичним подоланням виробничих, економічних, соціальних, психологічних проблем. Усе це вимагає акумуляції інтелектуального, вольового, емоційного потенціалу, розвитку керівника як особистості та професіонала, високого рівня психологічної культури керівника та підлеглих. Тому психологічне консультування керівників та персоналу організації як метод психологічної допомоги відіграє важливу роль у психологічному забезпеченні управлінського процесу. Його розглядають як один із видів управлінського консультування.

Управлінське консультування – системна допомога організаціям, управлінським кадрам у вдосконаленні практики управління, підвищенні як індивідуальної продуктивності, так і ефективності діяльності організації загалом.

Управлінське консультування як метод вдосконалення управлінської практики використовують різні організації та їх керівники у різних сферах управління:

1) консультування із загальних питань управління (визначення стратегії та основних етапів розвитку організації, формування організаційної культури тощо);

2) консультування з питань управління фінансовою діяльністю організації;

3) консультування з проблем управління маркетингом (визначення стратегії маркетингу, обґрунтування заходів щодо його здійснення тощо);

4) консультування з проблем управління людськими ресурсами та їх розвитку (власне психолого-управлінське консультування) [5].

Психолого-управлінське консультування в організаціях забезпечує психологічну допомогу окремим учасникам процесу діяльності організації (насамперед керівникам) у ситуаціях ускладнень, при виникненні проблем, пов'язаних як з управлінням організацією в цілому, так і з психологічною сферою керівників і працівників організації. Як вид управлінського консультування, воно реалізує свої послуги керівникам щодо планування людських ресурсів, кар'єри керівників, комплектування штатів, розвитку кадрового потенціалу, пошуку працівників на керівні посади та ін. Психолого-управлінське консультування несе найбільше «психологічне навантаження», маючи основним об'єктом аналізу та впливу людський чинник, тобто конкретних людей з їх індивідуально-психологічними особливостями, що так чи інакше впливають на ефективність управлінської діяльності та управління загалом. Особливості консультування, зорієнтованого на соціально-психологічні проблеми організації, корекцію індивідуальної управлінської діяльності полягають у погодженні рівня розвитку особистості керівника з вимогами системного оточення, визначення напрямку й методів самоаналізу та самокорекції.

Спрямоване воно на вдосконалення стилю й методів управління, систематизацію поведінки керівника в конфліктних ситуаціях, взаємин із підлеглими, колегами, вищим керівництвом тощо [4].

Психологічне консультування – це двосторонній процес взаємодії «консультант-клієнт». Клієнтом може бути як конкретна людина, так і організація. Можливе індивідуальне, групове (проблеми окремої особистості управлінця та їхніх взаємовідносин у групі), а також організаційне консультування (проблеми організації та місця особистості в ній).

До основних завдань психолого-управлінського консультування належать [5]:

- психодіагностика особистісно-професійних якостей та емоційно-психологічного стану управлінців;
- корекція особистісних обмежень керівників;
- психотерапевтична робота з метою попередження та усунення стресових станів, нервово-психічних розладів управлінців;
- діагностичне оцінювання соціально-психологічного стану справ в організації та інформування про це керівників;
- організація і проведення тренінгів, семінарів, конференцій та інших навчальних заходів, спрямованих на підвищення рівня психологічної культури управлінців, попередження та розв'язання конфліктів тощо;
- консультування під час переговорного процесу;
- рекомендації щодо розроблення програм, проектів, рішень, спрямованих на вдосконалення діяльності організації та її співробітників;
- сприяння керівництву в раціональному формуванні персоналу, розподілі функцій між працівниками.

Реалізація завдань психолого-управлінського консультування кадрів, перелік яких залежить від конкретних особливостей організації і проблем,

які вона вирішує, досягається завдяки індивідуальному консультуванню, соціально-психологічній роботі з групою, психодіагностичному та психокорекційному забезпеченню процесу управлінського розвитку. На кожному з рівнів (індивідуальному, груповому) здійснюється пошук ефективних механізмів впливу, покликано забезпечити розвиток психологічної культури об'єкта цього впливу (комунікативної компетентності, спостережливості, сенситивності, рівня духовного розвитку особистості, знань, умінь та навичок, рівня естетичного сприймання дійсності).

У сучасній теорії психологічного консультування існує два основних напрямки досліджень щодо визначення психологічно-управлінського консультування, які умовно можна назвати управлінсько-консультативним і психолого-консультативним [1, 5].

Рис. 1.1. Види психолого-управлінського консультування в організації

Психологічне консультування керівників з проблем управління в межах першого напрямку досліджень є одним з видів управлінського консультування (у широкому розумінні – один з методів удосконалення практики управління), у межах другого – одним з видів психологічного консультування (у широкому розумінні – один з видів психологічної допомоги). Проаналізуємо особливості кожного з напрямків дослідження і визначимо можливості їх використання.

Аналіз першого напрямку досліджень, управлінсько-консультативного, охоплює:

- Розгляд консультування як одного з видів допомоги людям (групам, організаціям), при розв'язанні певних проблем, що постають перед ними;
- Вивчення управлінського консультування як методу вдосконалення управління організацією, практики керівництва;
- Визначення основних сфер діяльності організації, стосовно яких може здійснюватись управлінське консультування і обґрунтування необхідності та значущості психолого-управлінського консультування;
- Відобження зарубіжного та вітчизняного досвіду в дослідженні зазначеної проблеми.

Згідно аналізу досліджень другого напрямку:

Управлінське консультування є похідним від більш загального виду діяльності – «консультування», під яким розуміють будь-яку форму надання допомоги щодо змісту, процесу або структури завдань, або серії завдань. При цьому консультант сам не відповідає за виконання завдання, але допомагає тим людям, які відповідають за це.

Консультування може надаватися з різних питань. Виокремлюють такі основні види консультування в організаціях: юридичне, економічне (бухгалтерське), інженерно-технічне, управлінське та інші.

Управлінське консультування слід розуміти як метод удосконалення практики управління, який можуть використовувати різні організації

(приватна фірма, державна інспекція, інститут підготовки керівників) та їх керівники. Основне призначення такого методу-допомогти організаціям і керівникам удосконалити практику управління, внаслідок чого має підвищитись індивідуальна продуктивність праці та ефективність діяльності організації загалом. Управлінське консультування є також професією, видом професійної діяльності, яку здійснюють окремі особи та консультаційні фірми. Для здійснення такої діяльності фахівці повинні мати спеціальну глибоку і серйозну підготовку [2; 3; 6].

1. Управлінське консультування може здійснюватись з метою оптимізації управління у найрізноманітніших соціальних сферах. З'явившись у сфері приватного бізнесу, нині управлінське консультування поширюється в державному секторі (в діяльності центральних і місцевих органів влади, лікарень і клінік, університетів, шкіл, агенств із соціального страхування, у профспілках). Таким чином, відбулося становлення консультування з проблем управління підприємствами, державними установами, освітою.

2. Управлінське консультування може реалізуватись стосовно найрізноманітніших сфер управління діяльністю будь-якої організації. До основних належать такі види консультування: із загальних питань управління (визначення стратегії розвитку організації, основних етапів розвитку, формування діяльністю) з проблем управління людськими ресурсами та їх розвитку (управління кадрами).

3. Консультування з проблем управління людськими ресурсами та їх розвитку як один з видів управлінського консультування полягає в наданні консультаційних послуг керівникам при вирішенні таких питань: планування людських ресурсів; комплектування штатів та їх добір; пошук працівників на керівні посади; забезпечення позитивної мотивації працівників і впровадження системи винагород; розвиток кадрового

потенціалу (просування по службі працівників і розвиток організації); регулювання трудових відносин між адміністрацією та працівниками.

Отже, узагальнюючи розглянуті особливості управлінського консультування, доходимо таких висновків:

- управлінське консультування стосується оптимізації діяльності організаційних систем (організацій), які є одним з різновидів соціальних систем;

- виходячи з аналізу основних підсистем організації можна стверджувати, що управлінське консультування може проявлятися у поданні консультантом допомоги щодо функціонування всіх основних структурних підсистем організації: цілей та завдань; структури; людських ресурсів (персоналу та керівництва); методів і технологій діяльності;

- у системі управлінського консультування існує спеціальний вид консультування, основна мета якого – сприяти керівнику у розв'язанні психологічних проблем (пов'язаних з функціонуванням і розвитком психіки керівника та психіки працівників), які впливають на ефективність управління.

Список використаних джерел:

1. Бандурка А. М., Бочарова С. П. Психологическое управление. Харьков : ООО «Фортуна-пресс», 1995. 464 с.
2. Коломинский Я. Л. Психология взаимоотношений в малых группах. Москва, 1988. Минск. 126 с.
3. Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом : навч. посіб. Київ : «Кондор», 2006. 308 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Є. Психологія управління : підручник. Київ : Либідь, 2006. 560 с.
5. Соколенко В. А. Основи управлінського консультування : навч.-метод. посіб. Харків : НТУ «ХП», 2018. 216 с.

6. Майерс Д. Социальная психология : учеб. пособ. / пер с англ. Гаврилова В. 2-е изд. Санкт Петербург : Питер, 1998. 684 с.

Задорожна М. І.

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ІНФОРМАЦІЙНА ВІДКРИТІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У демократичних державах невід'ємним правом громадян є право на інформацію щодо політики, яка проводиться державою, що включає не лише гласність та відкритість влади, але і право на донесення до влади громадської думки стосовно суспільно важливих рішень влади. Необхідною умовою прозорості та відкритості органів влади, а відповідно й підвищення ефективності її діяльності в процесі вироблення державної політики, пошуку розв'язання невідкладних проблем Українського народу виступає співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства.

Реальними кроками в удосконаленні механізмів забезпечення зворотнього зв'язку органів влади та суспільства стали закони України «Про звернення громадян», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості діяльності органів державної влади», постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства», в яких визначено стратегічні напрямки цієї співпраці на основі принципів співпраці, відкритості у діяльності, взаємної відповідальності та соціального партнерства.

Проте недостатня реалізація механізмів діалогу в управлінні державою, зміщення центру взаємодії в цьому процесі на суб'єкти влади, відсутність з боку держави ефективного зворотнього зв'язку з інституціями громадянського суспільства «створили внутрішню суперечливу ситуацію в державі і породили високий рівень невдоволеності діяльністю органів влади всіх рівнів, при цьому чим вищим є рівень влади, тим вище невдоволеність її діяльністю».

За ситуації, що склалася в Україні, можна стверджувати: на рівні відносин «влада – громадянин» зворотній зв'язок ще діє, а ось на рівні «регіони – центр», і особливо на рівні місцевого самоврядування, механізму забезпечення центральної влади об'єктивною інформацією фактично не існує. Серед основних причин цього становища – висока особиста залежність представників «виконавчої вертикалі» від центру; формування бюджету зверху до низу; підпорядкованість центральних ЗМІ столичним групам впливу, тому позиції керівників регіональних органів влади можуть бути доведені до центрального керівництва за допомогою преси лише фрагментарно, з вузького кола питань і нечасто.

Державне управління є процесом, що здійснюється через регулювання діяльності певного соціуму як поєднання елементів, що має властивості, яких не має жодна з частин при будь-якому членуванні. Соціум можна назвати системою, тому ефективно впливати на соціальну систему (і, особливо, на суспільну свідомість) неможливо без урахування такого явища як зворотній зв'язок.

Дослідник системного підходу до процесів у природі та суспільстві Ю. Білодід характеризує систему як сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. Він переконаний, що будь-яка самоорганізуюча система для реалізації певної мети вмикає реактивність (стабілізацію) та адаптацію (динаміку), а також канал зворотнього зв'язку, в тому числі й демпферний канал від'ємного

зворотнього зв'язку. У суспільстві ці функції виконують відповідно: бюрократія, інтелігенція, громадська думка [1].

Для підтримання стабільності живого організму (гомеостазу) природа винайшла зворотній зв'язок, продовжує тему М. Мойсеев [2]. Він, як вже наголошувалось, сформувався і у суспільстві. Тут, як і в будь-якому живому організмі, значними є дія і вплив випадкових факторів, які не можливо передбачити. Живий організм здатен змінювати свої стани, поведінку відповідно до зовнішніх обставин, що складаються і не підвладні його волі, тим впливам, що справляє на нього зовнішнє середовище. У цьому і полягає принцип зворотнього зв'язку, відкритий в суспільному житті порівняно нещодавно.

Оптимальний режим функціонування самоорганізуючої системи суспільства – це рівновага її елементів (стверджує Ю. Білодід) [3]. Та на практиці в системі час від часу настають кризи, і тоді канал зворотнього зв'язку набуває особливого значення. Його дія забезпечує гласність, демократизм, всебічне обговорення і глибокий розгляд проблем, вироблення оптимальних рішень. Інформацію з каналу зворотнього зв'язку дозволяють відслідковувати вільна преса, чесні журналісти різних засобів масової інформації. Без цього втрачаються суспільні зв'язки, громадяни переносять свою активність і зацікавленість виключно в приватну сферу, зникає можливість контролю влади, затягується прийняття рішень, які втрачають актуальність, надходить необ'єктивна і неправдива інформація про стан системи. Без зворотнього зв'язку, врахування вільно сформованої громадської думки будь-яка система, котра наближається до бездоганної операційності, опиняється перед лицем своєї смерті, писав Ж. Бодріар [4].

Метою статті є дослідження і обґрунтування позиції, що зворотній зв'язок повноцінно можливий лише за умови існування чіткої громадської позиції, яка не зводиться до захисту суспільних інтересів, що уже закріплені на законодавчому рівні, а передбачає постійне врахування

нових потреб, що неминуче випереджають розвиток держави, але й дозволяють їй рухатись вперед (пришвидшують прогрес). Адже від оперативності реагування на потреби і запити суспільства залежить стабільність соціально-політичної системи, ефективна і гармонійна взаємодія влади і соціуму.

Варто відзначити, що в організації зворотнього зв'язку має проявлятися поєднання направленої розвитку економіки і ринкової діяльності, глибокий науковий аналіз «сигналів» суспільної системи, і міра напруженості, накопичення протестних настроїв у суспільстві. Принцип зворотнього зв'язку є визначальним для демократичних політичних режимів. Правлячі еліти відстежують настрої в суспільстві і враховують їх у процесі прийняття рішень і корегування політики держави.

Індикаторами суспільних настроїв слугують результати виборів, опитувань громадської думки тощо, а можливість відкритого прояву поглядів і ставлення до дій і рішень влади забезпечується свободою слова, преси, спілок, зборів і реальною багатопартійністю. Але в тоталітарних системах, де свободи доступу до інформації та свободи висловлювання не існує, не може сформуватись і плюралістична громадська думка. Правителі і таких держав мають потребу в інформації про відгук народу на їх політику. Наприклад, у гітлерівській Німеччині було задіяно розгалужену мережу державних партійних і поліцейських органів, які поставляли рейху «звіти про настрої». Подібна мережа існувала і в сталінському Радянському Союзі (т. зв. «секоти», КДБ і т. п.). Однак, в державах, де панують диктаторські режими, навіть закрита службова інформація іноді препарується відповідно до уявлень і смаків можновладців, не доходить до перших осіб або ж ігнорується ними. Для диктаторів важливо не те, чи схвалюють маси їхню політику в силу переконаності в її правильності, а недопущення відкритих виражень невдоволення і публічної критики, оперативне відстеження впливу пропаганди [5].

В демократичних державах найважливішим юридичним поняттям є права людини і громадянина.

Права і свободи людини і громадянина є однією із найважливіших суспільних цінностей, головним об'єктом більшості конституційно-правових відносин.

Кожній людині має бути забезпечена можливість користуватись основними правами і свободами. Держава зобов'язана гарантувати реальне здійснення цих прав і свобод усіма доступними їй засобами.

Правам і свободам людини й громадянина присвячені статті 21-64 розділу II Конституції України. Розміщення цього розділу після розділу «Загальні засади» перед розділами про органи державної влади підкреслює його важливість і нове співвідношення людини й держави, що встановлюється статтею 3 Конституції України: людина визнається найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Положення Конституції України про права і свободи людини й громадянина повністю узгоджуються з відповідними положеннями ратифікованих Україною міжнародних правових актів — Загальної Декларації прав людини (1948 р.), Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.), Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.), Європейської конвенції з прав людини (1950 р.)

Соціальне призначення основних прав і свобод громадян виявляється в тому, що вони втілюють ідеали демократії, гуманізму і справедливості, сприяють всебічному розвитку особи, надають громадянам широкі можливості для активної участі в управлінні суспільством і державою, функціонуванні державного й політико-правового механізму, а також

сприяють підвищенню рівня загальної та правової культури особи, удосконаленню демократичного способу життя.

Одним з механізмів захисту основних прав є право на інформацію, що забезпечує ефективний зворотній зв'язок.

У демократичних державах зворотній зв'язок використовують, щоб враховувати і не порушувати розгалужені інтереси кожного громадянина, а не формувати гомогенну спільноту. Свобода слова заміняє «звіти про настрої». Слушно стверджує П. Слотердаjk, що «у культурі, де заскнілі ідеалізми перетворюють облуди на форму життя, пошук істини залежить від того, чи знаходять люди в собі сили бути достатньо агресивними і вільними, щоб її висловити» [6].

А висловити свою думку в демократичному суспільстві можна різними способами. Якщо ж це будуть певні громадські обговорення, дискусії, статті асоціацій і громадських організацій (думка організації через уповноважених), то допомогти відчитати всі можливі сигнали з такого каналу зворотнього зв'язку можуть теорії комунікації (зокрема і описані Г. Почепцовим) [7]. «Ефективна комунікація – писав Г. Почепцов – базується на об'єктивних методах дослідження, серед яких контент-аналіз, пропагандистський аналіз і аналіз чуток» [8]. Всі ці методи вже мають за собою не тільки теорію, але й певний досвід практичного застосування.

Слово «інформація» походить від латинського слова «informatio», яке має декілька значень:

- роз'яснення; виклад фактів, подій; витлумачення;
- представлення, поняття;
- ознайомлення, просвіта.

Згідно Українського законодавства засоби масової інформації України відповідно до законодавства України мають право висвітлювати всі аспекти діяльності органів державної влади та органів місцевого

самоврядування. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати засобам масової інформації повну інформацію про свою діяльність через відповідні інформаційні служби органів державної влади та органів місцевого самоврядування, забезпечувати журналістам вільний доступ до неї, крім випадків, передбачених Законом України «Про державну таємницю», не чинити на них будь-якого тиску і не втручатися в їх виробничий процес.

Відкритість влади — це співучасть об'єктів у здійсненні влади, яким на деякий час дозволяють стати суб'єктами цієї влади.

На нашу думку, найбільш можливим у застосуванні для вивчення і використання інформації зворотнього зв'язку є метод контент-аналізу, що дозволяє переводити вербальну інформацію в більш об'єктивну невербальну форму (квантитативна (статистична) семантика, техніка для об'єктивного кількісного аналізу змісту комунікацій, техніка висновків з систематичного встановлення характеристик повідомлень, що надходять). Об'єктивність отриманої від такого аналізу інформації забезпечується чітко визначеними процедурами і правилами його проведення. Наявний результат перевіряється і підтверджується, коли цей результат є однаковим у двох різних дослідників, які виконували однакові процедури над одним і тим же матеріалом. Одиницями контент-аналізу (за Г. Почепцовим) є слово, тема, характер повідомлення (значимі, однозначні, ідентифіковані).

Якщо виникають сумніви щодо джерела інформації (і, відповідно, щодо рівня її важливості, потреби врахування), то можна запропонувати пропагандистський аналіз, що визначає текст за ідеологічною спрямованістю, контекстом особи пропагандиста, структурою пропагандистської організації, цільовою аудиторією, використанням засобів масової комунікації, інші реакції громадськості (контрповідомлення), ефектом повідомлення і оцінками. Г. Почепцов цілком слушно наголошує, що «правильно побудована комунікація вигідна

і економічно [окрім політичної вигоди], оскільки отримати потрібні результати від неї можна за рахунок затрати меншого об'єму фінансових та інтелектуальних ресурсів» [9].

Вивчаючи працю з масовою свідомістю і способи, що роблять її успішною, важливо проявляти найбільший інтерес (зацікавленість) у перейманні досвіду масової комунікації і масової культури. У масовому комунікативному просторі, що сконструйований первинними і вторинними комунікативними процесами, вторинні (післякомунікативні) процеси, пов'язані з первинними. Тільки тоді взаємодія між людьми є успішною.

Серед численних досліджень соціального впливу варто звернути увагу на працю Ф. Зімбардо і М. Ляйппе. Ці дослідники наголошують, що «існує багато технік соціального впливу, однак всі вони вкладаються в рамки порівняно небагатьох основних процесів, які залежать від того, як саме люди думають, запам'ятовують, відчують і приймають рішення [10].

Середовище, в якому здійснюється соціальний вплив, може бути міжособистісним, штучно створеним і середовищем засобів масової інформації (межа між цими середовищами може пролягати в різному рівні індивідуалізованості впливу, різній широті охоплення цільової аудиторії).

Ф. Зімбардо і М. Ляйппе стверджують, що «процес соціального впливу передбачає таку поведінку однієї людини, яка має своїм наслідком – або ціллю – зміну того, як інша людина поводить себе, що вона відчуває, чи думає стосовно певного стимулу» [11]. В якості стимулу може виступити будь-яка соціально значима проблема, продукт, дія.

Соціальний вплив включає переконання, поступливість, конформність, підкорення авторитету, дисонанс і самоатрибуцію, соціальне навчання і обмовлення, взаємозв'язок установок і поведінки, суб'єктивну значимість установки, упередженість, невербальну комунікацію, підпороговий вплив. Як пишуть Ф. Зімбардо і М. Ляйппе, «мати становище в суспільстві для нас означає брати участь в процесах

«соціального обміну», бути вплетеним в тканину соціального контексту, що наповнює сенсом наше життя» [12].

Звичайно, у цього явища є і зворотній бік – та частина нашої особистості, що виявляється джерелом впливу і сама прагне впливати на інших. Ця сітка повсюдного соціального впливу розкриває широкі можливості інтеграції в суспільство гуманістичних ідей і принципів через авторитети.

Ще однією причиною для детального вивчення і здійснення можливого (і етичного) впливу на суспільну свідомість є та, що сфера суспільної свідомості – це сфера формування потреб людей, що відмічені інтересами групи, спільноти, суспільства, (а їх задоволення – основа стабільності і гармонії в суспільстві). Тут доречно згадати застереження Ф. Зімбардо і М. Ляйппе, що «методика здійснення соціального впливу видасться неетичною, якщо вона заснована на обмані, передбачає цензуру протилежних думок або знищує мотивацію чи здатність захищатись від впливу» [13]. Попри повсюдне наголошення на негативному, корисливому (передвиборчому) впливові на суспільну свідомість варто звернути увагу на можливість позитивного використання багатого арсеналу маніпулятивно-пропагандистських засобів, щоб, не змінюючи і не руйнуючи суспільну свідомість, природно інтегрувати гуманістичні принципи заради гарантії забезпечення прав людини, стабільності й гармонії в суспільстві.

Емоції приязні чи неприязні, наприклад, викликаються різними стимулами і часто формуються з допомогою неусвідомлюваних процесів. Один з них – класичне обмовлення (багаторазове поєднання нейтрального і значимого стимулу) дає таку ж реакцію нейтральному стимулу, як і значимому. Ось це і можна використати для впливу на упередження, які панують в будь-якому суспільстві стосовно певних груп, (конкретно - певних представників «татуйованих» груп), негативні й несправедливі

установки можна і треба міняти (наприклад, змінюючи мотивації), щоб не виникало проблеми дискримінації людини за будь-якою ознакою (релігії, нації, раси, статі), бо такі стосунки руйнують довіру в суспільстві, утруднюють взаємодію людей, сприяють порушенню прав і свобод людини та громадянина (не говорячи вже про психологічний дискомфорт приниженої людини, неможливість самореалізуватись і використати свій потенціал на користь собі і суспільству, пробудження злоби і ненависті до кривдників).

З метою гуманізації суспільної свідомості, держава повинна з увагою і повагою ставитись до своїх громадян, сприяти їх моральному, фізичному і психологічному комфорту, робити все можливе, щоб ніхто не залишився відкинутим суспільством, а отже не заслужено покараним через неправильні установки – це ціннісна диспозиція стосовно того чи іншого об'єкту, як визначають Ф. Зімбардо і М. Ляйппе [14]. Негативна оцінка когось (чи чогось) може призвести до багатьох деструктивних дій значної потужності.

Важливою складовою успішного впливу на гуманізацію суспільної свідомості є ораторські вміння, здібності й навички владних осіб. Двома основними факторами, що визначають успіх переконання Ф. Зімбардо і М. Ляйппе вважають вміння оратора створити у слухачів враження, що він «свій», а також сконструювати позитивні асоціативні зв'язки в свідомості людей (додатковими факторами є недвозначність і доступність повідомлення, відповідна атмосфера, місце, оформлення, символіка).

Важливо для нашої теми зауважити, що дослідження впливу на підсвідомість широко розвинулись і здобули популярність не лише завдяки З. Фрейду, але і Густаву Лебону, який особливо гостро наголошував, що «організований натовп грав завжди велику роль в житті народів, але роль ця ще ніколи не мала такого важливого значення, як в дану хвилину» [15], однак у натовпі свідомо діяльність індивіда замінюється безсвідомою

діяльністю натовпу. «Авторитетність і нетерпимість – писав Г. Лебон, – являють собою такі визначені почуття, які легко усвідомлюються і засвоюються натовпом і так само легко впроваджуються ним в практику, як тільки вони будуть натовпу нав'язані» [16]. Це покладає велику відповідальність на лідера, але й полегшує інтеграцію доброзичливих почуттів, застосовуючи виявлений «ефект натовпу». Адже, «діючи на індивіда в натовпі, легко можна змусити його пожертвувати навіть своїм життям, якщо викликати у нього почуття слави, честі, релігії чи патріотизму» [17].

Г. Лебон стверджує, що «натовп спрямовує почуття та ідеї кожного в одному напрямку». Так виникає організований чи одушевлений натовп, що підкоряється законам духовної єдності. І якщо аудиторію засобів масової інформації, наприклад, можна вважати масою (чи своєрідним натовпом), як вважають деякі дослідники, то її теж можна «заразити» не лише негативними, а й позитивними емоціями чи ідеями.

Отже перевіреним і визнаним методом впливу (у нашому випадку суто позитивного) на гуманізацію суспільної свідомості є пропаганда, (яка вже давно і успішно використовується владними структурами, дозволяючи досягати численних державно важливих цілей). Саме пропаганда, яка найчастіше все ж використовувалась для досягнення короточасних результатів і поверхневого впливу на суспільну свідомість, не зачіпаючи усталених норм і традицій, може підтримати найбільш цінні й здорові глибинні пласти суспільної свідомості, розвиваючи спільне для всього світу і особливе для конкретної країни етичне ядро, «золотий стандарт» моральності. Це дасть змогу яскравіше втілювати те, що робить кожного окремого індивіда людиною – істотою, яка виділяється з тваринного світу і є унікальним явищем на землі, здатним творити духовні надбання, а не тільки матеріальні цінності.

Не так техніка, як інтелект і духовність рухають культуру (та й цивілізацію) вперед, примножують гармонію, красу і добро. Тому суспільна свідомість має бути пріоритетом і основою владної управлінської діяльності. Моральний кодекс кожного політика, службовця, чиновника має бути непорушною гарантією проти зловживань, перевищення повноважень, корупції та інших негативних явищ, які ще не облишили повністю жодну державу і політичну систему.

Саме такі високі морально-етичні принципи на найвищих щаблях владної ієрархії здатні уможливити потребу і повне використання того, що В. Матвієнко називає «петлею зворотнього зв'язку», запровадженою для позначення зворотної інформації і способів використання її переваг [18]. У свою чергу відчуття соціумом реакції влади на його потреби сприятиме консолідації громадян, чого так не вистачає державі на етапі зміни політико-економічної системи.

Врахування зворотнього зв'язку в державному управлінні задля гуманізації суспільної свідомості усуває суспільну напругу лише за умови, що влада вчасно реагує на імпульси, що надходять від системи. Цей механізм, як вважає В. Матвієнко, має властивість регулювати спосіб дій в майбутньому з урахуванням минулого досвіду, дає уявлення про наближеність до мети і необхідні зміни (втілення принципу послідовності та кумулятивності) [19].

Зворотній зв'язок надає інформацію про характер системи, зовнішнє середовище, опір системи, наявні ресурси. Ця інформація особливо важлива при впровадженні в систему широких інновацій. З усього вищезазначеного можна зробити висновок, що дослідження в системах зворотнього зв'язку стверджують виключну важливість цього механізму в сучасному управлінні, політичній і громадській діяльності.

Варто згадати спостереження В. Полосіна, який досліджував сприйняття нацією глави держави і його ролі в самозбереженні, єдності,

розвитку народу: «Оскільки в суспільстві зберігається хоча б моральний контроль за відповідністю людини при владі міфу про главу держави, жодну структуру влади не можна назвати абсолютним самодержавством» [20]. Він пояснював свою думку тим, що міфологічне сприйняття нацією лідера як надлюдини (святенність посади) важливе не лише для аналізу критеріїв легітимності політичної влади, що містяться в цій національно-політичній міфології, а й для прогнозування стійкості цієї влади з точки зору її опори на здоровий глузд і прагматичний розрахунок.

З огляду на значну складність проблеми, політична мета зміцнення громадянських суспільств шляхом скорочення чи усунення насильства може бути досягнута лише настільки, наскільки культивуватиметься множинність стратегій – від договорів на макрорівні про скорочення озброєнь, трибуналів з військових злочинів та регіональної інтеграції суверенних держав, до таких заходів на макрорівні, як закони проти хуліганства та побутового насильства. Але в будь-якому разі всі ці методи залишаться недостатньо розвиненими чи й неефективними, або поволі зводитимуться до авторитарної стратегії «встановлення порядку», якщо культура «цивілізованості» не буде розвиватись на рівні громадянського суспільства.

У Декларації про державний суверенітет України, Акті про незалежність української держави, в Конституції Україна проголосила про побудову демократичної, правової, соціальної, соборної держави. Також Україною підписані основні міжнародні документи, що стосуються охорони прав людини. Отже, будь-яка державна діяльність повинна слугувати як інтересам Української держави, так і світової спільноти для створення повноцінного соціокультурного середовища. Це не можливо поза принципом відкритості державної діяльності і формуванням довіри до влади і держави, поза створенням зусиллями всіх державних органів

максимально сприятливих умов для розвитку гуманітарної сфери суспільства і гуманізації суспільної свідомості.

Закінчити розгляд теми варто зауваженням А. Уледова: «Громадська думка може виконувати регулятивну функцію тому, що в ній публічно оцінюється поведінка соціального суб'єкта, який не може не рахуватися з оцінкою» [21]. Громадська думка приписує суб'єкту визначений спосіб дій, оскільки за нею стоїть колектив, клас, народ. Це є ефективним стримуючим засобом проти порушення прав людини і громадянина.

Відкритість державної влади, зокрема її інформаційний аспект, є важливим чинником розвитку процесів демократизації держави та суспільства, становлення громадянського суспільства, запорукою утвердження в Україні демократичних норм та правил щодо відносин між громадянами, їхніми об'єднаннями та органами державної влади.

Забезпечення гласності та відкритості функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування є важливою запорукою демократизації суспільства та держави.

Список використаних джерел:

1. Білодід Ю. Гуманістична філософська традиція. Український акцент. *Віче*. Верес., 1995. С. 92.
2. Мойсеев Н. Н. Пути к созиданию. Москва : Республика, 1992. С. 41.
3. Білодід Ю. Гуманістична філософська традиція. Український акцент. *Віче*. Верес., 1995. С. 52.
4. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть. Львів : Кальварія, 2004. С. 17.
5. Мадієвський С. Як це робилося в третьому рейху. *Дзеркало тижня*. №6 (635). 17 лют. 2007. С. 20.

6. Слотердайк П. Критика цинічного розуму. Пер. з нім. Київ : Тандем, 2002. С. 58.
7. Почепцов Г.Г. Теория и практика коммуникации. Москва : Центр, 1998. 352 с.
8. Там же. С. 204.
9. Там же. С. 204.
10. Зимбардо Ф., Ляйппе М. Социальное влияние. Москва ; Санкт-Петербург : Питер, 2001. С. 16.
11. Там же. С. 16.
12. Там же. С. 15.
13. Там же. С. 44.
14. Там же. С. 45.
15. Лебон Гюстав. Психология народов и масс. Санкт-Петербург : Макет, 1995. С. 145.
16. Там же. С. 184.
17. Там же. С. 185.
18. Матвієнко В. Я. Соціальні технології. Київ : Українські пропілеї, 2001. С. 13.
19. Там же. С. 28.
20. Полосин В. С. Миф. Религия. Государство. Москва : Ладомир, 1999. С. 175.
21. Уледов А. К. Общественная психология и идеология. Москва : Мысль, 1985. С. 214.

Лепех Ю. С.
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРАВОТВОРЧОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Можна стверджувати, що громадяни, в тому числі територіальна громада, беруть участь у правотворчості органів місцевого самоврядування через подання електронної петиції. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» від 2 липня 2015 року» перелік звернень громадян доповнено електронною петицією.

Громадяни можуть звернутися до органу місцевого самоврядування з електронними петиціями [1].

В електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти. На веб-сайті відповідного органу або громадського об'єднання, що здійснює збір підписів, обов'язково зазначаються дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписали електронну петицію [1].

Вимоги до кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору підписів визначаються статутом територіальної громади. До визначення у статуті територіальної громади вимог щодо кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору підписів електронна петиція до відповідного органу місцевого самоврядування розглядається за умови збору на її підтримку протягом не більш як трьох місяців з дня її оприлюднення такої кількості

підписів у відповідній адміністративно-територіальній одиниці, де проживає:

- до 1 тисячі жителів – не менше ніж 50 підписів;
- від 1 тисячі до 5 тисяч жителів – не менше ніж 75 підписів;
- від 5 тисяч до 50 тисяч жителів – не менше ніж 100 підписів;
- від 100 тисяч до 500 тисяч жителів – не менше ніж 250 підписів;
- від 500 тисяч до 1 мільйона жителів – не менше ніж 500 підписів;
- понад 1 мільйон жителів – не менше ніж 1000 підписів [2].

Згідно ухвали Львівської міської ради № 2667 від 7 грудня 2017 року затверджено Статут територіальної громади міста Львова. Оскільки, місто Львів належить до категорій міст, де проживають від 500 000 до 1 мільйона жителів, то згідно статті 20 вищевказаного Статуту електронна петиція до органів місцевого самоврядування міста Львова підлягає розгляду, якщо протягом 60 днів з дня оприлюднення на визначеному Львівською міською радою сайті її підтримали не менше 500 членів територіальної громади міста Львова [3].

Таким чином, можна виділити основні етапи створення електронної петиції:

- 1) створення петиції;
- 2) популяризація;
- 3) збір підписів;
- 4) розгляд петиції;
- 5) відповідь на петицію;
- 6) повна або часткова реалізація петиції.

Електронні петиції можуть подаватися з питань: благоустрою міст та будівництва; екології; економіки та фінансів; житлово-комунального господарства; земельних відносин; освіти; охорони здоров'я; охорони правопорядку; промисловості та підприємництва; сім'ї, молоді, дітей; соціального захисту та охорони праці; транспорту та доріг.

Якщо взяти до уваги петиції, на які триває збір підписів у Львові, то найпопулярнішими є петиції у сфері благоустрою міст та будівництва, транспорту та доріг (для прикладу, збереження існуючої природної бруківки на вулицях Львова, доїзд у Рясне, ветувати побудову готелю на площі Міцкевича).

Прикладом петицій, які набрали необхідну кількість голосів та отримали позитивний результат:

- 1) запустити комунальний великогабаритний громадський транспорт до смт Брюхович;
- 2) заборонити будівництво нових багатоквартирних будинків (готелів тощо), офісних (розважальних, торгівельних) центрів без збільшення мережі комунальних навчальних закладів, насамперед шкіл і садків;
- 3) побудувати комплекс із переробки відходів у Львові.

Відкритим залишається лише питання щодо виконання вимог петиції органом місцевого самоврядування у повному обсязі.

Таким чином громадяни України для підтримки петиції проходять такі етапи:

- 1) авторизація виключно через банківську систему ідентифікації від НБУ або за допомогою електронного цифрового підпису;
- 2) заповнення реєстраційної форми;
- 3) вибір серед переліку необхідної для підпису петиції;
- 4) підписання петиції.

Найбільш активними громадами серед підписання електронних петицій станом на 1 січня 2019 року є Суми (331 петиція з відповідями, 7 петицій на розгляді, на 30 петицій триває збір підписів), Вінниця (290 петицій з відповідями, 1 петиція на розгляді, на 22 петиції триває збір підписів), Луцьк (156 петицій з відповідями, 1 петиція на розгляді, на 3 петиції триває збір підписів).

Зауважимо, що кількість осіб, які проголосували за електронні петиції є низькою та недостатньою для реалізації проекту. Тому необхідним є застосування певних напрямів популяризації звернення громадян через подання електронних петицій.

Основними причинами, на нашу думку, низького рівня голосування є:

- 1) незнання про наявність електронної петиції;
- 2) незацікавленість громадян у запропонованих проектах, які стоять на голосуванні;
- 3) складність голосування з технічних причин. Особливо це стосується осіб, які не користуються мережею інтернет;
- 4) досвід невиконання завдань петицій, які набрали необхідну кількість голосів, через що формується громадська недовіра.

Таким чином пропонуємо для покращення ефективності голосування:

- 1) задіяти волонтерів та громадських діячів на вулицях у громадських місцях, які безпосередньо зверталися б до громадян з проханням висловити свою громадську позицію щодо запропонованої петиції, тобто проголосувати на місцях через мобільні додатки чи відмовитися від голосування. Таким, чином, вважаємо, можна набрати необхідну кількість голосів та підвищити правову культуру громадян;
- 2) проінформувати належним чином через засоби масової інформації, вивіски, соціальні мережі, тренінги та за допомогою інших засобів про наявність такого звернення громадян як електронна петиція та навести приклади її ефективного застосування.

Зауважимо, що у чинному законодавстві відсутні норми щодо строків виконання електронних петицій органами місцевого самоврядування. Тому пропонуємо у статутах територіальних громад вказати наступне: «У разі підтримання електронної петиції визначені у рішенні виконавчі органи або посадові особи зобов'язані підготувати дорожню карту щодо вирішення озвучених питань та представити її на наступне пленарне засідання

відповідної міської ради. У дорожній карті необхідно вказати кінцеві строки виконання електронної петиції та надати перелік осіб, відповідальних за невиконання електронної петиції». Відповідно до вищевказаного пропонуємо КУПАП доповнити статтею 186-8 «Порушення законодавства про звернення громадян» та викласти її у такій редакції: «Невиконання органом місцевого самоврядування вимог електронної петиції, яка набрала необхідну кількість голосів та порушення строків її виконання тягне за собою штраф у розмірі від 1000 до 3000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян».

Список використаних джерел:

1. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
2. Єдина система місцевих петицій. Нормативно-правова база. URL: <https://e-dem.in.ua/lviv/Home/LegalBase> (дата звернення 1.04.2019).
3. Про Статут територіальної громади м. Львова : Ухвала від 7.12.2017 р. № 2667. *Львівська міська рада*. URL: <https://www8.city-adm.lviv.ua> (дата звернення 1.04.2019).

Мельниченко Б. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі системної модернізації публічного управління в Україні визначальну роль відіграє реформування державного управління, яке здійснює управлінський вплив на всі сфери суспільного життя та являється свого роду «ядром» публічного управління. Якість державного управління в свою чергу відіграє фундаментальну роль у процесі європейської інтеграції, виступаючи рушієм реформ, необхідних для досягнення відповідності критеріям членства в ЄС. Метою реформування державного управління є визначення та посилення загальної управлінської та адміністративної спроможності державного апарату на основі принципів належного врядування та кращого досвіду держав-членів ЄС, перетворення його на ефективний інструмент безперервного і стійкого розвитку України [1].

Передусім звернімося до самого поняття «адміністративна послуга». Юридична конструкція терміна «адміністративна послуга» складається із універсальної правової категорії «послуга» та категорії «адміністративний». Зміст категорії «послуга» позначається на сприйнятті адміністративної послуги з позиції закріплення взаємних прав і обов'язків як суб'єктів їх надання, так і споживачів послуг. Категорія «адміністративний» позначає сферу суспільних відносин у межах яких послуга надається (управлінських, організаційних). Така сутність адміністративної послуги визначає коло суб'єктів їх надання – органів

виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб [2, с. 14].

При цьому вітчизняні вчені стверджують, що уведення в правовий обіг поняття «адміністративні послуги» спрямоване не на запровадження окремого виду адміністративно-правових відносин між державою та людиною, а на перегляд взаємовідносин між державними органами та особами, оскільки за змістом цього поняття визнається принцип верховенства права [3].

Правові засади реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг визначено Законом України «Про адміністративні послуги» від 06 вересня 2012 р. № 5203-VI, який несе нову ідеологію – ідеологію служіння громадянам з боку держави, а його найбільшим досягненням є норми, якими регламентовано організацію роботи центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) [4].

На даний час в Україні налічується близько 1500 адміністративних послуг, що більше, ніж у Канаді у 7 разів, та в 10 разів більше, ніж у Німеччині. Проте більше половини громадян України частково або повністю незадоволені якістю тих послуг [5].

Серед проблем щодо надання адміністративних послуг виділяють:

- відсутність упорядкованих базових принципів і гарантій захисту прав громадян і юридичних осіб у рамках адміністративної процедури (відсутність закону про адміністративні процедури);

- необхідність подальшого розвитку центрів надання адміністративних послуг;

- надмірне адміністративне навантаження на громадян і юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг;

- низький рівень якості роботи базових електронних реєстрів; відсутність прийняттого технічного рішення для забезпечення

функціональної сумісності систем органів державної влади, неналежна якість електронних послуг для громадян і юридичних осіб [6].

Зупинімося детальніше на вищеперелічених проблемах.

Так, пріоритетом розвитку сфери адміністративних процедур є прийняття закону про загальну адміністративну процедуру згідно з європейськими стандартами і поступове приведення окремих адміністративних процедур у відповідність з визначеними загальними принципами. Закріплення на законодавчому рівні базових принципів і правил проведення адміністративної процедури сприятиме правовій визначеності і наданню гарантії дотримання прав громадян і юридичних осіб у разі, коли органи державної влади та органи місцевого самоврядування визначають їх права та обов'язки. Такі принципи, як законність (прийняття рішень відповідно до законів та прийнятих для їх реалізації підзаконних актів), встановлення істинних фактів, які є важливими для прийняття рішення, право бути почутим, право на одержання письмового рішення із зазначенням підстав для його прийняття, на поновлення процедур у певних випадках, на несудове оскарження, є невід'ємними для функціонування сучасної системи державного управління, що ґрунтується на верховенстві права [7].

На думку вітчизняних вчених, сутність такого інституту адміністративного права, як адміністративні процедури передусім має базуватись на впровадженні концепції «людиноцентризму» та відмови від позитивістського розуміння результатів діяльності суб'єктів владних повноважень [8].

Слід зазначити, питання про необхідність прийняття окремого закону про загальну адміністративну процедуру (тоді ще йшлося про Адміністративно-процедурний кодекс) вперше було поставлене в Указі Президента «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22 липня 1998 р. [9].

Нині про доцільність прийняття відповідного закону йдеться у Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року та Плані щодо її реалізації [6], Антикорупційній стратегії на 2014-2017 роки та Державній програмі щодо її реалізації [10] та в інших програмних політичних документах Уряду та Парламенту.

Проте станом на сьогодні цей нормативно-правовий акт знаходиться ще на стадії доопрацювання.

Щодо необхідності подальшого розвитку центрів надання адміністративних послуг та якості надання адміністративних послуг, то нині на законодавчому рівні прийнято низку нормативно-правових актів, які сприяють спрощенню доступу громадян до адміністративних послуг, підвищенню зручності їх отримання, поліпшенню якості адміністративних послуг. Проте залишається багато проблемних питань у даній сфері, зокрема:

- складні процедури надання адміністративних послуг, які передбачають відвідання замовником адміністративної послуги значної кількості інстанцій, подання великої кількості документів, отримання різноманітних проміжних рішень (погоджень, висновків) тощо;

- територіальна розпорошеність адміністративних органів, адже навіть для отримання однієї адміністративної послуги особа часто мусить особисто відвідати кілька органів, які, як правило, знаходяться в різних будівлях та частинах міста;

- занадто тривалі терміни надання багатьох адміністративних послуг;

- незручний й обмежений режим роботи адміністративних органів, так як режим роботи адміністративних органів збігається з загальним робочим графіком більшості населення;

- відсутність належних умов для очікування (йдеться про місця для сидіння, місця для заповнення документів, освітлення тощо);

– «коридорно-кабінетна» система прийому громадян, коли відвідувачі блукають приміщеннями органу влади в пошуках необхідного кабінету (часто бракує навіть елементарних вказівних знаків);

– відсутність бланків та інших формулярів, які повинні заповнюватися споживачами адміністративних послуг;

– відсутність альтернативних способів звернення до адміністративних органів за адміністративними послугами;

– брак належного ставлення до відвідувачів адміністративних органів [11, с. 11– 13].

Також з метою поліпшення якості обслуговування споживачів адміністративних послуг необхідно вдосконалити процедуру моніторингу та оцінювання якості надання адміністративних послуг. Для цього слід залучити до проведення оцінки якості надання адміністративних послуг громадські організації, а також забезпечити регулярне висвітлення результатів моніторингу надання адміністративних послуг у ЗМІ [12, с. 72].

Таким чином, на сьогодні перед органами державної влади України першочерговим завданням є впровадження в Україні ефективної системи надання державних послуг на рівні європейських стандартів, адже це показник реальних дій влади для реалізації розпочатих реформ в Україні. Створення дієвої системи управління якістю адміністративних послуг в Україні дасть змогу підвищити ефективність державно-управлінської діяльності, покращити імідж державних інституцій та повернути довіру громадян до влади.

Список використаних джерел:

1. Гонціяз Я. Державне управління в контексті європейської інтеграції. Київ : Лабораторія законодавчих ініціатив, 2015. 27 с.

2. Рябченко О. П. Новелізація категорій адміністративного права і процесу: окремі питання трансформації змісту. *Право України*. Київ, 2014. № 3. С. 12-17.
3. Жовнірчик Я. Ф. Реформування системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. Дніпро, 2017. № 3. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1041>.
4. Про адміністративні послуги : Закон України від 06 вересня 2012 р. № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 409.
5. Впровадження європейських стандартів надання державних послуг в Україні. URL: <http://ck-oda.gov.ua/vprovadzhennya-jevropejskyh-standartiv-nadannya-derzhavnyh-posluh-v-ukrajini/>.
6. Стратегія реформування державного управління України на період до 2021 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 черв. 2016 р. № 474-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-p>.
7. Там само.
8. Сущенко Д. В. Адміністративні процедури в Україні та країнах Європи: порівняльно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 22 с.
9. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21. Ст. 943.
10. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 46. Ст. 2047.

11. Тимошук В. П. Адміністративні послуги : посібник. Київ : Софія-А., 2012. 104 с.

12. Джига Т. В. Реформування сфери надання адміністративних послуг в контексті розбудови «сервісної» держави в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. Харків, 2014. Вип. 3. С. 70-73.

Мельниченко Б. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Бішко Н. М.

*студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Термін «принцип» походить від латинського «*principium*», що означає основні, найзагальніші, вихідні положення, засоби, правила, які визначають природу та соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості [1, с. 17].

У загальному розумінні принципи – це певна об'єктивна закономірність, притаманна будь-якому соціально-політичному явищу, сформульована у вигляді певної ідеї, правила (норми) чи основи. В юридичних документах більшість принципів виконують роль правових норм (норм-принципів). Вони не породжують конкретних правових відносин, проте опосередковано визначають зміст інших явищ правового характеру – окремих норм, інститутів і правовідносин [2, с. 377].

Принципи державної антикорупційної політики – це прояв і закріплення закономірностей змісту державної політики, вони визначають її сутність, характер. Динамічні за змістом і формою, вони сприяють ефективній реалізації правових норм антикорупційного законодавства,

формується залежно від конкретних політичних і соціально-економічних умов, відображаючи рівень використання позитивних закономірностей суспільного розвитку. Ці принципи юридично закріплюються у формі правових норм, що являють собою загальні положення, на яких має ґрунтуватись державна політика. Тому принципи мають значення правових вимог, обов'язкових для виконання та дотримання [3].

На рівні міжнародного документа антикорупційні принципи прийняті Резолюцією Комітету міністрів Ради Європи «Про двадцять керівних принципів боротьби з корупцією» від 6 листопада 1997 р. № 97 (24). Так, Резолюцією до основних принципів боротьби з корупцією віднесено: підвищення поінформованості громадськості та сприяння етичній поведінці; криміналізацію національної та міжнародної корупції; незалежність, свободу та забезпечення ефективними засобами осіб, які виконують обов'язки щодо запобігання, розслідування, судового переслідування та винесення вироків стосовно випадків корупції, а також захист осіб, які допомагають владі у боротьбі з корупцією, та збереження таємниці слідства; вилучення та конфіскація доходів, отриманих у результаті корупційних дій; запобігання використанню юридичних осіб для прикриття корупційних дій; обмеження імунітету від розслідувань, судового переслідування та винесення вироків у справах щодо корупції; запровадження спеціалізації, забезпечення необхідними засобами та навчанням осіб або органів, відповідальних за боротьбу з корупцією; залучення до боротьби з корупцією податкового законодавства та органів влади, уповноважених на його впровадження, шляхом заборони звільнення від оподаткування доходів із хабарів або інших видатків, пов'язаних із корупційними діями; забезпечення прозорості під час організації, функціонування та прийняття рішень у сфері державного управління; впровадження кодексів поведінки державних посадових осіб; застосування незалежних процедур контролю за діяльністю державних

адміністративних органів і державного сектору; підтримку процедур ревізії в запобіганні та виявленні корупції поза межами сфери державного управління; урахування системою державної відповідальності наслідків корупційної поведінки посадових осіб; забезпечення прозорості процедур державних закупівель; ухвалення виборними представниками кодексів поведінки, запровадження правил фінансування політичних партій та передвиборчих кампаній; свободу отримання та розповсюдження ЗМІ інформації про пов'язані з корупцією справи; передбачення ефективних засобів юридичного захисту для осіб, правам та інтересам яких було завдано шкоди корупцією; сприяння проведенню досліджень щодо корупції; урахування під час боротьби з корупцією можливих зв'язків з організованою злочинністю та відмиванням грошей; широке міжнародне співробітництво у всіх сферах боротьби проти корупції [4].

Слід зазначити, в базових національних нормативно-правових актах антикорупційного змісту не знаходимо визначення основних принципів національної антикорупційної політики. 14 жовтня 2014 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про засади запобігання корупції», яким визначено правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень [5]. Проте Законом не визначено основних принципів національної антикорупційної політики. Так само як і Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [6].

На думку вітчизняних вчених до керівних принципів боротьби з корупцією слід віднести: принцип верховенства права; законності; системності; комплексності; об'єктивності, системної спрямованості та радикальності заходів; наукової обґрунтованості; економічної

доцільності; взаємодії владних структур з інститутами суспільства і населенням; оптимальності та ефективності [7, с. 11].

Зупинімося детальніше на вищеперелічених принципах.

Щодо принципу верховенства права зазначимо, що даний принцип має втілюватися в усіх сферах діяльності держави та зайняти домінуюче місце у відносинах за участю органів виконавчої влади. Повага до прав і свобод людини визначає зміст і напрями реалізації державної політики. Одним з напрямів реалізації принципу верховенства права у відносинах «влада–громадяни» є можливість побудови цих відносин на засадах реординації, що передбачає запровадження «людиноцентристської» концепції. У таких відносинах принцип верховенства права реалізується за безпосередньої участі людини, громадянина, громадськості в цілому [8].

Крім того, 1 вересня 2017 р. після тривалого процесу ратифікації набула чинності в повному обсязі Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Ключовими елементами цієї Угоди є спільні цінності, на яких побудований Європейський Союз, а саме: демократія, повага до прав людини і основоположних свобод та верховенство права [9].

Принцип законності передбачає, що всі антикорупційні заходи повинні застосовуватися у відповідності до чинного законодавства. Жодні міркування не можуть виправдати застосування антикорупційних заходів, які не відповідають закону. Відсутність законодавчої основи для вжиття таких заходів є підставою для розробки і прийняття відповідних нормативно-правових актів [10, с. 306].

Принцип системності передбачає певний субординаційний характер заходів протидії корупції та відповідний порядок застосування (головні і другорядні, термінові для виконання і розраховані на перспективу,

одноразові і такі, що мають здійснюватися постійно), а також були підпорядковані стратегічній меті антикорупційної діяльності [11].

Принцип комплексності протидії корупції акумулює в собі стратегічні, тактичні, профілактичні (соціального, політичного, економічного, організаційно-управлінського, правового, соціально-психологічного та іншого характеру) та інші заходи, які здійснюються у різних соціальних сферах різними суб'єктами [12, с. 682].

Принцип об'єктивності вимагає співвідношення заходів протидії корупції із закономірностями і тенденціями розвитку корупційних явищ у державі, їх впливом на економічні, соціальні, політичні процеси. Він передбачає протидію корупції, з огляду на загальну соціально-економічну ситуацію в країні й вибір антикорупційних засобів на основі їх достатності для досягнення поставленої мети [13].

Зазначений принцип безпосередньо пов'язаний з принципом практичної спрямованості та радикальності заходів, який передбачає, що антикорупційні заходи повинні бути реальними і не мати декларативного характеру. Також практична спрямованість антикорупційних заходів потребує чіткого визначення суб'єктів протидії, їх завдань і повноважень, конкретності певних заходів, строків їх виконання тощо [14].

Принцип наукової обґрунтованості передбачає здійснення антикорупційної діяльності на науковій основі (з використанням сучасних досягнень науки, техніки, позитивного світового досвіду із залученням фахівців різних галузей права). Разом з тим цей принцип вимагає володіння повною і всебічною кримінологічною інформацією в країні, регіоні, галузі, установі, а тому, зокрема, передбачає постійне здійснення моніторингу органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо стану та динаміки корупційних процесів. Такий моніторинг є необхідним щодо оцінки ефективності реалізації в державі антикорупційної політики, зміни її пріоритетів відповідно до ситуації з

корупцією, що складається в таких органах, вироблення і вжиття нових антикорупційних заходів [15].

Економічна доцільність у боротьбі з корупцією передбачає, що антикорупційні заходи повинні бути економічно обґрунтованими як з точки зору їх економічної ефективності, так і можливих негативних побічних наслідків, а також реальної економічної можливості їх впровадження в життя. Плануватися і розроблятися можуть лише ті заходи, які на сучасному етапі держава спроможна впровадити в життя з урахуванням свого економічного становища. Проте, економічний раціоналізм не означає мінімізації витрат на протидію корупції. Такі витрати повинні обумовлюватися економічними можливостями держави і водночас бути достатніми [16].

Принцип взаємодії владних структур з інститутами суспільства і населенням потребує здійснення систематичного аналізу та оцінки державної політики на практиці, що дає змогу визначити, наскільки вдало ця політика впроваджується органами влади. Для подолання корупції недостатньо лише піднесення економіки, зміцнення контрольних органів та створення інших антикорупційних інституцій, необхідна також політична воля влади, але не тільки, оскільки корупція може виявити себе як у владних структурах, так і в суспільстві. Важливим учасником протидії корупції є громадянське суспільство за умови усвідомлення ним шкідливості корупції і необхідності боротьби з цим явищем [17].

Принципами протидії корупції можна визнати також демократизацію управління суспільством; оптимальну відкритість для населення діяльності посадових осіб; входження до міжнародної системи протидії корупції та розвитку всебічного співробітництва з іншими державами та інші.

Список використаних джерел:

1. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
2. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. 542 с.
3. Заброда Д. Г. Окремі питання системи принципів державної антикорупційної політики в Україні. *Вісник Академії митної служби України*. Дніпро, 2011. № 2. С. 38-43.
4. Про двадцять керівних принципів боротьби з корупцією : Резолюція Комітету міністрів Ради Європи від 6 листопада 1997 р. № (97) 24 : зб. док. : пер. з іноз. мов / заг. ред. В. М. Литвина. Київ : Парламент. вид-во, 2012. 624 с.
5. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
6. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 46. Ст. 2047.
7. Новак А. М. Принципи формування національної антикорупційної політики. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. Дніпро, 2017. Вип. 1 (17). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01\(17\)/5.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01(17)/5.pdf).
8. Принцип верховенства права: проблеми тлумачення та застосування в адміністративному праві / О. Ф. Андрійко, В. П. Нагребельний, Л. Є. Кисіль, Ю. С. Педько, В. А. Дерезь, А. А. Пухтецька, А. В. Кірмач. *Альманах права*. Київ, 2012. Вип. 3. С. 77-82.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

10. Михайленко П. П. Значение принципа законности и его обеспечение при расследовании преступлений. Киев : НДІ Проблеми человека, 1998. С. 306-310.

11. Шевченко О. В. Основні принципи протидії корупції. *Вісник Вищої ради юстиції*. Київ, 2011. № 1 (5). С. 129-133.

12. Сервецький І. В. Боротьба з організованою злочинністю та корупцією в Україні – умови розвитку економічних відносин і теоретичних аспектів. *Економіка України: реалії, перспективи розвитку ринкових відносин: аналітичні розробки, пропозиції науковців та практичних працівників*. Київ, 2000. С. 682-689.

13. Ревак І. О. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 220 с.

14. Принципи протидії корупції. URL: <http://www.hortling.org.ua/node/875>.

15. Там само.

16. Протидія корупції як система заходів. Суб'єкти та принципи боротьби з корупцією. URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/law/10621/>.

17. Гавкалова Н. Л., Грузд М. В. Взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. *Актуальні проблеми економіки*. Київ, 2014. № 10. С. 281-290.

Мельниченко Б. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Кравчишин В. Б.

*студент другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Під антикорупційним законодавством розуміють закони та інші нормативно-правові акти, які встановлюють спеціальні законодавчі положення щодо запобігання корупції, виявлення та припинення її проявів, визначають ознаки корупційних правопорушень та відповідальність за їх вчинення, регулюють діяльність державних органів чи їх спеціальних підрозділів, до компетенції яких входять протидія корупції, координація такої діяльності чи контроль та нагляд за нею [1, с. 14].

На рівні міжнародного документа основним нормативним актом з питань боротьби з корупцією є Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (Закон України від 18 жовтня 2006 р. № 251-V) [2]. В основу Конвенції органічно покладено дві ключові засади: заходи щодо запобігання корупції та боротьба із цим явищем [3].

Іншим міжнародним актом є Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р. (Закон України від 18 жовтня 2006 р. № 252-V) [4]. Метою Конвенції є розширення, активізація та належне функціонування міжнародного співробітництва в галузі кримінального права країн-учасниць з метою запобігання загрози верховенству закону, демократії і прав людини, ефективного державного управління, принципам рівності та соціальної справедливості, конкуренції,

економічного розвитку та загрози стабільності демократичних інститутів і моральних засад суспільства [5].

Ще одним нормативно-правовим актом у цій сфері є Цивільна Конвенція про боротьбу з корупцією від 04 листопада 1999 р. (Закон України від 16 березня 2005 р. № 2476-IV) [6]. Метою Конвенції є створення ефективних засобів правового захисту для осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок актів корупції, що дозволяють їм захищати свої права та інтереси, включаючи можливість отримання компенсації за шкоду [5].

Щодо національного антикорупційного законодавства, то його залежно від спрямування і предмета регулювання умовно можна поділити на три групи:

1) нормативно-правові акти, які передбачають положення щодо загально соціального та спеціально-кримінологічного запобігання корупції;

2) нормативно-правові акти, які визначають ознаки корупційних правопорушень і встановлюють за них відповідальність;

3) нормативно-правові акти, які регулюють діяльність державних органів та їх окремих підрозділів щодо безпосередньої правоохоронної діяльності у сфері протидії корупції, її координації, здійснення контролю та нагляду за нею [7].

Так, основним нормативно-правовим актом, в якому визначено правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень є Закон України «Про запобігання корупції» [8].

Розв'язання проблеми корупції є одним із пріоритетів для українського суспільства на сьогоднішньому етапі розвитку держави. Дієва протидія корупції неможлива без послідовних, спланованих і

скоординованих дій, об'єднаних однією концепцією, оскільки системні явища потребують системного підходу в їх подоланні [9, с. 11].

У зв'язку з тим 14 жовтня 2014 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», яким визначено першочергові заходи із запобігання та протидії корупції, що повинні створити основу для подальшого проведення реформи у цій сфері. Так, положеннями Закону передбачено створення в Україні системи прийняття рішень щодо антикорупційної політики на основі результатів аналізу достовірних даних про корупцію та чинників, які до неї призводять, зокрема статистичних спостережень, моніторингу виконання цих рішень та їх впливу на стан справ з питань запобігання корупції незалежним спеціалізованим органом із залученням представників громадянського суспільства, а також формування суспільної підтримки у подоланні корупції [10].

Слід відзначити, станом на сьогодні в цьому напрямку пройдений значний шлях і зроблено багато того, що вимагали як міжнародні організації, так і реалії сучасного часу. Те, що зроблено в Україні сьогодні, було ключовими рекомендаціями Групи держав проти корупції (GRECO) та ЄС, які включали в себе: утворення антикорупційних інституцій, проведення реформ прокуратури, державної служби, створення систем контролю щодо запобігання конфлікту інтересів та доброчесності походження активів посадовців [11, с. 4].

Також серед нормативно-правових актів антикорупційного змісту виокремимо:

– Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII, яким визначено правові основи організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України [12].

– Указ Президента України «Про Національну раду з питань антикорупційної політики» від 14 жовтня 2014 року № 808/2014, яким передбачено утворення Національної ради з питань антикорупційної політики як консультативно-дорадчого органу при Президентові України [13].

– Постанову Кабінету Міністрів України «Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції» від 18 березня 2015 р. № 118, відповідно до якої утворено Національне агентство з питань запобігання корупції як центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом [14].

– Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10 листопада 2015 року № 772-VIII, яким визначено правові та організаційні засади функціонування Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів [15].

Список використаних джерел:

1. Антикорупційна політика України : навч. посіб. / Е. Р. Рахімкулов, О. В. Климович, С. І. Панцир, М. В. Чугаєвський, Л. І. Лебедюк. Львів, 2011. 136 с.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
3. Сінчук О. А. Конвенція ООН проти корупції: правовий базис запобігання та протидії корупції в Україні. URL: <http://www.ambu.org.ua/node/875>.
4. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р. (ETS 173). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

5. Ніжинська І. С. Міжнародні конвенції як засіб боротьби з корупцією. *Наше право*. Харків, 2013. № 12. С. 174-179.
6. Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 04 листопада 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102.
7. Запобігання та протидія проявам корупції : навч. посіб. / С. Г. Братель, В. В. Василевич, Н. І. Золотарьова та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 376 с.
8. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
9. Клімова С. М., Ковальова Т. В. Організаційно-правове забезпечення сучасної антикорупційної політики : навч. посіб. Харків : ХарРІ НАГУ, 2015. 252 с.
10. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF>.
11. Романов М. В. Основні засади запобігання корупції : навч. посіб. Харків : Права людини, 2017. 176 с.
12. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.
13. Про Національну раду з питань антикорупційної політики : Указ Президента України від 14 жовтня 2014 р. № 808/2014. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/808/2014>.
14. Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 р. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2015-%D0%BF>.

15. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів 10 листопада 2015 р. №772-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 1. Ст. 2.

Неборачок О. І.

*старший викладач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД БОРотьБИ З КОРУПЦІЄЮ

Багаторічне існування корупції в Україні виключає можливість швидкого її подолання. Корупція є явищем динамічним, має високий рівень латентності, прояви корупції та їх значне поширення залежать від соціальних умов у суспільстві, тому боротьба з корупційними проявами в Україні повинна ґрунтуватися на результатах регулярних досліджень та об'єктивних оцінок ситуації, з урахуванням яких визначатимуться подальші антикорупційні реформи, а стратегії зниження рівня корупції необхідно розраховувати на тривалий період. При цьому в подальшому необхідно зміцнювати функціональну спроможність і незалежність державних антикорупційних органів та довіру до них населення. Для ефективного запобігання корупції необхідно забезпечувати ефективну взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства. Важливою є подальша співпраця з міжнародними міжурядовими антикорупційними моніторинговими організаціями, учасницею яких є Україна. Забезпечення реалізації рекомендацій таких організацій є одним із завдань Антикорупційної стратегії 2018-2020 рр.

Корупція залишається одним з негативних соціальних явищ, що турбує українське суспільство і державу. Боротьба з корупцією була

однією з рушійних сил Революції Гідності і є одним з пріоритетів, що не втрачає свого значення протягом останніх років. З метою викорінення корупції визначені засади державної антикорупційної політики в Україні що спрямовані на підвищення рівня відповідальності органів державної влади та посадових осіб за реалізацію державної антикорупційної політики. Україна здійснила перші кроки до масштабних антикорупційних реформ, спрямованих на створення нової інституційної системи запобігання, виявлення та покарання за корупцію, що надало системного характеру зусиллям органів державної влади у боротьбі з корупцією та призвело до поліпшення відповідних показників. Реалізовано ряд рекомендацій міжнародних організацій, включаючи правове, інституційне, фінансове і кадрове зміцнення антикорупційних структур, посилення міжнародного співробітництва та взаємодії з міжнародними організаціями з метою більш ефективної боротьби з корупцією. Предметом цієї Стратегії є подальша реалізація рекомендацій міжнародних міжурядових моніторингових антикорупційних організацій, учасницею яких є Україна.

Однак виконання завдань щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні не завершене в повному обсязі. За результатами аналізу виконання зазначеної Антикорупційної стратегії та Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265 (Офіційний вісник України, 2015 р., № 38, ст. 1146), виконано лише дві третини передбачених заходів. Частина заходів виконані не у повному обсязі. Причинами невиконання заходів, визначених засадами державної антикорупційної політики в Україні. Це тривале становлення нових антикорупційних інститутів, недоліки законодавства з питань запобігання корупції і його застосування, відсутність належного механізму моніторингу та оцінки виконання Антикорупційної стратегії та високий

рівень толерантності суспільства до корупції, недостатній рівень прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

В Україні зберігається високий рівень корупції, що негативно сприймається суспільством і потребує рішучих дій. Результати дослідження стану корупції в Україні, проведеного Національним агентством з питань запобігання корупції в 2017 році за методикою стандартного опитування, свідчать про сприйняття корупції населенням і представниками бізнес-середовища на рівні відповідно 3,98 і 3,47 бала за п'ятибальною шкалою. При цьому 40 відсотків дорослого населення України не має корупційного досвіду. На даний час в Україні не подолані протиріччя і взаємна недовіра суспільства та органів державної влади. Найбільш корумпованими населення вважає сфери охорони здоров'я, освіти, правосуддя, а також взаємодію з органами державної влади та органами місцевого самоврядування. У бізнес-середовищі найбільш корумпованими сферами є надання послуг енергетичними компаніями, контакти з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, публічні закупівлі і правосуддя. Третина опитаних підприємців відмовилися давати відповідь на питання щодо корупційного досвіду у відносинах з органами правопорядку.

Згідно з вимогами Конвенції ООН проти корупції держави – учасниці повинні розробляти і здійснювати ефективну скоординовану політику щодо протидії корупції, забезпечувати необхідний рівень незалежності спеціально уповноваженого органу з боротьби з корупцією з метою надання можливості виконувати свої функції ефективно та в умовах свободи від будь-якого неналежного впливу.

Рекомендації щодо проведення фундаментальних політичних змін та їх належного виконання надані Україні Групою держав проти корупції (GRECO), Організацією економічного співробітництва та розвитку

(ОЕСР), Європейським Союзом, Міжнародним валютним фондом (ІМФ) та Світовим банком.

Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) рекомендувала запровадити моніторинг системи електронного декларування майна, доходів, видатків та зобов'язань фінансового характеру, забезпечити роботу Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, створити спеціалізований антикорупційний суд та реалізувати реформу державної служби.

Протягом 2014-2015 років прийнято ряд антикорупційних законів, у тому числі запровадження системи електронних закупівель, електронної системи декларування майна, доходів, видатків та зобов'язань фінансового характеру, відкриття державних реєстрів щодо інформації про кінцевих бенефіціарних власників. У 2014 році прийнято Закон України «Про прокуратуру», у червні 2016 році – Закон України «Про судоустрій і статус суддів», у грудні 2016 року – Закон України «Про Вищу раду правосуддя».

Утворено ряд державних органів, діяльність яких спрямована на подолання корупції, зокрема, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, проте не всі зазначені органи своєчасно отримали задовільне матеріальне і кадрове забезпечення та розпочали роботу.

Потребують подальшого узгодження на законодавчому рівні питання координації діяльності та взаємодії системи державних антикорупційних органів. Не вжито заходів для зміцнення інституційної спроможності Національного агентства з питань запобігання корупції.

Виконання вимог міжнародно-правових документів щодо партнерства влади та громадянського суспільства у сфері антикорупційної політики

сприяло широкому залученню громадськості до процесу прийняття суспільно важливих державних рішень не лише з питань протидії корупції.

В Україні не повністю завершено формування законодавчої та інституційної основи для розроблення та реалізації антикорупційної політики. Необхідно і в подальшому узгоджувати національне законодавство з міжнародними договорами України (Конвенцією ООН проти корупції, Цивільною конвенцією про боротьбу з корупцією, Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією) та забезпечення практики їх застосування з метою забезпечення здійснення результативної антикорупційної політики шляхом удосконалення законодавства з питань запобігання, виявлення та протидії корупції, виявлення та усунення причин та умов, що сприяють її проявам, формування в суспільстві нетерпимого ставлення до корупції в усіх сферах суспільного життя та у приватному секторі.

Зменшення рівня корупції до безпечного в Україні, можливе лише за умови вивчення та втілення в життя закордонного досвіду боротьби із цим вкрай негативним соціальним явищем, в першу чергу успішно діючих в інших країнах політичних, правових та організаційних механізмів подолання корупції. Виділення та вивчення закордонних програм, які спрямовані на протидію хабарництву та корупції, що довели на практиці свою ефективність, являє собою величезні перспективи для запозичення позитивного іноземного досвіду, особливо за відсутності власного реально діючого механізму протидії корупції.

Загалом питання боротьби з корупцією традиційно посідає одне з перших місць у політиці будь-якої країни. Щоправда, ефективність антикорупційних заходів у різних країнах різна.

Проаналізуємо досвід країн, що досягли певного успіху в цій сфері:

Великобританія. Високі стандарти громадянської поведінки в Британії є результатом політичних і законодавчих заходів, моральних змін та

ефективнішого соціального контролю за державними службовцями. Ця країна має найдавніші традиції боротьби з корупцією. Система антикорупційних механізмів тут врегульована на законодавчому рівні. Перший закон про корупцію в державних органах був прийнятий ще в 1889 році, закони про попередження корупції – в 1906 і 1916 роках були реакцією суспільства на поширення цього соціально-політичного явища. На відміну від традиційних правових принципів, ці закони вимагають від посадових осіб доводити свою невинність.

Друга особливість – це надзвичайно висока роль громадської думки, вона стежить за динамікою негативних явищ у суспільстві. Здебільшого громадські дебати точаться навколо питань, пов'язаних з лобіюванням і купівлею політичного впливу, проблем, створених зміною границь приватної і державної власності, моральним кліматом, хабарництвом, зловживаннями службовців місцевих органів влади, поліції, митної служби тощо.

Безпосередньо корупційні процеси у Великій Британії відстежує так званий Комітет Нолана, який було засновано в жовтні 1994 року. Його зусилля зосереджені на основних ділянках громадського життя, які викликають найбільшу стурбованість громадськості: це члени парламенту, які працюють консультантами фірм, що прагнуть впливати на державну політику; це колишні міністри та інші посадові особи, що працюють в тих галузях індустрії, регулюванням яких перед тим займалися в уряді та інші аспекти громадського життя. За результатами роботи Комітету палата Громад парламенту вирішила призначити парламентського директора стандартів, заборонити протекцію та розголосити сторонні заробітки членів парламенту.

В основу боротьби з корупцією в **Німеччині** покладено завдання знищення матеріальної, насамперед фінансової бази злочинних угруповань. Це досягається двома шляхами: конфіскаційним (конфіскація майна) і

створенням належної правової бази для унеможливлення «відмивання» «брудних» грошей. Особливо слід виділити обов'язок банківських установ надавати правоохоронним органам інформацію про операції з грошима у розмірі понад 20 тис. німецьких марок за умов, що ця інформація буде використана виключно для розслідування. Законом закріплено правило: якщо громадянин робить внесок в банк у розмірі понад 50 тис. німецьких марок, він зобов'язаний пред'явити посвідчення особи.

Генеральна лінія німецького уряду у сфері запобігання корупції полягає в тому, щоб в результаті законодавчих, організаційних, кадрових та інших заходів унеможливити зловживання державним службовцем своїм посадовим становищем.

Серед антикорупційних механізмів, які запроваджуються в Німеччині, слід назвати намір створити реєстр корумпованих фірм. У даному разі Німеччина йде шляхом іноземного досвіду, зокрема ізраїльського. Його суть полягає в тому, що фірма, яка включена до такого реєстру, позбавляється права виконувати будь-які державні замовлення, стає об'єктом більш пильної уваги з боку правоохоронних органів.

Причини корупції для кожної з країн можуть відрізнятися, але головними серед них будуть невдало побудована система державного управління (або незакінчені реформи в системі органів державного управління), непрофесійність топ-менеджерів у державі, відверто недосконала судова система, політична корупція в парламенті, брак політичної волі національних лідерів щодо ефективного протистояння проявам корупції, насамперед проявам політичної корупції, слабкість інститутів громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Андрушко П. П. Чи є шанси подолати корупцію? *Юридичний вісник України*. 2011. № 8. 19-25 лют. С. 6-7.

2. Андрушко П. П. Чи є шанси подолати корупцію? *Юридичний вісник України*. 2011. № 9. 26 лют.-4 берез. С. 6-7.
3. Хавронюк М. Дивна боротьба. *Дзеркало тижня*. 2011. № 14. 16 квіт. С. 6.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49.
5. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 46. Ст. 2047.
6. Антикорупційний вісник «Ваша Надія»
<http://www.antykor.info/en/dosv%D1%96d-zarub%D1%96zhnikh-kra%D1%97n-u-borotb%D1%96-z-korupc%D1%96%D1%94ju/>.
7. Цимбалюк М. М. Використання досвіду країн ЄС у протидії корупції – вимога часу. URL: <https://www.google.com/search>.

Неборачок О. І.

*старший викладач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Гураль Н. Р.

студентка Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

СУТЬ ТА ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Стрімкий розвиток новітніх технологій відтворення та розповсюдження інформації, у тому числі з використанням мережі Інтернет, супроводжується зростанням кількості порушень авторських та суміжних прав. Чільне місце серед них займають виготовлення та розповсюдження контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм тощо.

Термін «контрафакт» походить від лат. *contrafactio* – підробка. Чинне законодавство не містить легального визначення контрафакту, але дає визначення контрафактного матеріального носія. У разі коли виготовлення, розповсюдження або інше використання, а також імпорт, перевезення або зберігання матеріальних носіїв, в яких виражені РІД або засіб індивідуалізації, призводять до порушення виключного права на такий результат або на такий засіб, такі матеріальні носії вважаються контрафактними (п. 4 ст. 1252 ЦК України).

З даного визначення випливає, що до числа об'єктів правовідносин у галузі обороту контрафактної продукції відносяться:

- виключне право на охоронюваний РІД або засіб індивідуалізації;
- матеріальні носії, в яких виражений РІД або засіб індивідуалізації;
- обладнання, інші пристрої і матеріали, що застосовуються для виготовлення матеріальних носіїв, використання яких призводить до порушення виключного права;
- будь-які дії по незаконному обігу таких матеріальних носіїв або обладнання;

- засоби індивідуалізації (фірмове найменування, товарний знак, знак обслуговування, комерційне позначення), які виявляються тотожними або схожими до ступеня змішування, і в результаті такої тотожності або схожості можуть бути введені в оману споживачі і (або) контрагенти.

Чимало аспектів обігу контрафактних товарів та боротьби з контрафактною діяльністю порушувалися в наукових працях як російських, так і вітчизняних правників: Г. К. Авдєєвої, А. І. Гальченко, К. В. Гурьянова, О. О. Дворянкіна, С. Л. Панова, О. Є. Чумаченка та ін. Аналіз зазначених публікацій дає підстави говорити про відсутність єдиного підходу до вирішення зазначеного питання та потреби його подальшого вивчення.

Захист прав інтелектуальної власності є однією з основ сучасного соціуму. Це пояснюється як його гуманістичною спрямованістю на захист всіх прав людини, так і економічною доцільністю, оскільки в сучасному суспільстві домінують товари і послуги, створені високими технологіями. Однак, ряд країн демонструють низький розвиток національних високотехнологічних виробництв, що експерти безпосередньо пов'язують з низьким захистом інтелектуальної власності, спрямованістю на легальне або нелегальне запозичення іноземних об'єктів відповідних прав.

На жаль, нинішня економічна ситуація в Україні сприяє зростанню попиту на товари із заниженими цінами. За оцінками експертів, найбільш інтенсивно в Україні реалізуються контрафактні носії інформації, одяг, побутова техніка, аксесуари, фармацевтичні препарати, продукти харчування, алкогольні напої та навіть такі специфічні товари, як пестициди.

Підроблені або контрафактні товари заподіюють дуже суттєві збитки як споживачам, які витрачають значні кошти за неякісні товари і в деяких випадках можуть навіть зазнати шкоди своєму здоров'ю або власності, так і виробникам оригінальної продукції. Перш за все псується репутація

надійних товаровиробників, які заробляли її роками та витрачали для цього величезні кошти. У той час як підроблені товари часто набагато дешевші, хоч і не мають такої якості, що стає також причиною значного зниження прибутків від реалізації оригінальних товарів власників торгових марок.

В зв'язку з цим дуже важливо завчасно потурбуватись про належний захист торгової марки та репутації своєї компанії.

На думку ряду фахівців, кримінально-правовий захист інтелектуальної власності забезпечується наступними нормами Кримінального кодексу (табл.1).

Таблиця 1

Норми Кримінального кодексу що забезпечують кримінально-правовий захист інтелектуальної власності

Стаття	Суть
ст. 176	захищає твори науки, літератури і мистецтва, комп'ютерні програми і бази даних, фонограми, відеограми і програми мовлення, а також «будь-які інші об'єкти авторських і суміжних прав»
ст. 177	захищає інші об'єкти інтелектуальної власності, які не відносяться до авторського права: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин, раціоналізаторські пропозиції
ст. 203-1	незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва
ст. 229	незаконне використання знаку для товарів і послуг, фірмового найменування
ст. 216	незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок
ст. 231	незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю
ст. 232	розголошення комерційної таємниці
ст. 203	зайняття забороненими видами господарської

	діяльності
ст. 228	примушування до антиконкурентних узгоджених дій

Аналізуючи найбільш гострі проблеми кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності, можливо їх диференціювати на групи теоретичних і практичних проблем [12]:

- Теоретичні проблеми;
- Практичні проблеми.

До теоретичних проблем можемо віднести:

- проблему об'єктів: відмінності в термінології Кримінального та Цивільного кодексів України: «знак для товарів і послуг» / «торгова марка», «фірмове / комерційне найменування», «топографія / компоновка інтегральної мікросхеми» відповідно;

- проблему об'єктивної сторони злочинів. Ряд експертів пропонують змінити кваліфікацію кримінально-карних порушень інтелектуальної власності за зразком інших країн: орієнтуватися не тільки на ознаки значного збитку, який на практиці ще потрібно довести, а й на ознаку повторності. У такому випадку будь-яке повторне порушення прав інтелектуальної власності потягне за собою не адміністративну, а кримінальну відповідальність [6];

- труднощі у правоохоронців, що викликає документування злочинів, скоєних.

В Україні, як і у всьому світі, на державному та законодавчому рівнях вживаються заходи, направлені на боротьбу з підробленими товарами та їх виробниками. Власники торгових марок також мають необхідні механізми для захисту своїх порушених прав, основними серед яких є наступні:

- ведення постійного моніторингу порушень прав інтелектуальної власності з метою виявлення осіб правопорушників та суб'єктів, діяльність

яких потенційно може призвести до порушення прав інтелектуальної власності;

- звернення до органів Антимонопольного комітету України із заявами про порушення законодавства про захист від недобросовісної конкуренції, застосування штрафів за порушення законодавства про захист економічної конкуренції;

- звернення до правоохоронних органів з метою притягнення порушників до кримінальної відповідальності, застосування штрафів та конфіскації і знищення контрафактної продукції та засобів її виробництва;

- звернення до Державної служби інтелектуальної власності України;

- звернення до суду із заявами та позовами з метою вжиття заходів щодо накладення арешту на контрафактні товари; припинення виробництва, ввезення та розповсюдження контрафактної продукції, у т.ч. із неправомірно зареєстрованими позначеннями, схожими до ступеня змішування із раніше зареєстрованою власною торговою маркою; припинення порушення прав інтелектуальної власності та притягнення порушників до цивільно-правової відповідальності, відшкодування завданих збитків;

- включення об'єктів інтелектуальної власності до Державного митного реєстру з метою запобігання пропуску через митний кордон України продукції, виробництво якої було здійснено з порушенням прав інтелектуальної власності [5].

Отже, необхідно зазначити, що, незважаючи на посилення санкцій за посягання на інтелектуальну власність, у світовому масштабі має місце і протилежна тенденція: мінімізація кримінальної відповідальності за порушення цивільних прав, до яких відносяться права інтелектуальної власності. Проте, в умовах зневаги інтелектуальної власності в Україні особливої значущості набуває саме кримінально-правовий захист відповідних прав як найбільш ефективний.

Список використаних джерел:

1. The ICC Intellectual Property Roadmap. Current and emerging issues for business and policymakers. 11th Edition. International Chamber of Commerce, 2012. 83 p. URL: [http:// www.iccwbo.org](http://www.iccwbo.org).
2. Річний звіт за 2010 рік. Офіційне видання Державного департаменту інтелектуальної власності. Державний департамент інтелектуальної власності, 2011. 67 с. URL: http://sips.gov.ua/ua/year_reports.html.
3. Чапкевич Л. Е. Контрафактная и фальсифицированная продукция: проблемы и пути их решения. *Право и экономика*. 2005. № 6. С. 16-23.
4. Нестеров А. В. Фальсификация и контрафакция: экспертный аспект. *Партнеры и конкуренты*. 2001. Т. 6. С. 7-13.
5. Лисенко В. Сучасний стан та проблеми протидії незаконному обігу товарів. *Вісник прокуратури*. 2008. № 8. С. 74-80.
6. Мухина Р. Р. Еще раз о контрафактности. *Российский следователь*. 2009. № 24. С. 11-14.
7. Панов С. Л. Соотношение понятий «контрафактная», «фальсифицированная», «пиратская» продукция: теоретический аспект. *Право и политика*. 2008. № 2. С. 453-458.
8. Советский энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. 4-е изд., испр. и доп. Москва : Советская Энциклопедия, 1989. 1632 с.
9. Коломієць Т. М., Притульська Н. В., Романенко О. Л. Експертиза товарів : підручник. Київ : КНТЕУ, 2001. 274 с.
10. Дворянкин О. Корни пиратства или возможные тайные пружины шоу-бизнеса. Интеллектуальная собственность. *Авторское право и смежные права*. 2005. № 9. С. 29-34.
11. Пирогова В. Контрафакт и пиратство: вопросы теории и практики. Интеллектуальная собственность. *Авторское право и смежные права*. 2010. № 12. С. 12-20.

Неборачок О. І.

*старший викладач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Марків Л. Л.

*студент другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

У наш час, підприємництво стає дедалі актуальнішим, адже кожен хоче працювати «на себе», займатися тим, чим бажає та керувати своїм часом так як того хоче сам він. Але нажаль близько 70 % малих підприємств банкрутують майже на початках своєї діяльності, тому банкрутство на даний час тема, яку повинен знати кожен.

У розвинених країнах банкрутство є невід'ємною частиною ринкової економіки, наслідком природного процесу конкурентної боротьби. Це – механізм виведення з ринку нерентабельних та неперспективних підприємств. Процесу банкрутства передують заходи, спрямовані на відновлення платоспроможності підприємства, зокрема, зміна системи управління, розстрочення заборгованості тощо, тому банкрутство розуміють як вимушену ліквідацію. В основі концепції банкрутства лежить просте правило вільного ринку: у конкурентному середовищі мають виживати ті підприємства, діяльність яких є ефективнішою і товари яких знаходять попиту споживачів. За таких умов, подолання банкрутства підприємства стоїть особливо гостро, адже достовірна і своєчасна реакція на дію негативних факторів дозволяє сформуванню відповідну фінансову політику та розробити заходи, спрямовані на підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, зростання платоспроможності та забезпечення конкурентоспроможності підприємства у довгостроковому періоді. В Україні інститут банкрутства часто використовується

недобросовісними особами як знаряддя збагачення або як елемент злочинної схеми, спрямованої на захоплення контролю над підприємством, уникнення відповідальності перед кредиторами чи як спосіб приховати інші злочини.

Дослідженням сутності, розробкою методик і критеріїв прогнозування банкрутства займалися такі провідні зарубіжні вчені як Е. Альтман, А. Бівер, Д. Дюран, Г. Кадиков, В. Ковальов, В. Кривеженко, Р. Ліс, І. Маник, Н. Сабліна, Р. Сайфуллін, Г. Спрінгейт, Дж. Таффлер, У. Тимошенко, Г. Тішоу та ін. Вагомий внесок у вирішення проблемних питань з банкрутства та антикризового управління зробили вітчизняні вчені такі як: І. Жук, А. Кругленко, А. Матвійчук, О. Терещенко, Т. Тесленко та ін.

Банкрутство – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [1].

У справах про банкрутство цивільний інтерес кредиторів полягає у визнанні та задоволенні їхніх грошових вимог у максимальному розмірі. На права та інтереси кредитора впливає розмір визнання та подальшого задоволення вимог інших кредиторів. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» сторонами у справі про банкрутство визначені конкурсні кредитори (представник комітету кредиторів), боржник (банкрут), які користуються всіма правами, наданими як Господарським процесуальним кодексом, так і спеціальними нормами Закону про банкрутство [1].

Всі суб'єкти господарювання за період своєї діяльності так чи інакше опиняються у кризовій ситуації. Великі підприємства, зазвичай, зберігають свої позиції, а малі та середні підприємства досить часто опиняються на

грані банкрутства. Саме тому, метою керівництва підприємства має бути орієнтація на збереження стабільного становища підприємства у кризових умовах, застосування всіх можливих заходів щодо недопущення до банкрутства і подолання кризових ситуацій.

Основні документи, що регулюють порядок ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності:

– Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон про банкрутство).

– Цивільний кодекс України (далі – ЦК);

– Господарський кодекс України (далі – ГК);

– Закон «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (далі – Закон про реєстрацію).

Під ліквідацією суб'єкта підприємництва розуміється припинення його діяльності з виключенням з державного реєстру. Згідно із Законом про реєстрацію таким реєстром є Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (надалі за текстом – ЄДР) [4].

Ліквідація тягне припинення прав і обов'язків суб'єкта підприємництва без правонаступництва (переходу прав та обов'язків іншим особам).

Суб'єкт підприємництва ліквідується, зокрема, у разі визнання його в установленому порядку банкрутом.

Таким чином, вказаний вид ліквідації суб'єкта підприємництва є примусовим, тобто таким, що не залежить від його волевиявлення.

Як зазначає П. Л. Гордієнко, управління підприємством в умовах ринкової економіки неможливе без планування господарської діяльності на всіх рівнях: стратегічному, тактичному й оперативному. Найважливішим є стратегічний рівень, на якому приймаються життєво важливі для подальшого розвитку підприємства рішення.

Стратегія – це комплексний план діяльності підприємства, який розробляється на основі творчого науково обґрунтованого підходу і призначається для досягнення довгострокових глобальних цілей підприємства і складається з двох частин: продуманих цілеспрямованих дій і реакції на непередбачуваний розвиток подій.

Сьогодні близько третини успішних компаній не використовують стратегії як різновид управління, орієнтуючись виключно на поточну ринкову ситуацію. Однак, на мою думку, всім підприємствам необхідно мати свою стратегію розвитку та управління, що певним чином убезпечить підприємство від наслідків непередбачуваних кризових явищ та забезпечить гнучкість управління. Таким чином, керівництво підприємства матиме у своєму арсеналі як мінімум декілька варіантів виходу з кризи і можливість забезпечення подальшої діяльності підприємства.

Існує декілька стратегічних напрямів виходу підприємства із кризового стану та недопущення до банкрутства: реінжиніринг; економічна безпека; контролінг; система раннього попередження та реагування; антикризове управління з використанням механізмів фінансової стабілізації; санація – фінансове оздоровлення підприємства; реструктуризація підприємства.

Коротко про них:

Реінжиніринг – це перебудова (перепроєктування) ділових процесів для досягнення радикального (стрибкоподібного) поліпшення діяльності фірми. Реінжиніринг базується на використанні сучасних інформаційних технологій для досягнення нових ділових цілей.

Основними властивостями реінжинірингу є: відмова від застарілих правил і підходів та початок ділового процесу ніби з «чистого листа»; нехтування діючими системами, структурами і процедурами та радикальна зміна способів господарської діяльності; забезпечення значних змін показників діяльності.

Економічна безпека підприємства – це такий стан сукупних ресурсів і підприємницьких можливостей, за яких гарантуються найбільш ефективно їх використання з метою стабільного функціонування та прогресивного науково-технічного та соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним загрозам (впливам). Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в гарантії його стабільного і максимально ефективного функціонування та перспективи розвитку. Нестабільний стан економіки країни негативно позначився на роботі багатьох підприємств впродовж останніх років, тому спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості порушених справ про банкрутство.

Контролінг – міжфункціональний напрям управлінської діяльності, який завдяки цілеспрямованим збору, обробці та альтернативному інтерпретуванню отриманої інформації допомагає у процесі прийняття управлінських рішень, головною метою котрих є досягнення оптимальної узгодженості рівня розвитку та прибутковості підприємства. Контролінг забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку процесів розробки, прийняття та реалізації управлінських рішень для будь-якого суб'єкта господарювання.

Система раннього попередження та реагування – це особлива інформаційна система, яка сигналізує керівництву про потенційні ризики та шанси, які можуть насуватися на підприємство як з боку зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Згідно з найновішими підходами до побудови системи контролінгу на підприємстві у СРПР інтегруються елементи як стратегічного, так і оперативного контролінгу. Сама ж СРПР повинна логічно вписуватися в систему планування та контролю.

Антикризове управління фінансами – процес управління фінансово-економічними ризиками та фінансовою санацією підприємства з метою профілактики і нейтралізації фінансової кризи та забезпечення

безперервної діяльності підприємства на основі використання системи специфічних методів та прийомів управління фінансами. Основною метою антикризового фінансового управління є швидке відновлення платоспроможності та фінансової сталості підприємства, що допоможе запобігти банкрутству.

Санація боржника – це система заходів, що здійснюється під час провадження у справі про банкрутство, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника та задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів. Вона може включати кредитування, реорганізацію, в тому числі зміну організаційно-правової форми боржника, зміну форми власності, системи управління боржника тощо.

Реструктуризація підприємства – здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів.

Серед методів подолання наслідків фінансової кризи на підприємствах визнано такі:

1. Усунення неплатоспроможності. Як би не оцінювався масштаб кризового стану підприємства, найбільш невідкладним завданням є забезпечення відновлення здатності платежів за своїми поточними зобов'язаннями для того, щоб попередити виникнення процедури банкрутства. Досягається за рахунок скорочення зовнішніх і внутрішніх зобов'язань за рахунок збільшення обсягу грошових ресурсів:

- оптимізація організаційної структури й скорочення постійних витрат;

- скорочення змінних витрат за рахунок автоматизації виробничого процесу й скорочення персоналу основних і допоміжних підрозділів;

- відстрочка й реструктуризація по можливості кредитної заборгованості;

- прискорення оборотності дебіторської заборгованості за рахунок скорочення періоду комерційного кредиту, по сумнівній заборгованості – звернення до суду з метою повернення;

- нормалізація розміру запасів товарно-матеріальних цінностей за рахунок збуту запасів готової продукції, що може користуватися попитом при невеликих додаткових витратах на відновлення – упакування, обкладинки.

2. Відновлення фінансової стабільності. Хоча неплатоспроможність підприємства може бути усунена протягом короткого періоду часу за рахунок здійснення ряду аварійних фінансових заходів, при цьому причини, які генерують неплатоспроможність, можуть залишатися незмінними, якщо не буде відновлена до безпечного рівня фінансова стабільність підприємства. Для її досягнення необхідно реалізувати такі заходи:

- зростання чистого доходу за рахунок проведення ефективної цінової політики, застосування системи знижок і методів просування продукції на ринок;

- оптимізація податкового пресу на господарський процес у результаті використання легальних схем зниження бази й ставок оподаткування, реалізація зношеного й не використовуваного устаткування, здійснення ефективної емісійної політики при збільшенні власних коштів підприємства, об'єднання капіталу.

3. Проведення реорганізації або реструктуризації підприємства, вдосконалення його організаційної структури та корпоративного управління, формування портфеля технологій виробництва відповідно до умов кризового стану ринку, коригування збутової політики і менеджменту персоналу.

Варто доповнити перелік цих методів різними видами диверсифікації, а саме, диверсифікації продукції, ринків збуту і всієї діяльності підприємства. Основою коригування збутової політики і менеджменту персоналу мають стати необхідні напрями диверсифікації [6].

Банкрутство – це міра економічної та юридичної відповідальності господарюючого суб'єкта, виражена в припиненні його господарсько-фінансової діяльності за рішенням суду, у зв'язку з нездатністю задовольнити визнані правомірними вимоги кредиторів і виконати зобов'язання перед бюджетом через перевищення заборгованості над вартістю його майна. Превентивні заходи можуть захистити підприємство від банкрутства та подальшої ліквідації шляхом попереднього виявлення кризових умов розвитку та застосування всіх необхідних контрзаходів для стабілізації його стану та покращення умов розвитку. Існує декілька стратегічних напрямів виходу підприємства із кризового стану та недопущення до банкрутства: реінжиніринг; економічна безпека; контролінг; система раннього попередження та реагування; антикризове управління з використанням механізмів фінансової стабілізації; санація – фінансове оздоровлення підприємства; реструктуризація підприємства.

Методи подолання наслідків фінансової кризи:

1. Усунення неплатоспроможності.
2. Відновлення фінансової стабільності.
3. Проведення реорганізації або реструктуризації підприємства.

Список використаних джерел:

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 № 2343XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-XII>
2. Афанасьєв М. В., Гончаров А. Б. Економіка підприємства : навч.-метод. посіб. Харків : ВД «ІНЖЕК». 410 с.
3. Хіт Роберт. Кризовий менеджмент для керівників / Роберт Хіт ; пер. з англ. Р. Л. Ткачук, С. М. Рябчук, Н. І. Мішеніна. Київ : Всеуито, Наук. думка, 2002. 566 с.
4. URL: [<https://zkg.ua/protsedura-bankrutstva-pidprijemstva-yurydychnoji-osoby/>].
5. URL: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed20130118#n24>].
6. URL: [https://ukr.lb.ua/blog/stanislav_kutsenko/388576_yak_bankrutuyut_pidpriemstva.html].

Оліховська М. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту організацій,
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Оліховський В. Я.

*кандидат економічних наук,
асистент кафедри обліку та аналізу
НУ «Львівська політехніка»*

ВПЛИВ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЇ

Відомо, що податки входять у собівартість продукції, робіт (послуг), їхньої ціни чи доходів від реалізації та прибутку кожного суб'єкта господарювання. Тобто, податкове навантаження займає вагоме місце серед показників фінансово-господарської діяльності підприємства та

впливає на кінцеві фінансові результати підприємців. Останні офіційні статистичні дані свідчать про значне податкове навантаження на підприємства України (табл.).

Таблиця

Показники податкового навантаження на підприємства України

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Валовий внутрішній продукт (ВВП), млрд. грн.	1454,9	1566,7	1979,5	2383,2	2982,9
Податкові надходження до Зведеного бюджету України, млрд. грн.	354,0	367,5	507,6	650,8	828,2
Податок на додану вартість, млрд. грн.	128,3	139,0	178,5	235,6	313,9
Податок на доходи фізичних осіб, млрд. грн.	72,1	75,2	100,0	138,8	185,7
Податок на прибуток підприємств, млрд. грн.	55,0	40,2	39,0	60,22	73,4
Акцизний податок, млрд. грн.	36,7	45,1	70,8	101,7	121,5
Мито, млрд. грн.	13,3	12,6	40,3	20,4	24,5
Військовий збір, млрд. грн.	0	2,5	9,1	11,5	15,1
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів, млрд. грн.	28,9	33,6	42,0	46,6	51,1
Місцеві податки і збори, млрд. грн.	7,3	8,1	27,0	42,3	53,3
Чистий прибуток (збиток) підприємств (сальдо), млрд. грн.	-22,8	-590,1	-373,5	29,7	181,7
прибуток, млрд. грн.	179,3	202,7	353,0	396,7	515,0
збиток, млрд. грн.	202,1	792,8	726,5	367,0	333,3
Частка збиткових підприємств у % до загальної кількості підприємств	35,0	34,5	26,7	27,0	27,5
Єдиний соціальний внесок, млрд. грн.	188,6	181,1	185,7	131,8	180,8
*Рівень податкового навантаження на підприємства, %	37,3	35,0	35,0	33,8	34,8

*Примітка: * розраховано авторами на основі статистичних даних*

Найбільшу питому вагу в загальній сумі податкових надходжень до зведеного бюджету України 2017 р. складають надходження з: податку на додану вартість – 313,9 млрд. грн. (25 %), податку на доходи фізичних осіб – 185,7 млрд. грн. (22,4 %), акцизного податку 121,5 млрд. грн. (14,67 %) та податку на прибуток – 73,4 млрд. грн. (8,86 %). У період з 2013 по 2017 рр. спостерігається велика частка збиткових підприємств від 26,7 % до 35 %,

що є негативною тенденцією, саме ці підприємства попадають під ризик невчасно і в неповному обсязі проводити розрахунки з бюджетом. У таких умовах необхідним є пошук менеджментом підприємства шляхів оптимізації податкових платежів або зміни їх сплати, що дасть змогу акумулювати кошти та додатковий час для стабілізації його фінансового стану.

На нашу думку, сутність податкового аспекту формування облікової політики у підприємстві можна розглянути, як визначення законодавством варіанту ведення обліку, що має переваги перед іншими з погляду оптимізації податкових платежів або перенесення бази оподаткування на майбутні періоди.

Вважаємо, що формуючи облікову політику підприємства необхідно враховувати те, що на податкові платежі для об'єкта впливає вибір методів обліку деяких об'єктів бухгалтерського обліку, до яких законодавчо-нормативними актами передбачені альтернативні варіанти. Тому авторами виділено елементи облікової політики, які запропоновано використовувати як інструменти податкового планування, зокрема: амортизаційні відрахування, виокремлення основних засобів з-поміж інших споріднених видів активів, термін корисного використання необоротних активів, порядок обліку витрат на утримання основних засобів та їхній ремонт, списання запасів, розподіл транспортно-заготівельних витрат, формування резервів (резервного капіталу), метод визначення ступеня завершеності робіт за будівельними контрактами, варіант оцінки незавершеного виробництва, розподіл загальновиробничих витрат. Зауважуємо, що найбільший вплив облікова політика має на податок на прибуток, адже при обрахунку (визначенні) об'єкта оподаткування платник цього податку використовує дані бухгалтерського обліку та фінансової звітності щодо доходів, витрат та фінансового результату до оподаткування.

Нагадуємо, що одним із важливих методів податкового планування є

зміна терміну сплати податку чи збору, суть якого полягає у перенесенні уповноваженим органом контролю устанавленого терміну сплати податку (збору) на пізніший. Але зміна терміну не скасовує існуючого й не створює нового обов'язку щодо сплати податку й збору. Зокрема, зміна терміну сплати податку відбувається через відтермінування податкових зобов'язань, розтермінування податкових зобов'язань та податковий вексель [8, с. 4].

Варто зауважити, що зміна терміну сплати податкових платежів, як метод податкового планування, дає змогу платникам податків попередити виникнення або нагромадження податкового боргу (податкового зобов'язання), уникнути нарахувань штрафних санкцій та пені за несвоєчасну сплату податкового боргу, включити суму нарахованих процентів за користування відтермінуванням чи розтермінуванням податкових зобов'язань (боргу) до витрат для цілей визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток, надати підприємству додатковий час для стабілізації його фінансового стану.

На превеликий жаль при сучасній системі оподаткування в Україні податкове навантаження на фонд оплати праці працівників підприємства становить 41,5 %, з урахуванням податків і внесків, що стягують з найманих працівників. Запропонований авторами метод вибору виду відносин (трудових, цивільно-правових та господарських) із фізичною особою (працівником) полягає у встановленні тих відносин, для яких характерним є менше податкове навантаження на доходи (оплату праці). При цьому всі нарахування і відрахування, пов'язані із заробітною платою, і платниками яких є як працедавець, так і працівник, до бюджету перераховує підприємство, яке виплачує заробітну плату та виконує функцію податкового агента. Тому одна й та сама сума, виплачена фізичній особі (працівникові), може, залежно від виду відносин та документального підтвердження, зумовити різне податкове навантаження

на доходи (оплату праці) [1, с. 15].

Нами було досліджено види відносин із фізичними особами (працівниками), їх вплив на податкове навантаження та витрати підприємства, зроблено висновок, що альтернативним варіантом для підприємства є вивід працівників за його штат з наступним оформленням їх як суб'єктів підприємницької діяльності, платників єдиного податку, які продовжують працювати на колишньому місці і виконувати свої колишні обов'язки, але вже на підставі цивільно-правового, а не трудового договору, а також використання аутсорсингу, що передбачає вивід персоналу за штат компанії – замовника і оформлення його у штат компанії – провайдера. Таким чином, підприємство залишається для звільнених осіб фактичним працедавцем, а формально вони перебувають у штаті аутсорсингового підприємства, яке платить їм зарплату, а також здійснює всі належні відрахування до бюджету [2, с. 45].

Також нами пропоновано використати показники оцінювання ефективності реалізації концепції податкового планування на підприємстві. Проведений аналіз різних методів та особливостей групування показників оцінювання ефективності реалізації податкового планування на підприємстві, дав змогу виділити три групи показників (рис.).

Рис. Система показників оцінювання ефективності реалізації концепції податкового планування

Примітка: удосконалено авторами на основі опрацювання наукових джерел з досліджуваної тематики.

Проведене дослідження дає змогу виокремити податкове планування з поміж моделей поведінки платників податків, як легальний шлях зменшення податкових зобов'язань, що передбачає не лише обчислення сум окремих податків та загальної суми податкових платежів на плановий період, а й можливість вибору між альтернативним використанням тих чи інших схем оподаткування з метою оптимізації сум окремих податків та загальної суми податкових платежів у плановому періоді [5].

Список використаних джерел:

1. Бечко П. К., Лиса Н. В. Податковий менеджмент : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 288 с.
2. Бланк И. А. Управление прибылью. Киев : Ника центр, 2007. 768 с.

3. Вилкова Е. С. Налоговое планирование. Теория и практика : учебник для вузов. Москва : Изд-во Юрайт, 2014. 660 с.
4. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Лучишин Л. М., Оліховський В. Я. Податки. Оподаткування. Податкове планування. Львів : ЗУКЦ, 2017. 512 с.
5. Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізіма А. Я., Карпова, В. В. Податковий менеджмент : підручник. Київ : Знання, 2008. 525 с.
6. Оліховська М. В., Лелик Л. І., Оліховський В. Я. Менеджмент організацій : навч. посіб. Львів : ТОВ «Ліга–Прес», 2018. 392 с.
7. Рева Т. М. Податковий менеджмент. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 282 с.
8. Сало І. В., Євченко Н. Г. Податковий менеджмент у банку : монографія. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 187 с.
9. Zagorodniy A. G., Olikhovskiy V. YA. Concept of tax planning at the enterprise. *Economics, Entrepreneurship, Management*. 2017. № 4 (1). P. 15-24.
10. Оліховська М. В., Лелик Л. І., Оліховський В. Я. Відповідальність за правопорушення податкового законодавства. *Актуальні питання юридичної науки–2018* : зб. доп. та статей Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 21 берез. 2018 р.). Львів : Львів. ін-т МАУП, 2018. С. 90-99.
11. Оліховська М. В., Оліховський В. Я. Невід’ємне значення податкового планування у системі менеджменту організацій за умов системної кризи в Україні. *Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Львів, 28 лист. 2018 р.). Львів : Львів. ін-т МАУП, 2018. Ч. 2. С. 299-303.
12. Оліховська М. В., Оліховський В. Я. Концепція податкового планування в системі менеджменту організацій. *Приазовський економічний вісник* : електрон. наук. журн. № 6 (11) 2018. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. С. 243-247.

Павлюк Н. М.

*асистент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
НУ «Львівська політехніка»*

РЕЦЕПЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ РИМСЬКОГО ПРАВА ЩОДО ПРАВА НА ОБОВ'ЯЗКОВУ ЧАСТКУ У СПАДЩИНІ ТА ЙОГО ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Римське право відіграло важливу роль у формуванні цивільного, зокрема спадкового законодавства різних країн і, в першу чергу, країн континентальної Європи. Як слушно зазначає один з найяскравіших представників історичної школи права, професор Берлінського університету Фридрих Карл фон Савіньї (1779–1861), римське право не припинило своє існування з падінням Західної Римської імперії, а продовжило існувати в законах, звичаях і роботах юристів Середньовіччя, доки не було відроджене у працях глосаторів [1]. Адаптувавшись до нових соціально-економічних умов римське приватне право стало загальним правом ряду європейських країн. Так, вже в XI ст. Італія проголосила римське право *lex generalis* (головним правом), яке могло бути застосоване в усіх випадках, коли правові норми місцевого права не могли задовольнити сучасних потреб. Досить широке розповсюдження і визнання отримало римське право в Іспанії, а у Франції воно діяло до прийняття цивільного кодексу Наполеона.

Інститут спадкування за заповітом як його прийнято розуміти з'являється у германському праві саме у зв'язку із рецепцією римського права.

За твердженням відомого німецького цивіліста Юліуса Барона рецепція римського права в Німеччині була пов'язана в першу чергу з тим, що німецькі імператори прагнули додати до своєї імператорської гідності права римських імператорів щодо панування над усім світом [2, с. 2]. Крім того розвиткові римського права сприяли недосконалість германських

правових джерел та нездатність імперських й місцевих влад здійснювати належним чином правосуддя за існуючих перед тим форм судоустрою.

Популярність римського права у європейських країнах демонструє також і прийнятий у 1804 році Цивільний кодекс Франції, що був побудований на римській інституціональній основі і перейняв його головні риси й форми, і котрий, за твердженням С. Ткаченко, став світовим явищем, пов'язаним із рецепцією римського права та ознаменував собою переворот у європейському цивільному праві [3, с. 88].

На формування інституту обов'язкової частки у спадку в європейських країнах, як і на спадкове право в цілому, вплинули не лише норми римського права, а й давні звичаєві норми даних країн, тому він набув дещо іншого характеру, ніж у римському праві.

Так, Цивільне уложення Німеччини, передбачивши систему «обов'язкової частки спадку», на відміну від римського, не визнає необхідного спадкоємця спадкоємцем за законом, а лише кредитором, котрий має право вимагати від спадкоємців за заповітом лише виплати йому певної суми, у яку могла бути оцінена частка спадку, котру вони могли б отримати, а не саме майно. Причому ця сума дорівнювала лише половині вартості його частки спадкування за законом. Тому, на відміну від положень римського права, обійдені у заповіті спадкоємці, не мали можливості оскарження заповіту і визнання його недійсним.

Слід зазначити, що взагалі у всіх законодавствах європейських країн, на відміну від римського права, не дозволяється визнання заповіту недійсним в цілому, якщо порушені права спадкоємців на обов'язкову частку, а лише передбачають відміну окремих його частин.

У Франції ж, необхідні спадкоємці мають право на виділення у якості обов'язкової частки частини майна спадкодавця. Тому, за твердженням Г. Шершеневича, відмінність германського права від французького полягає у тому, що у Франції обов'язкова частка визначається стосовно всього

майна спадкодавця (частина майна), тоді як у Німеччині – стосовно вартості законної частки спадкоємця (частина спадкової частки) [4, с. 346-347].

Існують відмінності й у визначенні суб'єктів права на обов'язкову частку у спадку. Так у Німеччині правом на обов'язкову частку наділені низхідні та той з подружжя, хто пережив, для котрого обов'язкова частка складає, у всякому випадку, незалежно від заповідального розпорядження, не менш половини від того, що належало б йому за загальним законом спадкування. Якщо не має кровних спадкоємців до 7-го ступеню спорідненості, то той з подружжя, хто пережив, отримує у спадок все майно. При цьому майно передається йому у власність, а не у користування [5].

Щодо батьків спадкодавця, то відповідно до § 2309 ЦУ Німеччини «Право на обов'язкову частку батьків та віддалених родичів по низхідній лінії», віддалені родичі по низхідній лінії та батьки спадкодавця не мають права на обов'язкову частку настільки, наскільки низхідний, котрий виключив би їх при спадкуванні за законом, може вимагати надання йому обов'язкової частки чи прийняти залишену йому частину.

Тоді як у Франції основними необхідними спадкоємцями є низхідні, в деяких випадках висхідні (якщо вони належать до тих спадкоємців, що закликаються за законом), а той з подружжя, хто пережив, права на резерв не має. Лише якщо померлий не залишав родичів такого ступеню, котрий допускає спадкування, то майно переходило на основі користування до подружжя, що пережив. Тобто, той з подружжя хто пережив, користується у Німеччині значно більш ширшими спадковими правами, ніж у Франції [6].

Як зазначає Побєдоносцев, на відміну від римського права, за яким законна частка мала бути забезпечена не лише висхідним та низхідним, а й рідним братам і сестрам, новітні законодавства не передбачають законної

частки для братів та сестер, оскільки не визнають у цьому відношенні морального обов'язку, достатньо сильного для того, аби виправдати обмеження волі заповідача [7, с. 452-454].

Винятком з цієї тенденції можна вважати законодавство Швейцарії, котре включає у коло суб'єктів права на обов'язкову частку у спадку братів та сестер спадкодавця (ст. 471 Швейцарського цивільного кодексу).

Польське право також має складну й цікаву історію, обумовлену входженням до різних політико-правових союзів і історичними особливостями побудови. Протягом багатьох століть правова система Польщі розвивалася й змінювалася під впливом римського, германського, французького, австрійського, а пізніше – російського права. До відновлення незалежності у 1918 році, на різних частинах території Польщі діяли і Цивільні кодекси Франції та Австрії, і Німецьке цивільне уложення, і Російське загальноімперське право. Лише у повоєнні часи після встановлення у країні соціалістичного ладу поступово відбуваються зміни у правовій системі й приймаються нові кодифікаційні акти, зокрема, новий цивільний кодекс. У Цивільному кодексі Польщі так само передбачені правила обмеження заповіту і встановлення обов'язкової частки у спадку для непрацездатних низхідних і висхідних, а також для непрацездатного того з подружжя, що пережив [8]. У цьому положення Польського спадкового права є схожими з правом України. Кожному із зазначених спадкоємців незалежно від змісту заповіту належить дві третини цієї частки, котру вони могли б отримати при спадкуванні за законом. Однак, у випадку, якщо у спадкодавця є низхідні й другий з подружжя або тільки живими залишилися діти, батьки спадкодавця не мають права на обов'язкову частку, оскільки в даному випадку, не будучи спадкоємцями першої черги за законом, вони б не закликалися до спадкування за законом.

Слід зазначити, що в багатьох європейських країнах як науковці, так і юристи-практики виступають проти обмеження свободи заповіту й інституту обов'язкової частки у спадку. На їх думку, обов'язкова частка, заснована на ідеї сімейної власності, втрачає усякий сенс, коли дорослі діти живуть окремо від батьків і мають свою власність, іноді навіть більшу за ту, що є у батьків, і деколи не проявляють ніякої турботи до них. Або, наприклад, коли приватний бізнес при його розподілі між необхідними спадкоємцями може зазнати значної шкоди чи повної руйнації, чи коли виокремлення обов'язкової частки заважає спадкодавцю – власнику сімейного бізнесу розподілити його між дітьми з урахуванням їхніх реальних можливостей тощо [9].

Однак, як свідчить світова практика, інститут обов'язкової частки у спадку, вироблений нормами римського права, завдяки своїй універсальності та логічній об'єктивності, був сприйнятий і запроваджений у законодавство усіх європейських країн. В силу особливостей історичного розвитку, адаптувавшись до нових соціально-економічних умов, римське приватне право стало загальним правом ряду європейських країн. Найбільшою активністю процес рецепції римського права відбувався у Німеччині, де саме завдяки цьому з'являється пандектна система, котра була покладена в основу порядку спадкування, інститут спадкування за заповітом та способи обмеження принципу свободи заповіту шляхом встановлення інституту обов'язкової частки у спадку. Цивільне, зокрема, й спадкове законодавство інших європейських держав розроблялося й приймалося на основі ідей, конструкцій й положень римського цивільного права. Були запозичені і збережені, передусім, основні поняття римського спадкового права, такі, як поняття спадкування та правонаступництва, види спадкування (за законом та заповітом), принципи (принцип кровного споріднення при визначенні черг спадкоємців тощо), а також правила обмеження свободи заповіту шляхом

визначення обов'язкової частки спадку. Однак, на формування інституту обов'язкової частки у спадку в європейських країнах, як і на спадкове право в цілому, вплинули не лише норми римського права, а й давні звичаєві норми даних країн, тому він набув дещо іншого характеру, ніж у римському праві.

Список використаних джерел:

1. Савиньи, Фридрих-Карл Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. В 86 томах (82 т. и 4 доп.). Санкт-Петербург, 1890-1907.
2. Барон Ю. Система римского гражданского права : в 6 кн. / предисловие к.ю.н. В. В. Байбака. Санкт-Петербург : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 1102 с.
3. Ткаченко С. В. Рецепция римского права: вопросы теории и истории : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. 172 с.
4. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Т. 2. Москва : Статут, 2005. 462 с.
5. Гражданское уложение Германии – Deutsches Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz: Ввод, закон к Гражд. уложению / пер. с нем. ; научн. ред. А. Л. Маковский (и др.). Москва : Волтерс Клувер, 2004. 816 с. (Серия «Германские и европейские законы», кн. 1).
6. Французский гражданский кодекс / науч. ред. Лаврова Д. Г. ; пер. с франц. Жуковой А. А., Пашковской Г. А. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2008. 1101 с.
7. Победоносцев К. П. Курс гражданского права. Часть вторая: Права семейственные, наследственные и завещательные. С. 452-454.
8. Цивільний кодекс Республіки Польща – KODEKS CYWILNY (KSIEGA CZWARTA SPADKI) Dz. U. z dnia 18 maja 1964 r.
9. Иванова А. Ю. Принцип справедливости в наследственном праве. *Юридический аспект*. 2010. №1. янв. URL: notariat.kuban.ru/statii/princip-spravedlivosti-v-nasledstvennom-prave.

Павлюк Н. М.

*асистент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
НУ «Львівська політехніка»*

Кличко Ж. В.

*студентка групи ПВ-31
Навчально-наукового інституту права та психології
НУ «Львівська політехніка»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ

Відповідно до ст. 744 Цивільного кодексу України договір довічного утримання (догляду) – це такий вид зобов'язання, у якому одна сторона (відчужувач) передає іншій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно [5, с. 155].

Передаючи у власність майно, відчужувач, насамперед, має на меті отримати відповідне матеріальне забезпечення з боку набувача, догляд та послуги, яких він потребує. Утримання (догляд) може полягати як у матеріальному (натуральному чи грошовому) забезпеченні, так і у наданні догляду. Сторони вправі самостійно визначити в договорі розмір, обсяг та періодичність надання матеріального забезпечення, види і зміст догляду [1].

Відповідно до статті 745 ЦК, договір довічного утримання укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню. Договір довічного утримання (догляду), за яким передається набувачеві у власність нерухоме майно, підлягає державній реєстрації [5, с. 155].

Право власності на майно, передане по договору довічного утримання, виходячи з визначення поняття цього договору та, враховуючи встановлену законодавством форму, виникає з моменту нотаріального

посвідчення договору, а якщо договір підлягає державній реєстрації – з моменту такої реєстрації [1].

Частиною четвертою статті 746 Кодексу передбачено, що договір довічного утримання (догляду) може бути укладений відчужувачем на користь третьої особи. Ця третя особа не стає окремою стороною у договорі і сам договір не перетворюється на трьохсторонній. Факт перебування такої особи в родинних стосунках з відчужувачем юридичного значення не має. Укладення такого договору можливе у випадку відсутності у третьої особи, на користь якої укладається договір, коштів для проживання або ж її хворобливий стан, у зв'язку з яким вона потребує постійного догляду і, при цьому, відсутність у неї майна, яке може бути передане за договором довічного утримання [5, с. 155].

Якщо відчужувачем за даним договором може бути тільки фізична особа (незалежно від віку та стану здоров'я), то набувачем може бути повнолітня дієздатна фізична особа або юридична особа. Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. У разі, якщо набувачем є юридична особа, нотаріус повинен перевірити чи відповідає нотаріальна дія, яка вчиняється, обсягу цивільної правоздатності юридичної особи та чи вистачає повноважень у особи, яка представляє юридичну особу, для чого вимагає установчі документи, які передбачають повноваження та посвідчують службове становище [2, с. 11].

Якщо відчужувачем є один із співвласників майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, договір довічного утримання (догляду) може бути укладений після визначення частки цього співвласника у спільному майні або визначення між співвласниками порядку користування цим майном [2, с. 13].

При посвідченні договору довічного утримання (догляду) не застосовуються положення статті 362 Кодексу щодо переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності [5, с. 85].

Набувач не може за життя відчужувача продавати, обмінювати, дарувати, укласти договір застави чи передавати у власність іншій особі майно, передане йому за договором довічного утримання (догляду). Протягом життя відчужувача на майно, передане набувачеві за таким договором, не може бути звернене стягнення за зобов'язаннями набувача. При посвідченні договору довічного утримання (догляду) накладається заборона відчуження майна, яке є предметом договору.

Договір довічного утримання (догляду) за своєю юридичною природою подібний до спадкового договору, який також укладається між відчужувачем, що є власником майна та набувачем, на якого покладається обов'язок виконувати розпорядження відчужувача і який, у разі смерті останнього, набуває право власності на його майно [3].

Відмінність спадкового договору від договору довічного утримання (догляду) пов'язується з моментом набуття права власності. Якщо за договором довічного утримання право власності у набувача виникає з моменту посвідчення договору (у випадках, встановлених законодавством – з моменту державної реєстрації договору), то право власності за спадковим договором переходить до набувача тільки після смерті відчужувача. Набувач за цим договором, за життя відчужувача, має лише можливість придбання права на майно в майбутньому за умови виконання вимог, зазначених у договорі [3].

Істотні умови договору. У тексті договору довічного утримання (догляду) обов'язково зазначається, що набувач майна зобов'язаний надавати відчужувачеві довічно матеріальне забезпечення, а також усі види догляду (опікування) з їх конкретизуванням або без такого та визначається грошова оцінка матеріального забезпечення, яка

встановлюється за згодою сторін. У разі зобов'язання набувача забезпечити відчужувача або третю особу житлом у будинку (квартирі), який йому переданий за договором довічного утримання (догляду), у тексті договору зазначається конкретно визначена частина помешкання, у якій відчужувач або третя особа має право проживати.

Щодо місця виконання договору довічного утримання слід зазначити, що згідно статті 532 Кодексу місце виконання зобов'язання встановлюється у договорі, якщо ж місце виконання зобов'язання не встановлено у договорі, то виконання провадиться (за зобов'язаннями про передавання нерухомого майна) за місцезнаходженням такого майна [5, с. 115].

Відповідно до статті 754 ЦК набувач не має права до смерті відчужувача продавати, дарувати, міняти майно, передане за договором довічного утримання (догляду), укладати щодо нього договір застави, передавати його у власність іншій особі на підставі іншої правочину [5, с. 156].

У тексті договору доцільно передбачати обов'язок набувача у разі смерті відчужувача поховати його. Якщо частина майна відчужувача перейшла до його спадкоємців, витрати на його поховання мають бути справедливо розподілені між ними та набувачем. Договір довічного утримання припиняється у разі смерті відчужувача (за винятком обов'язку набувача поховати відчужувача).

У разі смерті набувача його права та обов'язки переходять до його спадкоємців. Якщо спадкоємець за заповітом відмовився від прийняття майна, що було передано відчужувачем, право власності на це майно може перейти до спадкоємця за законом. Якщо у набувача немає спадкоємців або вони відмовилися від прийняття майна, переданого відчужувачем, відчужувач набуває право власності на це майно. У цьому разі договір припиняється.

Проблеми виконання договору довічного утримання. Переважають два варіанти зловживань відчужувачами своїми правами. Часто трапляється так, що відчужувач, через особисті конфлікти, відмовляється приймати належне виконання, запропоноване набувачем, аргументуючи це його низькою якістю, хоча, як правило, достатніх підстав для цього нема. Прострочення відчужувача матиме місце також і у разі, якщо він змінив своє місцепроживання і не повідомив про це набувача, внаслідок чого останній не міг виконувати свої обов'язки. За таких обставин виникає питання: чи нестиме набувач відповідальність, якщо він не міг належним чином виконувати свої обов'язки у зв'язку з простроченням відчужувача. Згідно частини другої статті 613 ЦК, якщо кредитор не вчинив дії, до вчинення яких боржник не міг виконати свій обов'язок, виконання зобов'язання може бути відстрочене на час прострочення кредитора. Це означає, що набувач може не надавати утримання та (або) догляд протягом строку, коли відчужувач відмовляється приймати належне виконання зобов'язання, запропоноване набувачем. При цьому останній не буде нести цивільно – правову відповідальність, якщо він доведе, що пропонував належне виконання, оскільки закон дає відстрочку на період, протягом якого відчужувач відмовлявся приймати таке виконання. Виконання зобов'язання може бути відстрочене і у випадку, коли відчужувач, не повідомивши набувача, змінив своє місцеперебування, внаслідок чого набувач не міг виконувати свої обов'язки [5, с. 128].

Іноді, коли відчужувач з певних причин виїжджає на постійне місце проживання до іншого населеного пункту, набувач не може надавати утримання та (або) догляд в передбаченому договором обсязі, і, як правило, через деякий час відчужувач подає позов про розірвання договору довічного утримання (догляду), через те, що він не виконується належним чином. Виникає питання, як у цьому разі вчинити набувачеві? Тому необхідно звернути особливу увагу на одну із істотних умов договору –

місце його виконання, яку ми розглядали вже в істотних умовах укладення договору.

По-перше, набувач може вимагати припинення договору довічного утримання (догляду) у зв'язку з неможливістю його виконання (стаття 607 Кодексу) і відшкодування витрат, понесених на утримання та (або) догляд. По-друге, набувач може вимагати в судовому порядку зміни договору довічного утримання (догляду) за статтею 652 ЦК, згідно якої у разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений за згодою сторін. Якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінилися, договір може бути змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов:

а) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане;

б) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися;

в) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору;

г) із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона [4, с. 112].

Безумовно, переїзд відчужувача на постійне місце проживання до іншого населеного пункту є істотною зміною обставин, тому, як правило, при укладенні договору набувач не може передбачити такої зміни і не може усунути її причини. Безперечно, виконання договору довічного утримання (догляду) у випадку, коли відчужувач переїжджає на нове місце проживання, порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б набувача того, на що він розраховував при укладенні

договору; крім цього ризик зміни обставин не несе набувач. За цих умов є всі підстави для того, щоб вимагати в судовому порядку зміни договору довічного утримання (догляду). В цьому випадку може мати місце зміна матеріального забезпечення на грошове в розмірі грошової оцінки матеріального забезпечення [1].

Отже, можна виділити основні моменти укладення договору довічного утримання (догляду). Договір обов'язково укладається письмово та у присутності нотаріуса (іншими словами – підлягає нотаріальному посвідченню). Нотаріус за формою встановленого зразка оформляє його належним чином. В свою чергу, договір довічного утримання набуває чинності з моменту його реєстрації (щодо нерухомого майна). Без дотримання цієї вимоги, скільки б років набувач не піклувався про відчужувача, право власності так і не наступить до реєстрації договору. За договором на набувача покладається коло обов'язків, а саме утримувати (доглядати) відчужувача до смерті. Також важливим є те, що довічне утримання передбачає обов'язок набувача поховати у випадку смерті відчужувача, навіть без визначення цього в договорі. При появі спадкоємців відчужувача витрати на поховання розподіляються на частки між законними спадкоємцями і набувачем.

Список використаних джерел:

1. Бородін М. М. Договори довічного утримання: проблеми та перспективи. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. Донецьк. 2003. Вип. 2. С. 78-90.
2. Великорода О. М. Договір довічного утримання : автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 25 с.
3. Коновал Н. Укладення договору довічного утримання (догляду), його правові наслідки та відмінність від спадкового договору. *Юридичний журнал Юстиніан*. 2006. № 6. С. 24-26.

4. Мазур О. С. Цивільне право України : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.

5. Цивільний кодекс України : чинне законодавство України зі змінами та доповненнями станом на 7 вересня 2018 р. : (відповідає офіційному текстові). Київ : «Центр учбової літератури», 2018. 296 с.

Павлюк Н. М.

*старший викладач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Смоляк Х. Б.

*студентка 4 курсу,
спеціальності «Правознавство»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СПАДКОВОГО ПРАВА

Спадкування – один з найважливіших інститутів цивільного права, згадку про який можна знайти в самих перших письмових джерелах: на глиняних табличках Шумеру, в єгипетському папірусі, в Законах XII таблиць і т. д. Відносини, пов'язані зі спадкуванням – це одна зі сфер суспільних відносин, яка неодмінно, хоч раз в житті, зачіпає майже кожную людини.

До ознак, властивих спадковим правовідносинам, можна віднести такі:

1. Спадкове правовідношення-правовідношення вольове, оскільки воно ґрунтується на вільному волевиявленні його суб'єктів;

2. Спадкове правовідношення-це відношення, в якому наявний особистісний елемент;

3. Спадкове правовідношення є відношенням наступництва лише в тих правах та обов'язках спадкодавця, які можуть бути предметом спадкового переходу;

4. Спадкові відносини складаються за участю спадкоємців як центральних їх суб'єктів, а також інших осіб, причетних до спадкування,

відказоодержувачів, кредиторів тощо з приводу спадщини, тобто прав та обов'язків спадкодавця, які переходять до його спадкоємців [5].

Спадкове право розвивалося в залежності від економічних, політичних та інших умов життя суспільства.

Спадкування (*hereditas*) – це перехід майна особи, що померла, до іншої особи (осіб). За допомогою цього інституту забезпечується збереження цілісності майна померлого і перехід цього майна до правонаступника. Цим самим спадковим правом забезпечується загальне (універсальне) майнове наступництво після смерті особи. Універсальне правонаступництво (*sucessio universitas, universales*) має місце у разі, якщо одна особа приймає на себе майнові права і обов'язки другої як одне юридичне ціле (*universitas*) [7].

Первісний лад – перший в історії людства суспільно-економічний лад, формою суспільного устрою якого на ранньому етапі був, за деякими гіпотезами, матріархат [1, с. 694]. У цей період, особливо на ранніх етапах розвитку первісного суспільства, коли потреби людей і засоби їх задоволення були більш ніж мізерними, спадкування в сучасному розумінні не існувало, оскільки не було чого успадковувати. Звичайно, і в ті часи від батька до сина переходили знаряддя виробництва (полювання та рибної ловлі), які перебували у володінні і користуванні роду (племені). Згодом сім'ї залишалися кошти підтримки домашнього вогнища, шкури диких тварин, запаси продовольства, прикраси, знаки приналежності до роду (племені), крім тих, які підлягали захороненню разом з померлим. При цьому суспільні відносини регулювалися не правом, а багатовіковими традиціями і звичаями, нормами релігії, моралі, дотримання яких освячувалося і забезпечувалося не примусовими заходами, а громадським впливом, в першу чергу авторитетом найбільш впливових членів громади. Відступнику загрожувало вигнання, яке нерідко прирікало його на смерть. До того ж він викликав на себе гнів богів, що сприймалося в давнину як

найстрашніше покарання [2, с. 3-4]. Таким чином, можна відзначити, що з метою зміцнення економічної основи родової громади звичай не допускав виходу за межі роду майна померлого. Майно померлого розподілялося між родичами і найчастіше надходило у спадок найближчим кровним родичам з боку матері. Найбільш цінні предмети індивідуального користування хоронились разом з їх власником. Якщо вмирала жінка, її майно переходило до дітей і сестер (але не братам) [3, с. 24].

Принциповим є виділення спадкування за заповітом (*testamentum*, *successio testamentaria*) і спадкування за законом (*ab intestato*). Закони XII таблиць полягають у тому, що спадкування за законом могло мати місце тільки при відсутності заповіту. Спадкування за законом було несумісне зі спадкуванням за заповітом, тобто не могло бути успадкування в одній частині майна померлої особи за заповітом, а в іншій частині – за законом. Загальною закономірністю в розвитку римського спадкового права було поступове посилення принципу свободи заповідальних розпоряджень. Однак при будь-якому порядку спадкування фігурують спадкодавець і спадкоємець. Діє принцип універсального спадкоємства в майнових правах та обов'язках спадкодавця, що означає, що всі майнові права та обов'язки останнього переходять на спадкоємця. Іншими словами, спадкоємець приймає спадщину з усіма його активами і пасивами [3].

Сутність спадкування за заповітом полягає в можливості власника розпорядитися майном і після своєї смерті. Заповіт являє собою односторонню угоду, в якій виражається тільки воля заповідача, який має право в односторонньому порядку в будь-який момент змінити або зовсім скасувати заповіт. У законах XII таблиць зазначено: «як хто розпорядиться на випадок своєї смерті щодо свого домашнього майна або стосовно опіки (над підвладними йому особами), так нехай те і буде непорушним». Римське право передбачало ряд форм заповіту: в народних зборах; перед строем війська; в сімейному колі. Спадкування за законом в римському

праві історично виникло раніше спадкування за заповітом. Майно в разі смерті глави сім'ї переходило до його родичів поза волею спадкодавця, в силу сформованого звичаю. Спадкування за законом розглядалося як нормальний порядок, а спадкування за заповітом-як відхилення від останнього. Майно наслідувалось тільки агнатами, тобто особами, об'єднаними спільною сімейною владою домовладики. Відповідно до законів XII таблиць якщо хто-небудь, у кого немає підвладних йому осіб, помре, не залишивши розпорядження про спадкоємця, то нехай його господарство візьме собі його найближчий агнатами; якщо у померлого немає агнатів, нехай залишилося після нього господарство візьмуть родичі. В даному випадку встановлюються три розряди або класи спадкоємців. По-перше, свої спадкоємці, які до моменту смерті спадкодавця перебували під його владою (дружина, діти, онуки від раніше померлих синів, усиновлені). Якщо до спадщини призивалися особи різних рівнів спорідненості, наприклад замість померлого сина заступали двоє онуків, то вони мали ту частину, яку отримав би їх батько, якби він був в живих. Особи одного ступеня споріднення ділили майно порівну. По-друге, агнатами, під яким розумівся, перш за все, брат померлого. При наявності декількох агнатів однаковою близькості вони ділили майно порівну. По-третє, родичі, члени роду, до якого належав спадкодавець. Вони призивалися до спадщини лише за відсутності «своїх» і найближчих агнатів. У преторський період розвитку права в галузі спадкування за законом відбуваються істотні зміни: агнатська спорідненість витісняється когнатською. Йдеться про осіб, пов'язаних спільністю походження (родичі по крові). Близькість когнатської спорідненості вимірювалася ступенями і лініями. Преторський едикт встановлював чотири розряди спадкоємців. У перший входили всі діти померлого та особи, які прирівнюються до дітей, тобто призивалися до спадщини діти і внуки. До другого розряду належали спадкоємці за старим цивільним правом, тобто при відсутності осіб, що

належали до першого розряду. Третій розряд охоплював кровних родичів спадкодавця аж до шостого ступеня споріднення. У четвертий розряд входив один з подружжя, який пережив спадкодавця (чоловік після дружини або дружина після чоловіка) при відсутності родичів перших трьох розрядів. Спадкування за законом могло наступити не тільки в тому випадку, якщо померлий не залишив заповіту, але і в деяких інших ситуаціях: якщо спадкоємець, призначений в заповіті, помер раніше заповідача і якщо спадкоємець відмовився від прийняття спадщини [4].

Отже, слід зазначити, що історія розвитку спадкового права налічує вже багато сторіч. Розроблені ще стародавнім римським правом положення про спадкування та поняття спадкового права знаходили відображення в перших правових актах Київської Русі і Литовських статутах, законодавстві Російської імперії, законодавчих актах радянських часів та в новому українському законодавстві, що свідчить про стабільність даного інституту цивільного права і його важливе значення для регулювання суспільних відносин цивільно-правового характеру [6, с. 173]. Спадкове право набуло надзвичайно великого розвитку від появи його перших норм та наділі вдосконалюється. Адже це один з важливих та потрібних інститутів цивільного права, який має на меті зберегти власність громадян та вразі смерті особи передати все належне їй майно родичам чи будь-яким особам. Тим самим даний інститут зберігає приватну власність громадян та забезпечує близьких осіб майном.

Список використаних джерел:

1. Новий енциклопедичний словник. Київ : Головна редакція УРЕ, 1974. 870 с.
2. Толстой Ю.-К. Спадкове право. Санкт-Петербург : Альфа, 2000. 50 с.
3. Немков А. М. Нариси історії спадкового права. Воронеж, 1979. 30 с.
4. Історія розвитку спадкового права. URL: https://stud.com.ua/85061/pravo/istoriya_rozvitku_spadkovogo_prava
5. Особливості спадкових правовідносин. URL: https://pidruchniki.com/1635012249966/pravo/osoblivosti_spadkovih_pravovidnosin
6. Кондратова А. М. Історія становлення і розвитку законодавства про спадкування в Україні. *Часопис Київського університету права*. 174 с.
7. Спадкове право. URL: http://adhdportal.com/book_2519_chapter_20_Glava_14._Spadkove_pravo.html

Пришляк Г. Я.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права*

Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

ЗДІЙСНЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Перед українським суспільством та державою постало завдання всебічного розвитку та вдосконалення всіх форм народовладдя, передбачених, насамперед, Конституцією як Основним Законом держави. Особливо, повинна надаватися увага розвитку тим формам демократії, за допомогою яких український народ може самостійно вирішувати найважливіші проблеми суспільного та державного життя.

Однією із таких форм народовладдя є демократичний контроль за діяльністю органів державного управління і місцевого самоврядування. Він є важливою формою реалізації демократії і способом залучення населення до управління суспільством та державою. А вплив демократичного контролю на органи виконавчої влади залишається невирішеною проблемою у теорії держави і права.

Проблемами демократичного контролю над владою завжди були актуальними та залишаються й до нині. Про це свідчать праці таких вчених: О. Андрійко, Ю. Битяк, В. Візиря, Р. Войтович, В. Гаращука, І. Дегтярьова, І. Ібрагімову, В. Князєва, Н. Ковалішину, О. Крутія, О. Лазор, Н. Нижник, Н. Плахотнюк, О. Полінець, Г. Почепцова, В. Сухонос, В. Сушинський, С. Телешуна та інших.

Демократичний контроль як засіб забезпечення законності в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування суттєво відрізняється від інших видів контролю. Ця відмінність полягає насамперед у тому, що всі суб'єкти демократичного контролю виступають від імені громадськості, а не держави, їх контрольні повноваження зазвичай не мають юридично владного змісту, а рішення за результатами перевірок мають, як правило, рекомендаційний характер.

Згідно зі статтею 38 Конституції України «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [1]. Така конституційна норма передбачає як у теоретичному, так і в практичному контексті громадський контроль за органами державного управління і місцевого самоврядування.

Становлення інституту демократичного контролю в цілому, відбувається за умови відсутності стандартів якості послуг та критеріїв їх оцінки, недостатнього розвитку громадянського суспільства та його

окремих елементів в Україні, відсутності адаптації організаційно-структурної складової органів державної влади та місцевого самоврядування, відсутності норм етичної поведінки як споживачів, так і надавачів послуг, значних бюрократичних традицій в державі. Але головною перешкодою на шляху здійснення відповідного контролю є саме недостатня наукова розробленість питання та, як наслідок, низька ефективність механізмів його реалізації.

З часів Радянського Союзу змінився ступінь свободи громадян, і це вимагає іншого типу функціонування влади щодо своїх громадян. Але, водночас, на шляху до побудови нового типу відносин «громадянин-влада» виникає значне коло неврегульованих відносин, які потребують розробки механізмів їх реалізації та подальшого законодавчого закріплення.

Та побудувати демократичну та соціально-правову державу неможливо, в свою чергу, без взаємозв'язку держави та громадянина, їх постійної взаємодії та взаємоконтролю. Контроль в державному управлінні – це визначення відповідності чи невідповідності фактичного стану державної служби, її структури та конкретних дій державних службовців для потреб соціально-економічного розвитку держави. Контроль покликаний оцінити відповідність інших функцій управління завданням, що поставлені перед ним.

Контроль з боку суспільства покликаний підвищити відповідальність держави перед громадянами за свої рішення та досягнення взятих на себе державою зобов'язань.

На думку В. Гаращука, до громадського контролю відносять контроль з боку різних громадських формувань (або угруповань) – профспілок, трудових колективів, партій, рухів, фондів та інших утворень. Дехто до нього відносить і контроль з боку громадян [2, с. 16].

Щодо демократичного контролю у сфері виконавчої влади, то слід пригадати, що виконавчі органи державної влади належать до вторинних (похідних) органів державної влади, оскільки в більшості випадків вони формуються найвищими представницькими органами державної влади (парламентом і президентом). Котюк В. О. зазначає: «Виконавчою владою називають систему державних органів влади і посадових осіб, які здійснюють повноваження та функції з управління державою та суспільством» [3, с. 513].

Співпраця органів виконавчої влади з громадськістю у процесі вироблення державної політики, пошуку шляхів розв'язання місцевих проблем є необхідною умовою прозорості та більшої ефективності їх діяльності. Потрібно звернути увагу на те, що і державна влада, і громадянське суспільство існують тільки у взаємозв'язку і є взаємозалежними. Тому можна констатувати, що зміцнення структурної взаємодії регіональної виконавчої влади і громадянського суспільства в Україні є питанням обопільного виживання. Важливе значення це має на місцевому рівні, тому, що саме там влада найбільш наближена до населення, з яким повинна тісно та плідно співпрацювати.

Сучасний розвиток громадянського суспільства в Україні свідчить про все більше прагнення інститутів громадянського суспільства впливати на органи виконавчої влади, лобіювати власні та суспільні інтереси. Держава, представлена органами виконавчої влади на місцях, теж здійснює певні кроки щодо розвитку громадянського суспільства й разом з ним – інститутів громадянського суспільства.

В документі «Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства», схваленій Кабінетом Міністрів України наприкінці 2007 року, передбачено «удосконалення правового регулювання участі інститутів у прийнятті рішень органами влади,

діяльності громадських рад та інших консультативно-дорадчих органів...» [4, с. 92].

Потрібно зазначити, що процес інституалізації громадянського суспільства почався не вчора, та бурхливі події політичного життя країни надали йому нового поштовху. В цьому контексті варто згадати Указ Президента України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», пункт 1 якого закликає підтримати ініціативу громадськості щодо створення системи постійного діалогу й взаємодії інститутів громадянського суспільства, органів державної влади та органів місцевого самоврядування [5, с. 17].

Та, на жаль, досвід співпраці органів місцевого самоврядування з громадськістю свідчить про те, що відбувається недотримання окремих норм названих документів у практиці роботи. Зокрема, з боку органів виконавчої влади не завжди дотримується процедура здійснення консультацій з громадськістю, а з іншого, громадськість ще не набула достатнього досвіду вміло користуватися наданими їй можливостями. А члени дорадчих органів при органах виконавчої влади вважають у цій справі себе радше спостерігачами, ніж активними учасниками співпраці з громадськістю. Також потрібно створювати належну підготовку як державних службовців, так і представників інституту громадянського суспільства, для плідної діяльності в управлінні державними справами.

Отже, створення органу, що буде відповідати за підготовку кваліфікованих як представників влади, так і представників громадськості, активна участь громадян у реалізації свого права на здійснення державної влади розширює нові горизонти до громадянського діалогу, а відтак – до поглиблення реального народовладдя у державі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня доктора юрид. наук. Харків, 2003. 37 с.
3. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. 592 с.
4. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035-р. *Офіційний Вісник України*. 2007. № 89. С. 89-92.
5. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Указ Президента України від 15 вересня 2005 р. № 1276. *Офіційний Вісник України*. 2005. № 38. С. 17-18.

Пришляк Г. Я.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Василишин О. В.

*студент другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Дністрянський М. М.

*студент другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ІНСТИТУТИ ДЕМОКРАТІЇ ТА НАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ: ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ

Для сучасної юридичної науки розгляд значення форм безпосередньої та представницької демократії щодо організації демократичного контролю

народу над органами держави є новим дослідженням наукового пошуку, враховуючи питання сьогодення.

Будучи однією з історично встановлених форм організації політичної влади у суспільстві, демократія характеризується більш-менш повною наявністю інститутів безпосереднього народовладдя. Вона починається тоді і там, де і коли створена та функціонує система політико-правових інститутів, норм і структур, які забезпечують громадянам організовану участь у владі та контроль над нею.

На сьогоднішній день демократія є однією з основоположних суперечливих рис сучасної цивілізації, як, наприклад, прогрес науки або технології. Демократія дає людству широкі можливості, але вона породжує низку проблем. Однак, поширення цінностей та духу демократії – це визначальна риса сучасності, один із виявів глобалізації цивілізаційних надбань.

«Демократія, – говорить К. Поппер, – означає, що громадяни повинні мати можливість впливати на політику уряду тоді, коли вони цього захочуть, що політики мають розглядати себе як слуг народу, що закони уряду повинні відображати цінності, побажання більшості» [1, с. 143].

У демократичній державі найповніше втілюється принцип народовладдя. Розуміння суті демократії як народовладдя, виводить нас на два інститути демократії – пряма (безпосередня) і представницька. Розмежування форм прямої та представницької демократії відбувається по лінії способів участі громадян у здійсненні публічної влади. Громадяни можуть брати безпосередню участь у здійсненні державної влади. Тоді народ як єдине джерело влади має найбільший вплив на діяльність органів держави. Отже, він здійснює свою владу безпосередньо. Таку форму народного суверенітету називають прямою (безпосередньою) демократією.

Якщо говорити глибше про інститути прямої демократії, то їх призначення (суть) розкривається через здійснення влади безпосередньо

самим народом. Характерними ознаками безпосередньої демократії, на думку В. Ф. Погорілка і В. Л. Федоренка, є «пряме волевиявлення громадян, що не опосередковується будь-яким державним органом; єдність волі й суб'єкта її викрадення; особливе коло суб'єктів, притаманне правовідносинам, що виникають в процесі безпосередньої реалізації народного суверенітету; безпосередня участь громадян у прийнятті державних рішень; надання права участі в прийнятті державних рішень усім правоздатним громадянам; імперативний характер рішень, прийнятих вільним волевиявленням громадян у формі голосуванні та відповідна форма їх правового закріплення» [2, с. 50].

Пряма (безпосередня) демократія у максимальній мірі забезпечує вирішальну участь народу в соціальному управлінні, дає простір прояву громадянської ініціативи. Вона дозволяє народу самостійно й повновладно виражати волю в політико-правових актах.

Вочевидь, що без інститутів представницької демократії не обійтися. Б. О. Кістяківський народне представництво вважав найважливішою інституцією правової держави: «...престиж державної влади полягає не в її недосяжності або височині, а в тім, що вона дістає підтримку і підпір в народі. У такій державі влада і народ не протистоять один одному як щось вороже і чуже, разом з тим, і не зливаються цілком і не становлять щось неподільно існуюче. Їхня солідарність впливає зі спільності їхніх цілей, завдань та інтересів» [3, с. 247-248].

Але з усією впевненістю можна стверджувати, що сама сутність (квінтесенція) концепції народного самоврядування полягає у підпорядкуванні та підконтрольності усіх представницьких інститутів та посадових осіб волі народу через пряму участь всіх або більшості громадян в прийнятті найважливіших рішень, у поглинанні державної влади суспільством.

У зв'язку з цим видається вдалою формула К. Поппера: «Нам давно вже час зрозуміти, що питання «Хто повинен мати владу у державі?» є малозначущим порівняно з питанням «Як здійснюється влада?» і «Чи не багато влади зосереджено у руках тих, хто її має?». Ми повинні зрозуміти, що всі політичні проблеми врешті-решт мають інституційний характер, через те у політиці важливі не стільки особисті думки, скільки юридичне оформлення політичних проблем, і що прогрес на шляху до рівності можна забезпечити тільки з допомогою інституційного контролю над владою» [1, с. 189].

Слід зазначити, що саме цьому питанню політичні інститути, які забезпечують здійснення влади, недостатньо уваги приділяли за радянських часів і приділяють досі. Тому народовладдя часто-густо має спрямованість, протилежну змісту, який в нього закладено.

Згідно нашим конституційним установленням, носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є народ. Народ здійснює державну владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 5 Конституції України) [4].

У Декларації про державний суверенітет України (прийнята Верховною Радою України 16 липня 1990 р.) про це було сказано так: «Повновладдя народу України реалізується як безпосередньо, так і через народних депутатів, обраних у Верховну і місцеві Ради Української РСР» [5].

Явним прикладом і одним із основних способів поєднання прямої та представницької демократій, є здійснення народом контролю над діяльністю парламенту, законодавчих органів суб'єктів Української держави, їх депутатів. Цей контроль може здійснюватися як усіма громадянами безпосередньо, так і через масові громадські об'єднання, органи територіального громадського самоврядування, органи самоорганізації населення тощо.

На наш погляд, принцип підконтрольності представницьких органів державної влади безпосередньо народові та їх відповідальність перед ним має отримати більш чітке закріплення у нашому конституційному законодавстві.

Однак через об'єктивні та суб'єктивні причини нам не вдається створити дієвий політико-правовий механізм забезпечення повної підконтрольності державних структур народові, а також забезпечити його визначальну участь у соціальному управлінні.

Таким чином, хочеться підсумувати, що інститути безпосередньої та представницької демократії мають вплив на організацію контролю народу над органами держави, тому є необхідність формування надійних інституціональних та інших гарантій, що забезпечують вираження в управлінських рішеннях волі народу, ефективний контроль «знизу» над представницькими органами держави.

Список використаних джерел:

1. Поппер К. Открытое общество и его враги в 2 т. Москва : Междунар. фонд Культ. Инициатива – Soros foundation ; Открытое о-во Феникс, 1992. Т. 2. 446 с.
2. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдуми в Україні: історія та сучасність : монографія. Київ : Ін-т держави і права НАН України, 2000. 248 с.
3. Кістяківський Б. Вибране. Київ : Абрис, 1996. XXXII, 472 с.
4. Конституція України від 28 червня 2004 р. *Відомості Верховної ради України*. 1996. № 31. С. 141.
5. Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

Пришляк М. Б.
*аспірант Прикарпатського національного
університету ім. В. Стефаника*

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

На жаль, сьогодні у суспільстві діє такий закон: все те, що дано нам природою безкоштовно, потрібно як найбільше його використати у власних цілях і цілеспрямовано привести все до розорення. Такі вчинки, пригадують нам відомий постулат російського письменника Михайла Булгакова про те, що всякі безлади та руйнації починаються саме з розрухи в головах. Але, щоб подолати її, потрібно насамперед змінити свою свідомість.

Наші предки дуже любили довкілля, вели екологічний спосіб життя. Вони не дбали, виключно, про матеріальні прибутки, а берегли свій духовний світ і жили у гармонії з природою, дотримуючись заповітів предків (не шкодити довкіллю, не ображати людину й тварину, розумно обмежувати свої потреби і плекати добро). Таких же принципів дотримувалися сотні років тому й інші народи.

Звичайно, що екологічні загрози існували й раніше, але колись у людей не було можливостей отримувати різноманітну інформацію про правильне поводження з природою. За те, сьогодні за допомогою газет, журналів, Інтернету ми може отримати ці знання, які, на наше переконання, мають бути об'єктивними, гуманними, дієвими, відповідальними, просякнутими духовністю свого Творця. Обов'язковою нормою для всіх, без виключення, має стати свідоме самообмеження своїх потреб, недопущення вчинків щодо знищення природи. Тому все життя людини – її поведінка, освіта мають бути пронизані вихованням високої екологічної культури, моралі та свідомості.

Церква завжди закликала та закликає до «глибокої культурної зміни» та формування нової екологічної свідомості віруючих та усього людства. Нині вона хоч можливо і в ще недостатній мірі, але все активніше прилучається до вирішення природоохоронних питань, чим сприяє поширенню екологічної освіти і свідомості.

З позиції релігій зловживання природою, її нещадна експлуатація, як і людини у тому числі, є аморальними і становлять поняття гріха. Зрозуміло, що гріх – це не властивий і протиприродній для людини стан, який необхідно виправляти. В цьому сенсі, Церква навчає про необхідність навернення, а в контексті екологічних гріхів сучасного людства – про необхідність «екологічного навернення». Термін «навернення» (з гр. «метанойя») – це зміна свого способу мислення, мовлення та поведінки. Християнин повинен чинити це з огляду на вимоги Христа і Його Царства, або ж з огляду на Євангеліє, якому треба вірити, тобто трактувати як норму поведінки. Християнська метанойя – це перехід від стану гріха до стану благодаті, дружби з Богом, – перехід, який відбувається з Його ініціативи. У цьому процесі, більшою або меншою мірою, поступово змінюється мислення і позиція людини, залучається її воля. Таке навернення є водночас і виправданням людини, що звершується самим Богом, але завжди за участю людини. Воно здійснюється задля єдиного посередника між Богом і людьми, Спасителя всіх синів людських – Ісуса Христа. Від людини ж навернення вимагає, щоб вона була відкрита, щоб могла отримати дар благодаті (обдарування) й повернути собі гідність Божої дитини. Вимагає готовності повернутися до життя у правді про себе, про свою моральну позицію, про свій вибір та свою поведінку.

Саме Церква свідома того, що екологічне навернення і зміна стилю життя людини неможливі без попередньо сформованих свідомості та совісті. У даному значенні формування екологічної відповідальності людини визначається одним із основних завдань Церкви на початку

XXI ст. В Моральній Катехизі зазначено, що під екологічною відповідальністю потрібно розуміти відповідальність людини за вчинки, які мають вплив на якісний стан її природного довкілля. Людина, що себе вважає християнином і вірує у Бога-Творця всесвіту та природи, що її оточує, у христоцентричність Божого творчого процесу і духовність світу Божого створіння, зобов'язана відповідально реалізувати завдання Божого уповноваженого та управителя у цьому світі.

Сучасний богослов Карл Гользер вважає, що сприйняття відповідальності за створіння повинне починатися насамперед у головах і серцях. Це вимагає нового відношення людини до Божого створіння, відходячи від інструментального сприйняття природи і переходячи до благоговійного подивування і вдячності Божому дару створіння, що триває до сьогодні (*creatio continua*).

Відповідальність за створіння, довкілля та природу належить до найбільш важливих особистих обов'язків людини. Адже суттєва частина відповідальності за природу та довкілля реалізується вже на рівні особистого стилю життя. Екологічне питання неможливо розв'язати без критичної самооцінки та навернення особи «в стилі думання та поведінки», яке суттєво залежить від виховання екологічних чеснот. Важливим у даному контексті є екологічний вимір чеснот, противних сімом головним гріхам.

Так, покірною людина стає тоді, коли усвідомлює велич Бога, пізнаючи створені речі (Пс. 19, 2). Людина повинна враховувати, що Бог створив її душу і тіло з нічого. Св. Августин звертається до Бога: «Коли б я пізнав Тебе, то пізнав би й себе». Тому, пізнаючи свого Творця, людина не буде чинити шкоди навколишньому середовищу, але навпаки, з повагою та гідністю ставитися до створіння.

Екологічна релевантність чесноти щедрості полягає в тому, що через свою щедрість людина здобуває прощення гріхів. Щедрий подібний до

милосердного Бога. Св. Іван Золотоустий говорить: «Чинячи милосердя, стаєте подібним до Бога, Отця Вашого, про якого говоримо, що є Милосердям».

Люди, що притримуються чесноти чистоти – це ті, котрі ведуть праведне життя, схожі на св. Ангелів і надзвичайно приємні Богові. Ісус Христос говорив: «Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога» (Мат. 5, 8). Кожен повинен пам'ятати, що чистота душі – чистота екології людини.

Наступна чеснота, противна гріху заздрості, є доброзичливість. Доброзичливим називаємо того, хто з любові до Бога не обурюється, коли його кривдять. «Святими ви мусите бути, бо я – святий, Господь Ваш» (Лев 19, 2). Тому, доброзичливими станемо лише тоді, коли навчимося володіти собою, ретельно працюючи над собою і часто думаючи про вічну винагороду, що її нам дасть наш Бог-Творець, який нас створив і який нас любить!

Чеснота невибагливості в екологічному вимірі означає, що поміркованість у їжі підтримує наше здоров'я, зміцнює сили душі, прокладає шлях до багатьох добродітностей та до вічного спасіння. Ісус Христос говорить: «Чоловік житиме не самим хлібом, а кожним словом, що виходить з уст Божих» (Мат. 4, 4). Тому, кожен повинен знайти в собі сили, щоб бути поміркованим задля себе самого і не нищити екологію душі та тіла свого.

Екологічне значення чесноти лагідності полягає у моральній якості, чутливості у стосунках і доброті в поведінці до свого Творця та усього Ним сотвореного, основана на любові, терпінні і милосерді. Лагідність виходить із глибини люблячого серця. Ісус Христос промовляє: «Навчіться від Мене, бо Я лагідний і сумирний серцем» (Мт. 11, 29).

Така чеснота як старанність є протиположною гріху – лінивству. Бог доручив людині доглядати та володіти своїм творінням (Бут. 1, 28; 2, 15). Людина повинна усвідомити своє завдання щодо турботливого ставлення

до навколишнього середовища, берегти його, піклуватися про нього, вдосконалювати, тому, що це є творчий задум Бога. Старанними ми будемо тоді, коли, насамперед, візьмемо до уваги загальне благо, а не рентабельність чи окремі переваги. Постійний розвиток у суспільстві вимагає, щоб всі «поставили себе на службу людей, щоб допомогти їм зрозуміти весь спектр цієї вагомій проблеми і переконати їх щодо невідкладної спільної діяльності».

Таким чином, кожен з нас покликаний втілювати цінності Божого благовістя у своєму житті, а через зміну свого способу мислення та поведінки, тобто навернення, маємо нести відповідальність за створіння, звертаючись як до тих, хто ще не чув про це, так і до тих, хто перестав жити у злагоді з ним.

Русаль Л. М.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права

Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

ЮРИСДИКЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ТА ПИТАННЯ ЇЇ РОЗМЕЖУВАННЯ

Враховуючи стрімке проведення судової реформи у кінці 2016 та 2017 роках, що передбачає в тому числі й масштабні зміни до процесуальних норм, актуальним питанням є дослідження та аналіз таких змін. Необхідно звернути увагу, що у новій редакції Кодексу адміністративного судочинства України, прийнятого 2017 року [1], завдання адміністративного судочинства закріплено як справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Таким чином, законодавець акцентує увагу на діяльності судів, аргументуючи це тим, що основною функцією судів є вирішення спорів,

яке здійснюється зі спеціальною метою – захист від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Судова юрисдикція – це інститут права, який покликаний розмежувати між собою компетенцію як різних ланок судової системи, так і різні види судочинства, якими є цивільне, кримінальне, господарське та адміністративне.

Критеріями розмежування судової юрисдикції, тобто передбаченими законом умовами, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, є суб'єктний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин. Крім того, таким критерієм може бути пряма вказівка в законі на вид судочинства, у якому розглядається визначена категорія справ.

Предмет захисту, як окрема ознака адміністративної юрисдикції, сама по собі, не може бути визначальним критерієм при розподілі справ, оскільки створюватиме непорозуміння між тими чиї права захищаються й тими суб'єктами, чия діяльність перевіряється на відповідність законодавству.

Зокрема, аналізуючи стан здійснення судочинства в Україні Верховний Суд України зазначив, що справи за зверненням контролюючих, фіскальних органів про стягнення нарахованих недоїмок з обов'язкових платежів слід вивести з-під обов'язкової юрисдикції суду, адже це прямо суперечить завданню адміністративних судів – захисту прав людини від порушень з боку держави, державних органів, а не навпаки [2, с. 11-12].

Зокрема, О. М. Бандурка запропоновано класифікувати адміністративні провадження відповідно до адміністративних правовідносин, серед яких виокремлено правовідносини: щодо відпрацювання та прийняття нормативних актів управління; щодо прийняття індивідуальних актів управління; щодо звернень громадян;

щодо застосування адміністративно-попереджувальних заходів та заходів адміністративного впливу; щодо приватизації державного або комунального майна; щодо земельних, податкових правовідносин тощо [3, с. 107-262].

Аналіз юридичної літератури свідчить, що науковці по-різному визначають юрисдикцію адміністративних судів. Найбільше уваги цьому поняттю приділяють російські вчені.

Так, Ю. Тихомиров досить широко визначає юрисдикцію, виділяючи ще й справи у спорах про законність притягнення до адміністративної відповідальності, всі справи, що мають публічно-правовий характер, тематичні спори, які випливають із податкового, митного, бюджетного та іншого спеціалізованого законодавства. За такого підходу до адміністративного судочинства слід віднести вирішення справ про адміністративні правопорушення, які розглядаються судом, оскільки ця діяльність суду є судочинством [4, с. 39].

Відтак, аналізуючи норми Кодексу адміністративного судочинства України, є очевидним, що до юрисдикції адміністративного суду належать спори де однією із сторін виступає суб'єкт владних повноважень та, які пов'язані, безпосередньо, з невиконанням або неналежним виконанням останнім своїх обов'язків.

З цього вбачається, що публічно-правовий спір є спором, що виник в результаті взаємодії учасників публічно-правових відносин, відтак його характерною особливістю є те, що він стосується, виключно, цих відносин та не може мати прямого зв'язку з іншим типом суспільних відносин, в тому числі приватно-правових, а його предмет стосується, виключно, владно-управлінських функцій відповідного органу чи посадової особи, результат дії/бездіяльності яких, як предмет спору, премо не тягне за собою наслідків приватноправового характеру. Відповідно, якщо межі розгляду предмету спору виходять за рамки публічних відносин та/або

містять склад суспільних відносин, що характеризуються приватноправовим інтересом їх учасників, незалежно від суб'єктного складу даних правовідносин або ж нормативних актів, які є предметом спору, в тому числі актів індивідуальної дії, такий спір не належить до розгляду судами адміністративної юрисдикції.

Відповідно, якщо між особами виник спір про право, враховуючи, що однією із сторін спору є суб'єкт владних повноважень, проте зміст відносин, в результаті яких виник даний спір стосується відносин приватноправового характеру і обумовлений порушенням або загрозою порушення майнових прав чи інтересів особи або ж предметом спору є визнання незаконним рішення особи – наділеної владними повноваженнями, внаслідок прийняття якого виникнули, змінилися або ж були припинені цивільні правовідносини, то даний такий спір підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, оскільки визнання незаконним дії/бездіяльності органу або посадової особи, наділеної владно-управлінськими функціями, наслідками якого є виникнення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків є способом захисту цивільних прав та інтересів особи, відтак спори, що виникають з приводу невиконання або неналежного виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків з приводу суспільних відносин, яким притаманні вищевказані ознаки, слід розглядати в порядку цивільного судочинства.

Зокрема у Постанові Верховного суду України, від 10 травня 2018 року, у справі № 826/81/15, суд виходить з того, що у нормі Статті 2 КАС України чітко визначено, які права, свободи або інтереси особи підлягають захисту в адміністративному суді (в порядку адміністративного судочинства), якщо вони порушені суб'єктами владних повноважень. Захист від порушення прав з боку інших осіб (тобто не суб'єктів владних повноважень) не є завданням адміністративного судочинства. Відтак, для визначення юрисдикції судам, окрім характеру правовідносин, слід

з'ясовувати, в чому позивач вбачає порушення своїх прав, та хто є суб'єктом стверджуваного порушення [5].

Водночас, неправильним є поширення юрисдикції адміністративних судів на той чи інший спір тільки тому, що відповідачем у справі є суб'єкт владних повноважень, а предметом перегляду – його акт індивідуальної дії. Визначальною ознакою справи адміністративної юрисдикції є суть (зміст, характер) спору. Публічно-правовий спір, на який поширюється юрисдикція адміністративних судів, є спором між учасниками публічно-правових відносин і стосується саме цих відносин.

Приватноправові відносини вирізняються наявністю майнового чи немайнового, особистого інтересу учасника. Спір має приватноправовий характер, якщо він обумовлений порушенням або загрозою порушення приватного права чи інтересу, як правило, майнового, конкретного суб'єкта, що підлягає захисту в спосіб, передбачений законодавством для сфери приватноправових відносин.

Звертаючи увагу на Постанову Верховного суду України, від 25 квітня 2018 року, у справі № 336/2177/17, де скаржник вважає, що у цій справі спір про право відсутній, дослідженню підлягають оскаржуване рішення відповідача як суб'єкта владних повноважень, можна зауважити, що публічно-правовий спір має особливий суб'єктний склад. Участь суб'єкта владних повноважень є обов'язковою ознакою для того, щоб класифікувати спір як публічно-правовий. Однак сама по собі участь у спорі суб'єкта владних повноважень не дає підстав ототожнювати спір із публічно-правовим та відносити його до справ адміністративної юрисдикції. Необхідно з'ясовувати, у зв'язку з чим виник спір та за захистом яких прав особа звернулася до суду [6].

Беручи до уваги Постанову Верховного суду України, від 11 квітня 2018 року, у справі № 826/366/16, є очевидним, що при визначені юрисдикції суду слід враховувати те, що спірні правовідносини, пов'язані

із невиконанням умов цивільно-правових договорів (кредитного та іпотеки), не є публічно-правовими, а впливають з договірних відносин і має вирішуватися судами за правилами ЦПК України [7].

При цьому визначальним принципом здійснення правосуддя в адміністративних справах є принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі й обов'язок суб'єкта владних повноважень доказувати правомірність своїх дій, бездіяльності чи рішень, на відміну від визначального принципу цивільного судочинства, який полягає у змагальності сторін. Суд, який розглянув справу не віднесену до його юрисдикції, не може вважатися «судом, встановленим законом» у розумінні частини першої статті 6 Конвенції.

Відтак, приходимо до висновку, що особливі проблеми в розмежуванні юрисдикції виникають у разі, якщо у визначенні критеріїв такого розмежування закон виходить із різнопланових ознак, не узгоджених між собою, внаслідок яких один і той самий спір формально може бути розглянутий судами різних юрисдикцій.

Список використаних джерел:

1. Щербанюк О. В. Роль органів правосуддя в забезпеченні балансу приватних та публічних інтересів. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Серія «Правознавство». 2013. Вип. 714. С. 65-69.
2. Стан здійснення судочинства в Україні у 2015 році : Збірник Верховного Суду України в рамках проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні». *Верховний Суд України*. 112 с. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/>
3. Бандурка О. М., Тищенко М. М. Адміністративний процес : підруч. для вищ. навч. закл. Київ : Літера ЛТД, 2002. 287 с.
4. Колпаков В. К. Предмет адміністративного права: сучасний вимір. *Юридична Україна*. 2008. № 3. С. 33-38.

5. Постанова Верховного суду України від 10 травня 2018 року у справі № 826/81/15.

6. Постанова Верховного суду України від 25 квітня 2018 року у справі № 336/2177/17.

7. Постанова Верховного суду України від 11 квітня 2018 року у справі № 826/366/16.

Русаль Л. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Маринович Н. В.

*студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ ДОКАЗУ ЯК СУКУПНОСТІ ЕЛЕМЕНТІВ ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ

У теорії вітчизняного кримінального процесу проблема визначення поняття «докази» є однією з ключових і найбільш дискусійних. Протягом тривалого часу вона була предметом численних наукових досліджень, однак і нині серед учених-процесуалістів бракує одностайної думки про правову природу доказів. Простий перелік позицій різних правознавців, які висловлювалися з приводу цієї проблеми (що досить часто має місце в наукових дослідженнях), вважаємо, є навряд чи виправданим і доцільним, оскільки не дає можливості розібратися в сутності різноманітних підходів. Аналіз різних позицій про природу доказів у кримінальному провадженні може бути найбільш продуктивним лише за умови їх систематизації і класифікації.

Зауважимо, що розуміння поняття «докази» як системи певних елементів (тобто висловлення, по суті, його системного трактування) вперше було запропоновано українським науковцем – В. П. Гмирком. На

його думку, доказ потрібно розглядати як складну юридичну конструкцію, в системі якої необхідно виділяти пізнавальний, інформаційний і нормативний блок елементів [2].

Загалом погоджуючись із таким підходом (з приводу системи складових елементів ми викладемо свою думку далі), вважаємо, що погляд В. П. Гмирка, який він висловлює далі в тій же роботі, про недоцільність збереження в законі «загального» поняття процесуальних доказів, як і визначення в ньому вичерпного переліку їх видів, є досить сумнівним. На користь такої відмови вчений називає такий аргумент як відсутність практичної й наукової потреби в цьому і пропонує краще зафіксувати у правових нормах критерії недопустимості доказів і визначити зрозумілі процедури вирішення питань їх допуску [2].

Однак, на наш погляд, законодавчого регламентування потребує і поняття «докази» (як з наукових, так і з практичних міркувань), й інститут допустимості доказів (його поняття, правила (критерії) допустимості, процесуальний порядок вирішення питання про визнання доказів допустимими чи недопустимими). Як бачимо, автори КПК 2012 р. займають аналогічну позицію [3].

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що найбільш продуктивною й такою, що повною мірою розкриває сутнісну правову природу поняття «докази» є модель (трактування), яка відображає такі основні сторони: інформаційну (відомості), матеріальну (процесуальні джерела), логічну (факт, пізнаний з допомогою відомостей, що містяться в певному джерелі, відрізок об'єктивної дійсності) та процесуальну (процедурну) (визначений законом порядок отримання відомостей про факти й порядок їх закріплення у процесуальних джерелах). На нашу думку, для такої моделі найбільше підходить назва «комплексно-системна».

Конструкцію такої моделі можемо знайти й у визначенні поняття доказів у ст. 84 чинного КПК: «Доказами в кримінальному провадженні є

фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів» [1].

Під фактичними даними треба розуміти відомості про факти (інформаційна сторона); у фразі «отримані у передбаченому цим Кодексом порядку» йдеться про процесуальну сторону доказування; словосполучення «встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження» свідчить про логічну сторону сутності поняття доказів; перелік же можливих процесуальних джерел доказів (ч. 2 ст. 84 КПК) підкреслює його матеріальну сторону.

З приводу легального визначення поняття «докази» в чинному КПК України – вважаємо за доцільне зауважити стосовно висловлених науковцями нарікань щодо зазначення в ньому лише слідчого, прокурора, слідчого судді та суду та пропозиції взагалі утриматися від згадки в цьому понятті будь-яких суб'єктів кримінального провадження або відобразити в ньому й інших учасників кримінального провадження – суб'єктів доказування. На нашу думку, наведений у ч. 1 ст. 84 КПК перелік суб'єктів кримінального провадження не свідчить про неможливість розуміння й інших суб'єктами доказування [12].

Це положення лише підкреслює неоднаковість результатів діяльності з формування й дослідження доказової основи різними суб'єктами; вважаємо, що ним законодавець хотів зазначити, що відомості про факти набувають статусу доказу (на підставі якого може бути прийнято відповідне процесуальне рішення чи здійснена певна процесуальна дія), тільки, коли вони сприйняті (одержані) вказаними суб'єктами. Якщо ж

така доказова інформація, одержана іншими суб'єктами доказування (наприклад, сторони захисту), то статусу доказу вона набуде лише після їх передачі в передбаченому законом порядку слідчому, прокуророві, слідчому судді чи суду, які здійснюють дане кримінальне провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Гмирко В. Легальне визначення «загального» поняття доказів: чи зберігати у новому КПК. *Право України*. 2003. № 11. С. 101-106.
3. Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі. *Вісник Верховного Суду України*. № 2. 2013. С. 41.

Русаль Л. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Оліярник Л. М.

*студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ

Аналіз наукових і практичних джерел з тематики пов'язаної із забезпеченням права засуджених на особисту безпеку у виховних колоніях показує, що проблеми даної сфери правовідносин можна об'єднати в три однорідні групи:

- 1) ті, що пов'язані з відсутністю належного громадського контролю за діяльністю виправних колоній через невизначеність у законодавстві

України відповідних правових механізмів і гарантій їх реалізації [1, с. 49-63];

2) ті обставини, що пов'язані з регулюванням суспільних відносин у галузі профілактики правопорушень і злочинів;

3) ті, що детерміновані (зв'язки, що включають різні функції та залежність: спричинення, опосередкування й обумовлення) [2, с. 191] об'єктивною невідповідністю за змістом термінів і понять, які вживаються у вітчизняному та міжнародному праві;

4) інші обставини, насамперед, ті, що пов'язані з організацією і здійсненням ОРД та оперативно-розшукового запобігання злочинам і правопорушенням підрозділами внутрішньої безпеки в системі ДКВСУ.

Зміст першої групи проблем пов'язаний не тільки з відсутністю визначення на правовому рівні поняття «громадський контроль в установах виконання покарань» [1, с. 517-518], а й належних засад його здійснення [4, с. 8-23].

Крім цього, як слушно зазначає В. М. Трубников, у науковій літературі поряд з терміном «контроль» існують такі поняття, як «моніторинг», «контролінг» тощо, які лише ускладнюють означену проблематику [3, с. 87-88].

Проблеми другої групи здебільшого зумовлені тим, що в низці випадків суспільні відносини у сфері виконання покарань регулюються не нормативно-правовими актами, що становлять зміст терміна «законодавство» [5] та впливають із ч. 2 ст. 19 і п. 12 ст. 92 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади (зокрема, ДКВСУ) та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [6, с. 138].

Саме на зазначені групи проблем звертають свою увагу науковці (А. Х. Степанюк, І. С. Яковець), небезпідставно вважаючи, що система

кримінально-виконавчого законодавства України потребує узгодження та доопрацювання [7, с. 302].

Щодо третьої групи проблем, слід зазначити, що в проаналізованих та інших міжнародно-правових актах уживається термін не «особиста безпека», як у вітчизняному законодавстві (ст. 3 Конституції України, ст. 10 КВК, ст. 47 КПК та ін.), а «особиста недоторканність», які, на нашу думку, не можна ототожнювати повною мірою. Зокрема, під недоторканністю в науці розуміють гарантованість від будь-яких посягань з боку кого-небудь [8, с. 390]. Водночас у чинному законодавстві України закріплено лише право засудженого на особисту безпеку, але не визначено реальні механізми та гарантії його реалізації, що й стало додатковим аргументом при виборі теми даного дослідження. Такий висновок з цієї проблематики зробили й інші науковці [9, с. 215-216].

Щодо четвертої групи проблем, пов'язаних з реалізацією міжнародноправових вимог у частині забезпечення особистої недоторканності силами, формами і засобами ОРД, то їх зміст обумовлений особливостями цієї діяльності правоохоронних органів. Водночас, відповідно до проведеної науковцями класифікації міжнародно-правових актів [10, с. 316-322], слід зауважити, що значна частина цих джерел не має обов'язкової юридичної чинності в межах міжнародного права та, зокрема, в Україні.

Проте, визнаючи істотний вплив і авторитет міжнародних актів на практику й теорію виконання покарань, можна зробити висновок про те, що вони можуть стати тими моральними засадами, що становитимуть основу діяльності з реформування ДКВСУ та в перспективі – перетворення її в пенітенціарну систему, зокрема, і шляхом створення служби пробації, яка б належним чином забезпечувала особисту безпеку колишніх засуджених, звільнених з УВП. Як слушно вважають зарубіжні дослідники, можливо, жодна система виконання покарань повною мірою

не відповідає хоча б мінімальним вимогам, які викладені в Мінімальних стандартних правилах, а окремі з них – є далекими навіть від цього.

Список використаних джерел:

1. Хуторна С. В. Громадський вплив як засіб виправлення і ресоціалізації засуджених у виправних колоніях середнього рівня безпеки. *Державна пенітенціарна служба України: історія сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 берез. 2013 р.). Київ : ДПтС України ; ВД «Дакор», 2013. С. 517-519.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : [у 3 кн.]. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
3. Трубников В. М. Правове регулювання контролю за особами, які перебувають на обліку кримінально-виконавчої інспекції. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2012. № 2 (2). С. 84-91.
4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких нелюдських, або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання. Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. Київ : Сфера, 2002. С. 45-52.
5. У справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») : Рішення Конституційного Суду України № 12–рп/98 від 9 лип. 1998 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32. Ст. 1209.
6. Актуальні проблеми конституційного права України : підручник / за заг. ред. А. Ю. Олійника. Київ : Видав. дім «Скіф», 2012. 552 с.

7. Степанюк А. Х. Система кримінально-виконавчого законодавства потребує узгодження та доопрацювання. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2005. № 10. С. 290-302.
8. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків : ФОЛІО, 2000. 540 с.
9. Колб О. Г. Про зміст права засуджених на особисту безпеку. *Актуальні проблеми кримінологічної політики в Україні* : матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 25 квіт. 2012 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 215-219.
10. Кримінально-виконавче право України : підруч. / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2010. 752 с.

Русаль Л. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Шустер Б. Р.

*студент другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Одним із напрямів превентивної боротьби з корупцією є створення законодавства, що перешкоджає вчиненню державними службовцями корупційних діянь. Ідеться не лише про норми-заборони державним службовцям займатися підприємницькою діяльністю або одержувати за свої дії винагороду, а також про такі формулювання повноважень державних службовців, які не залишають «прогалин» для їх довільних дій і лобіювання інтересів будь-кого.

Необхідно знайти належний ступінь адміністративного впливу, без якого процес державного управління є неможливим. Одночасно треба унеможливити виникнення в законі норм, що ускладнюють (прямо або опосередковано) управлінський процес і тим самим формують сприятливі умови для утворення адміністративних бар'єрів, здирництва, хабарництва, інших форм прояву корупції. Необхідність у систематичному аналізі законодавчих актів щодо рівня їх корупційності визнана міжнародним співтовариством.

Так, діє Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року. Вона містить такі положення про попередження корупції: «Кожна держава-учасниця прагне періодично проводити оцінку відповідних правових документів і адміністративних заходів з метою визначення їх адекватності з погляду попередження корупції й боротьби з нею».

Найбільш актуальна антикорупційна експертиза відносно тих актів, які регулюють контрольні, дозвільні, реєстраційні, юрисдикційні повноваження органів державної влади (державних службовців) у взаємодії з громадянами й недержавними юридичними особами, а також порядок і строки реалізації цих повноважень. З метою попередження прийняття нормативно-правових актів, які сприятимуть скоєнню корупційних дій посадовцями, розроблено методику аналізу законодавства на корупційність [2].

Під контрольними повноваженнями маються на увазі повноваження, що здійснюються з метою перевірки законності діяльності (у тому числі порядку діяльності) суб'єктів права (інспекції, ревізії, контроль, нагляд).

Під дозвільними повноваженнями розуміються повноваження, що здійснюються з метою видачі документів, що підтверджують спеціальні права на заняття певною діяльністю (посвідчення, ліцензії, акредитації, сертифікати тощо) або на користування певними предметами (наприклад

зброєю). Також сюди умовно можна віднести повноваження, пов'язані з наданням державної власності в оренду, з приватизацією держвласності, а також з розподілом бюджетних коштів (держзакупівлі тощо).

Під реєстраційними повноваженнями маються на увазі повноваження, що здійснюються з метою посвідчення фактів встановлення, зміни або припинення правового статусу суб'єктів права (платників податків, ліцензіатів), а також цивільно-правових операцій та об'єктів права (нерухомості, автомобілів). Юрисдикційні повноваження посадовців державних органів полягають у застосуванні заходів адміністративно-правової відповідальності (наприклад, накладення адміністративних штрафів).

Під нормотворчими повноваженнями маються на увазі повноваження щодо ухвалення нормативно-правових актів підзаконного характеру, що встановлюють правила поведінки для необмеженого кола осіб. Зазначимо, що наведений перелік повноважень є приблизним, а їх класифікація має умовний характер.

Для проведення експертизи корупційності законодавства необхідно оцінити характер відсилань – до законодавства взагалі, до інших законів, до законодавства в певній сфері регулювання, до підзаконних актів. Останній вид відсилання найбільш тісно пов'язаний з потенційними можливостями корупційних проявів, особливо якщо нормою законодавчого акта органу державної влади безпосередньо надається право врегулювання того чи іншого питання [3].

26 жовтня 2014 року набрав чинності Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року № 1700-VII, який вводиться в дію через шість місяців з дня набрання ним чинності (з 26 квітня 2015 року). У зв'язку з цим втратив чинність Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» 2011 року [1].

До приведення у відповідність із цим Законом законодавчі та інші нормативно-правові акти застосовуються у частині, що не суперечить цьому Закону. Закон визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

Згідно з цим Законом корупцією визнається використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, яка підпадає під дію цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [4].

Зазначеним особам забороняється використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі використовувати будь-яке державне чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах. Неправомірною вигодою згідно з Законом вважається грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав. Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, передбачені Законом, не поширюються на викладацьку, наукову і творчу діяльність.

Новелою цього закону є створення Національного агентства з питань запобігання корупції зі спеціальним статусом, який забезпечуватиме формування та реалізацію державної антикорупційної політики, та який

буде підконтрольний Верховній Раді України і підзвітний Кабінету Міністрів України.

Список використаних джерел:

1. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7.04.2011 р. № 3206-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3206>.

2. Корнієнко А. А. Принцип невідворотності юридичної відповідальності: структурно-функціональний аналіз. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 21-24.

3. Хабарова Т. В. Антикоруptionна експертиза нормативно-правових актів як засада протидії корупції в Україні. *Від громадянського суспільства – до правової держави: матеріали XII Міжнар. наук. Internet-конф. студентів та молодих вчених*. 2016. С. 418-420. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/11809/2/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%2022.04.2016.pdf> (дата звернення 23.04.2016).

4. Серьогін С. С. Професіоналізм керівників органів влади. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2014. Вип. 2. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2014-02\(12\)/21.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2014-02(12)/21.pdf) (дата звернення 16.08.2017).

Яворська В. Г.
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ЗМІНИ НОРМ ПРО СТРОКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У кримінальному процесуальному праві питання строків досудового розслідування потребують вдосконалення та внесення чіткості.

Від дотримання строків досудового розслідування залежить якість та ефективність всього процесу і виконання завдання кримінального процесу, передбаченого в ст. 2 КПК [1].

При порушенні або недодержанні строків досудового розслідування можуть наступити такі наслідки: зловживання з боку особи, яка проводить досудове розслідування; неефективне проведення, наприклад внаслідок порушення умов проведення або часу проведення слідчих дій; неправильна кваліфікація дій особи, яка вчинила злочин; уникнення особою, яка вчинила злочин відповідальності; притягнення до кримінальної відповідальності тільки окремих учасників при вчиненні злочину у співучасті та ін.

З метою покращення проведення досудового розслідування його строк повинен відповідати певним вимогам.

Проаналізуємо зміни, які відбулися за останній період у КПК відносно строків досудового розслідування:

1) строк досудового розслідування починає спливати з моменту внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а не з моменту повідомлення про підозру [2].

Така зміна є логічною, адже першою стадією кримінального процесу є досудове розслідування, яке починається з внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тому і строк досудового розслідування повинен починатися з даних до Єдиного реєстру досудових

розслідувань. Але на практиці здійснення цього положення КПК потребує значно більших зусиль від учасників кримінального процесу.

Повідомлення особі про підозру – це вже фактично обвинувальний акт, як часто буває на практиці. Тобто слідство вже збило досить доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій і отримало підтвердження винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Проте така робота потребує багато часу. Одне документування особи може зайняти від півроку до року. А якщо йдеться про злочинне угруповання, то для доведення за такою частиною статті потрібно документувати усіх членів угруповання як окремо, так і разом.

Недарма практичні працівники, представники органів слідства, прокуратури, детективи НАБУ зверталися до Президента України з проханням накласти вето на такі нововведення, адже вони суттєво ускладняють роботу слідчим та оперативним працівникам з огляду на велику кількість факторів: складність кримінального провадження, велику кількість фігурантів, технічні можливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій, завантаженість слідчого тощо [3, с. 149].

2) залишилась без змін норма, згідно з якою строк досудового розслідування може бути подовжено, проте загальний строк не може перевищувати певного терміну з дня повідомлення особі про підозру: у вчиненні кримінального проступку – 2 місяців, злочину невеликої або середньої тяжкості – півроку, у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину – року [2].

Продовження строку досудового розслідування потрібно у зв'язку з неможливістю в певних випадках провести досудове розслідування в повному обсязі за короткий строк. Проте, у випадку повідомлення особі про підозру слідчі дії переважно проведені, адже для підозри наявний комплекс доказів.

3) щоб провести обшук, слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням. Згідно з новою нормою, у такому клопотанні має міститися обґрунтування того, що у людини не можна попросити віддати необхідні речі, документи і відомості добровільно. Якщо йдеться про знаряддя кримінального порушення, вилучені з обігу предмети і документи - таке обґрунтування не потрібне.

4) слідчого, прокурора чи іншу службову особу зобов'язали незалежно від стадії обшуку допустити захисника чи адвоката. Взагалі обшуки мають проходити в присутності адвоката. Утім, якщо захисника немає протягом 3 годин – це не перешкода для проведення обшуку. Обов'язково треба проводити аудіо- та відеозйомку обшуків [2].

Позитивна вимога присутності адвоката при таких слідчих діях. Адвокат професійно засвідчує юридичну правильність та належно підготується до судового процесу. Проблеми додержання законності при проведенні обшуків можна вирішити тільки з присутністю адвоката і аудіо- та відеозйомки обшуків. Термін 3 години достатньо короткий для приїзду адвоката, але достатній для приховання доказів при проведенні обшуку.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 14.02.2019).
2. В Україні набули чинності нові строки досудового розслідування. URL: <https://ua.112.ua/polityka/v-ukraini-nabuly-chynnosti-novi-stroky-dosudovoho-rozsliduvannia-437342>. (дата звернення 14.02.2019).

3. Грицак Х. Аналіз внесення змін до кримінального процесуального законодавства: строки досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 148-151.

Яворська В. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Кульчицький Р. В.

*студент другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ПЕРІОДИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Історія засад реформування кримінально-виконавчої політики в юридичній літературі, незважаючи на важливість, досліджується досить однобічно. Вивчається та характеризується кримінально-виконавче законодавство різних періодів, зокрема на сучасному етапі розвитку держави. Відсутні дослідження принципів реформування кримінально-виконавчої політики на сучасному етапі, або вони дуже поверхові і фрагментарні, без пропозицій вдосконалення сучасної кримінально-виконавчої політики.

Повне вивчення історичних аспектів встановлення та розвитку кримінально-виконавчої політики повинно надати уявлення про можливі перспективи та напрямки її удосконалення, адже виявить помилки та неточності, попередні не доопрацювання в галузі кримінально-виконавчого права.

Питання історичного реформування кримінально-виконавчої політики та системи досліджував А. Бандурка, А. Литвинов, О. Шкута.

За радянських часів принципи кримінально-виконавчої політики досліджували Л. В. Багрій-Шахматов, О. І. Бажанов, І. І. Карпець,

М. П. Мелентьев, О. С. Міхлін, О. О. Наташев, О. Л. Ременсон, З. М. Сайфутдінов, І. А. Сперанський, М. О. Стручков, Ю. М. Ткачевський, Б. С. Утевський, І. В. Шмаров та ін.

В сучасній пенітенціарній науці України принципи реформування кримінально-виконавчої політики вивчають І. Г. Богатирьов, М. Я. Гуцуляк, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, А. В. Кирилюк, О. Г. Колб, В. В. Кондратішина, В. Я. Конопельський, В. О. Меркулова, І. С. Михалко, М. С. Пузирьов, Т. В. Рудник, А. Х. Степанюк, О. О. Стулов, В. М. Трубников, І. С. Яковець, В. А. Владимиров, А. Гель, В. Грищук, П. Дагель, О. Зубков, П. Пономарьов, М. Рибак, В. Селіверстов, О. Скакун, Л. Смоліна, І. Сперанський, М. Стручков, П. Фріс, І. Шмаров та інші. При цьому майже кожен із науковців пропонує власне бачення цих принципів загалом, їх сукупності та кожного з принципів, що до неї входить.

Принципи кримінально-виконавчої політики – це основні ідеї, засади, першооснова напряму діяльності державних органів, громадських інститутів та окремих громадян у сфері виконання кримінальних покарань.

Принципи кримінально-виконавчої політики – це як вихідні положення та ідеї, що відображають загальну спрямованість і найбільш істотні риси політики держави у сфері виконання покарань, керівні засади, які впливають на розвиток кримінально-виконавчого законодавства та вирішення практичних проблем кримінально-виконавчої політики держави на сучасному етапі її розвитку.

Узагальнивши наявні в доктрині кримінально-виконавчого права судження з приводу принципів кримінально-виконавчої політики України, можна стверджувати, що ними є першооснови загального напряму діяльності державних органів, громадських інститутів й окремих громадян у сфері виконання кримінальних покарань.

Щодо нормативної фіксації цих принципів, то слід зазначити, що вона має давню історію і здійснюється залежно від різних обставин соціальної

епохи. У сучасній Україні кримінально-виконавче законодавство стосовно виконання й відбування покарань, відповідно до ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу України, ґрунтується на принципах невідворотності виконання й відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави й засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання постпенітенціарної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів та установ виконання покарань.

Зважаючи на особливості історичного розвитку України і, відповідно, на особливості розвитку кримінально-правової політики, П. Л. Фріс пропонує своє бачення її періодизації (і, отже, періодизації кримінального законодавства України):

1-й період – кримінально-правова політика Київської Русі і феодальної роздробленості (IX – середина XVII ст.);

2-й період – кримінально-правова політика козацької держави (середина XVII ст. – середина XVIII ст. – від Богдана Хмельницького до Кирила Розумовського);

3-й період – кримінально-правова політика періоду творення Української незалежної держави (1917–1922 рр.);

4-й період – кримінально-правова політика Української РСР (1917-1991 рр.);

5-й період – кримінально-правова політика незалежної української держави до ухвалення кримінального кодексу України (1991-2001 рр.). При цьому вчений зазначав: «Як видно з часового ряду випадає відрізок часу з середини XVIII ст. по 1917 рік. Саме в цей час Україна перебувала у

складі Російської імперії і на її території в повному обсязі діяло законодавство (у т.ч. кримінальне) метрополії.

У цей період проведення Україною, яка була повністю позбавлена державної самостійності, а звідси і самостійності у питаннях створення національного законодавства, власної кримінально-політики було неможливим. У зв'язку із цим цей час випадає із загального ряду періодизації» [1, с. 39-40].

Правильно здійснив періодизацію в паралельній галузі права О. Б. Загорський, який визначає наступну періодизацію кримінальної процесуальної політики України:

1) кримінальна процесуальна політика періоду Київської Русі і феодалної роздробленості (IX-XIV ст.);

2) кримінальна процесуальна політика на українських землях у складі Польщі, Литви, Речі Посполитої (XIV ст. – середина XVII ст.);

3) кримінальна процесуальна політика України в період козацької держави (середина XVII ст. – середина XVIII ст.);

4) кримінальна процесуальна політика періоду творення та розбудови Української державності (1917-1922 рр.);

5) кримінальна процесуальна політика Радянської України;

6) кримінальна процесуальна політика України в перше десятиріччя незалежності (1991–2001 рр.);

7) кримінальна процесуальна політика України (2001–2012 рр.);

8) сучасна кримінальна процесуальна політика України (2012 р. – до наших днів) [2, с. 96].

Варто взяти таку концепцію до уваги і застосувати відносно кримінально-виконавчого законодавства, з відмінністю у датах прийняття основних нормативних документів, які регламентують кримінально-виконавчу політику.

Загалом виділяють три головних періоди у розвитку кримінально-виконавчої системи і законодавства України: каральний (допенітенціарний), філантропічний, політичний [3, с. 38].

Отже, варто запропонувати виділити шість етапів кримінально-правової політики включаючи етап прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України до теперішнього часу.

Список використаних джерел:

1. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-правової політики України : монографія / за заг. ред. М. В. Костицького. Київ : Атіка, 2005. С. 39-40.
2. Загурський О. Б. Кримінальна процесуальна політика України: історико-правовий аспект: монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2014. 215 с.
3. Кримінально-виконавче право України (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / О. М. Джужа, С. Я. Фаренюк, В. О. Корчинський та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. 2-е вид., перероб. та допов. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 339 с.

Яворська В. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Тарасюк О. Б.

*студент другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ТЕНДЕНЦІЇ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ

В Україні корупція, на думку фахівців Фонду «Демократичні ініціативи», давно стала сприйматися як органічна частина життя. Було б неправильним вважати, що корупція – явище останніх років. Найнижчим Індекс сприйняття корупції в Україні, що його щорічно вимірює міжнародна антикорупційна організація Transparency International (за шкалою від нуля до 10, де 0 означає найвищий рівень сприйняття корупції, а 10 – найменший) становив 1,5 у 2000 р., тоді нижче України була лише Югославія, що перебувала тоді у стадії розпаду, та Нігерія. Далі за вимірами Transparency International Індекс сприйняття корупції у 2001 р. становив 2,1, у 2002 р. – 2,4, 2003 р. – 2,3, 2004 р. – 2,2. Дещо поліпшувався Індекс корупції – 2,6 у 2005 р., 2,8 – у 2006 р., 2,7 – у 2007 р., але так і не здолав межу у 3,0, нижче якої корупція у країні вважається «галопуючою». У вересні 2008 р. Transparency International оприлюднила свій черговий щорічний рейтинг оцінки поширення корупції у світі, і цей показник в Україні знову почав погіршуватися – до 2,5. У 2013 р. Україна посіла 144-те місце із 177 можливих позицій в індексі сприйняття корупції, маючи лише 25 балів. Україна стабільно залишалася в групі «підвищеного ризику» разом із Іраном, Камеруном, Нігерією, Папуа-Новою Гвінеєю та Центральноафриканською республікою. Звичайно, такий високий рівень корупції, що його фіксують міжнародні організації, є лише відображенням сприйняття корупції всередині країни, яке, у свою чергу,

відбиває об'єктивну ситуацію. Дослідження громадської думки добре підтверджують той факт, що сприйняття поширеності корупції в Україні має дуже високі показники і залишається стабільним. В опитуванні березня 2009 р. у запитанні йшлося про корупцію «в адміністративних органах України», проте, на нашу думку, результати зіставні, оскільки зазвичай населення під «корупцією» розуміє владу різного рівня. Таким чином, фахівці Фонду «Демократичні ініціативи» на основі дослідження роблять висновок, що населення стабільно оцінює рівень корупції як «високий» і «дуже високий». Рівень корупції не знижується, більше того, громадська думка дедалі більше схильна оцінювати корупцію як «дуже високу».

Досить цікавим виявилось, що підприємці оцінюють рівень корупції більш стримано, кожний п'ятий з них вважає рівень корупції «середнім», хоча серед підприємців відсоток тих, хто протягом року давав хабарі, істотно вищий, ніж серед населення загалом. Поясненням цьому може слугувати те, що оцінки рівня корупції населенням виявилися меншими, ніж оцінки підприємців, пов'язаних особистим досвідом дачі неправомірної вигоди. Серед населення 56 % тих, кому довелося протягом останнього року давати неправомірну вигоду, визначили рівень корупції в адміністративних органах як дуже високий, а серед тих, хто за цей час жодних неправомірних вигод не давав, – 44 % теж вважають рівень корупції дуже високим.

Серед підприємців оцінки значно більше залежать від власного досвіду: серед тих, хто протягом року давав неправомірну вигоду, 53 % вважають рівень корупції дуже високим, а от серед тих, кому це робити не довелося – лише 15 %. Серед тих підприємців, хто протягом року не давав неправомірну вигоду, 27 % оцінили рівень корупції в Україні як середній, а 15 % – як невисокий. Можна зробити висновок, що оцінки підприємців

більшою мірою ґрунтуються на власному досвіді, а населення – на стереотипних уявленнях.

Головна особливість корупції в Україні полягає в тому, що притаманність встановленим правилам зовсім не є критерієм участі в «легальній» економіці, у той час як невиконання або відхилення від встановлених правил є критерієм участі в неформальній, як правило, успішній, підпільній економіці. Корупція в Україні не протистоїть формальній економіці, вона існує в ній, виступаючи природним і закономірним наслідком легальних статусів суб'єктів господарювання та управління.

Це означає, що посадовці окремих державних структур не просто обслуговують економіку, вони беруть у ній участь, маючи «свою частку» в економіці.

Функціонування державно-політичної машини економізоване, тобто підкорене, по суті, економічній свідомості. Отже, в основі корупційних відносин в Україні лежить можливість приватизувати будь-яке суспільне благо, навіть пристосувати і використати закон для тіньового обороту у власних інтересах. За різними оцінками, до 6,5 % своїх середньорічних доходів підприємці в Україні витрачають на неправомірну вигоду посадовим особам. Експерти Світового банку оцінюють річну суму неправомірної вигоди в Україні на рівні двомісячного торгового обороту країни. Проте причину існування корупції не можна звести лише до бюрократичних дій державних чиновників.

Приватні особи та підприємці також стимулюють існування корупції шляхом давання неправомірної вигоди чиновнику з метою отримання індивідуальних привілеїв і конкурентних переваг, адже інституційна залежність підприємців від державних чиновників в економічній діяльності в Україні ще дуже велика.

Згідно з даними дослідження Київського інституту проблем управління ім. Горшеніна, оприлюдненими у березні 2009 р., найбільш корумпованими органами влади респонденти вважали міліцію (54 %), суди (46,5 %), місцеві органи влади (26,7 %), прокуратуру (24,1 %), митницю (22,4 %) [1, с. 74-76].

Змінилось і сприйняття населенням України повідомлень про факти корупції. Якщо, у перші п'ять років існування незалежної держави такі факти викликали широкий громадський резонанс, особливо щодо високопосадових осіб, то тепер вони сприймаються набагато спокійніше. Викликає подив і той факт, що серед тих, хто мав справу з фактами корупції, лише 54 % вважають себе потерпілими як морально, так і матеріально, а 21,6 % взагалі не вважають себе потерпілими.

Отже, більшість суспільства сприймає корупцію як неминуче життєве явище з яким треба миритися. Таке ставлення, на думку М. Джонстона, є показником надзвичайної поширеності корупції на всіх рівнях суспільства і невисокої морально-психологічної згоди населення протидіяти корупції. На думку експертів, причинами виникнення корупції в Україні є:

– нерівномірність розвитку ринкового господарства. Під час посилення кризового стану економіки такі негативні явища, як інфляція, безробіття тощо, стають сприятливими умовами для збільшення обсягів тіньової економіки. Тобто за таких умов зменшується ефективність регулюючої ролі держави, що призводить до зростання корумпованості;

– розшарування суспільства на бідних і багатих. За рахунок державного майна збагатилася невелика група населення, яка мала безпосередній доступ до нього. Олігархами в Україні стають через тіньову приватизацію державної власності. Кожна людина хотіла б стати власником частки державного майна, але не кожен мав змогу долучитися до нього через розпорядників. Більша частина населення є бідною, змушена виживати в складних економічних умовах;

– суперечність між швидкозмінними умовами ринкового господарства та чинним законодавством;

– прогалини, які створюються завдяки такій суперечності, заповнюються тіньовими «правилами гри». Навіть у високорозвинутих ринкових країнах економічні процеси випереджають чинне законодавство, тому вдосконалення правової бази повинно мати перманентний характер;

– суперечність між законодавчою та морально-етичною нормами підприємництва. Узагалі закони, представлені інтересами держави, повинні мати морально-етичну складову. Але через слабкість сприйняття сучасним підприємцем такої складової, він не завжди підтримує державні інтереси, а іноді вони перебувають навіть у протистоянні.

Це і дає підстави для виходу підприємців у «тінь» через неправомірну вигоду, суперечності в політичній системі, представлені владою і бізнесом. Відомо, що поєднання влади і бізнесу – це олігархія, яка посилює дію тіньової економіки. Негативним наслідком існування олігархії є не лише лобювання інтересів бізнесменів у владі через прийняття «потрібних» їм законів з метою створення сприятливих умов для їхнього бізнесу, а й недоотримання державною казною значних коштів. А це, у свою чергу, не дає можливості державі виконувати свої прямі обов'язки – розв'язувати соціальні проблеми.

Слабкість політичної влади – одна з причин існування корупції:

– потреба у виживанні населення в складних умовах становлення ринкових відносин.

Підприємець, що планує розпочати свій бізнес, повинен мати стартовий капітал, якого, як правило, у нього немає і він не може заробити, а це підштовхує до використання позаекономічних методів – через політичний вплив, через «своїх» чиновників. Законослухняність як світоглядна цінність поки що не стала природним чинником для підприємця:

– створення штучного дефіциту ресурсів. Така ситуація приносить вигоду посадовим особам у вигляді хабара як необхідного інструменту щодо отримання необхідних для виробничої діяльності ресурсів;

– зволікання у прийнятті рішення. Адміністративні бар'єри породжуються не лише непрофесійністю чиновників, а й штучно створюються для отримання контролю над підприємствами. Такі бар'єри виштовхують підприємця в тіньову економіку, оскільки формальні правила неможливо виконувати, тому що постійно здійснюється контроль за підприємницькою діяльністю і накладаються відповідні санкції. За таких умов підприємці змушені шукати неформального державного захисту завдяки корупційним відносинам. Результатом є те, що українські підприємці у більшості вже не уявляють економічної діяльності без хабарництва. Більше того, позакорупційні схеми в бізнесі, як правило, не життєздатні [1, с. 78-79].

Головними чинниками, які знижують ефективність протидії політичній корупції, на думку експертів Центру Разумкова, є:

– загальна політична ситуація в країні, інерція політичного протистояння;

– нерозмежованість бізнесу і влади;

– недосконалість системи організації влади на конституційному рівні;

– відсутність політичної волі з боку вищих інститутів влади;

– недосконалість законодавства;

– недоліки системи державних інститутів з протидії корупції;

– прояви політичної корупції в діяльності правоохоронних і судових органів;

– недостатність впливу інститутів громадянського суспільства;

– загальний рівень політичної культури державної і політичної еліти

[1, с. 84].

Згідно з даними досліджень Київського інституту проблем управління імені Горшеніна, оприлюдненими у березні 2009 р., найбільш корумпованими органами влади респонденти вважають міліцію (54 %), суди (46,5 %), місцеві органи влади (26,7 %), прокуратуру (24,1 %), митницю (22,4 %) [2].

Прикриваючись аргументом про захист особистого життя громадян, влада обмежувала можливості громадськості в плані контролю за владою та виявлення випадків корупції [3].

Неможливо також оцінити рівень, масштаби та результати боротьби з корупцією в Україні тому, що донині не розроблено загально визначених критеріїв оцінки цього явища. Недосконалість, а іноді й відсутність належної взаємодії органів виконавчої влади з правоохоронними органами, наявність недоліків в інформуванні судами державних органів, подання недостовірної звітності окремими органами виконавчої влади і місцевого самоврядування впливають на корупційну злочинність правоохоронних органів України.

Список використаних джерел:

1. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / А. М. Михненко, О. В. Руснак, А. М. Мудров та ін. ; за ред. А. М. Михненка. 4-те вид., переробл. й доповн. Київ : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2013. 666 с.
2. Бондаренко К. Проект страны. *Украинская правда*. 2009. URL: <http://compromat.ua/ru/16/22840/0/index.html>. (дата звернення 12.04.2019).
3. Відкриття Державного реєстру речових прав на нерухоме майно – довгоочікуваний крок, але поки що цей процес не завершено. URL: <http://kmp.ua/uk/analytics/exclusive/vidkrittya-derzhavnogo-restru-rechovih-prav/>.

Яворська В. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Яремко Я. В.

*студент другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Виникнення корупції в Україні стало однією з негативних ознак держави та початком формування протиправного явища, що протидіє українському праву, швидко пристосовується до змін у законодавстві. Крім того, наявність корупції в державній владі унеможливорює ефективну реалізацію будь-яких заходів вдосконалення та покращення відповідного законодавства. Важливою проблемою антикорупційного законодавства є відсутність чіткого розуміння поняття корупції.

Перші згадки про корупцію датуються XXIV ст. до н. е. і пов'язані з іменем царя Урукагіни, що був правителем шумерського міста-держави, який «реформував державне управління з метою припинення зловживань чиновників і суддів, а також зменшення здирництва незаконних винагород храмового персоналу з боку царської адміністрації, зменшення та впорядкування платежів за обряди» [1, с. 9].

Згадки про запобігання корупції містяться також у «Законах царя Хаммурапі» [2].

Уже в державах Межиріччя були чітко визначені норми, що регулювали зміст поняття «корупція». В той час «корупція» почала асоціюватися власне з управлінською та державною сферами [3; 7].

Що стосується вітчизняної історико-правової традиції такого явища як корупція, то тільки у літописах XIV століття датуються перші згадки про

форму порушення загальноприйнятих норм правової поведінки, як корупція [4, с. 52].

Понятійного змісту «корупція» набула у ХХ столітті, коли відбулося чітке розмежування відносин між державою і приватною сферою, що передбачали зловживання з чийогось боку. Термін «корупція» втрачає свій моральний характер і набуває чітко виражених правових норм, які передбачали не тільки заходи її запобігання, а й забезпечення покарання.

Як слушно зауважує з цього приводу М. І. Мельник, в наш час «не обходиться без згадування про корупцію практично жодний документ, в якому дається загальна характеристика соціально-економічної, політичної та криміногенної ситуації в Україні» [5, с. 58]. Проте, у такому випадку зазначаємо проблему в узагальнюючому понятті корупції, яке варто уточнити.

У 1993 році визначення поняття «корупція» вперше розглядали на засіданні Верховної Ради України [6].

Українські дослідники вважають, що початок боротьби з корупцією в нашій державі було покладено у грудні 1994 року коли за пропозицією Верховної Ради України другого скликання було прийнято за основу проект Закону України «Про боротьбу з корупцією», а в жовтні 1995 року його ухвалено як Закон і введено в дію 16 листопада того ж року [7].

Чинний Закон України «Про запобігання корупції» прийнято 14.10.2014 року. [8].

Протягом всієї історії законодавчого забезпечення протидії корупції з корупцією пов'язана значна кількість теоретичних та практичних проблем:

1. недосконалість поняття «корупція»;
2. застосування поняття «корупція» в різних галузях, зокрема в праві, психології, філософії, економіці та ін.;

3. значна кількість нормативно-правових актів, які повинні регламентувати боротьбу з корупцією, проте узгоджуються з певними недоліками;

4. на характер заходів боротьби з корупцією впливає нечітке її поняття;

5. заходи боротьби з корупцією варто постійно вдосконалювати у зв'язку з вдосконаленням цього явища.

Варто запозичити досвід країн, які здобули успіхів у боротьбі з корупцією, а також взяти до уваги рекомендації міжнародних організацій, які мають комплексні напрацювання та вдосконалити діяльність працівників державних органів та органів місцевого самоврядування у процесі вжиття заходів боротьби з корупцією.

Список використаних джерел:

1. Волошенко А. В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 8-16.

2. Законы царя Хаммурапи : методические указания по изучению первоисточника в курсе «История государства и права зарубежных стран» для студентов специальности «Юриспруденция» всех форм обучения / Сост. Н. Т. Кудинова. Хабаровск : Изд-во Хабар. гос. техн. ун-та, 2002. 36 с. URL: http://pnu.edu.ru/media/filer_public/2013/03/20/hammurapi.pdf.

3. Кузнецов Д. Борьба с коррупцией: философский, исторический и правовой аспект в рамках национального и международного похода. URL: https://books.google.com.ua/books?id=w26XCwAAQBAJ&pg=PT153&lpg=PT&dq=Wewer+G.+Politische+Korruption&source=bl&ots=aUcp3Di1XT&sig=F M4W_2sFDFnQ9KDGQgrBbQxI1d4&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwiAuZDjrt TYAhXGC 5oKHaTmCSYQ6AEIMDAC#v=onepage&q&f=false.

4. Ільєнок Т. В. Історико-правові витоки корупції. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2012. № 3. С. 51-56.

5. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ : Юридична думка, 2004. 400 с.

6. Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю : Постанова Верховної Ради України від 23 січня 1993 року. *Відомості Верховної Ради*. 1993. № 11. Ст. 87.

7. Про утворення Тимчасової депутатської комісії Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю, корупцією і хабарництвом : Постанова Верховної Ради України від 19.12.1992 р. № 2894XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 9 (02.03.93). Ст. 71.

8. Про запобігання корупції : Закон України. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52247. (дата звернення 10.04.2019)

ЗМІСТ:

ЛЕЛИК Л. І.	
ВСТУПНЕ СЛОВО.....	3
ГРАБ М. І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН.....	4
ГРАБ М. І., МАРИЧ О. В. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ.....	15
ГРАБ М. І., ТИЦЬКИЙ І. Р. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ УМИСНИМ ВБИВСТВАМ З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ.....	23
ДМИШКО О. С., ГУДИШ В. Г. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГО-УПРАВЛІНСЬКОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ.....	31
ЗАДОРОВНА М. І. ІНФОРМАЦІЙНА ВІДКРИТІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	38
ЛЕПЕХ Ю. С. ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРАВОТВОРЧОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	53
МЕЛЬНИЧЕНКО Б. Б. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ.....	58
МЕЛЬНИЧЕНКО Б. Б., БІШКО Н. М. ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	64
МЕЛЬНИЧЕНКО Б. Б., КРАВЧИШИН В. Б. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	72
НЕБОРАЧОК О. І. УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ.....	77
НЕБОРАЧОК О. І., ГУРАЛЬ Н. Р. СУТЬ ТА ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ.....	85
НЕБОРАЧОК О. І., МАРКІВ Л. Л. БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ.....	91
ОЛІХОВСЬКА М. В., ОЛІХОВСЬКИЙ В. Я. ВПЛИВ	

ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	99
ПАВЛЮК Н. М. РЕЦЕПЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ РИМСЬКОГО ПРАВА ЩОДО ПРАВА НА ОБОВ'ЯЗКОВУ ЧАСТКУ У СПАДЩИНІ ТА ЙОГО ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН.....	106
ПАВЛЮК Н. М., КЛИЧКО Ж. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ.....	112
ПАВЛЮК Н. М., СМОЛЯК Х. Б. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СПАДКОВОГО ПРАВА.....	119
ПРИШЛЯК Г. Я. ЗДІЙСНЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ.....	124
ПРИШЛЯК Г. Я., ВАСИЛИШИН О. В., ДНІСТРЯНСЬКИЙ М. М. ІНСТИТУТИ ДЕМОКРАТІЇ ТА НАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ: ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ.....	129
ПРИШЛЯК М. Б. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ.....	134
РУСАЛЬ Л. М. ЮРИСДИКЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ТА ПИТАННЯ ЇЇ РОЗМЕЖУВАННЯ.....	138
РУСАЛЬ Л. М., МАРИНОВИЧ Н. В. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ ДОКАЗУ ЯК СУКУПНОСТІ ЕЛЕМЕНТІВ ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ.....	144
РУСАЛЬ Л. М., ОЛІЯРНИК Л. М. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ.....	147
РУСАЛЬ Л. М., ШУСТЕР Б. Р. ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ.....	151
ЯВОРСЬКА В. Г. ЗМІНИ НОРМ ПРО СТРОКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	156
ЯВОРСЬКА В. Г., КУЛЬЧИЦЬКИЙ Р. В. ПЕРІОДИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	159

ЯВОРСЬКА В. Г., ТАРАСЮК О. Б. ТЕНДЕНЦІЇ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ.....	164
ЯВОРСЬКА В. Г., ЯРЕМКО Я. В. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ.....	171

Шановні колеги !

Львівський інститут

**Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»**

щорічно проводить науково-практичну конференцію

за темою:

«Актуальні питання юридичної науки»

У **квітні 2020 року** на базі Львівського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом буде проведена чергова конференція на зазначену тему. До участі у конференції запрошуються провідні науковці та фахівці в галузі права з різних регіонів України, аспіранти, здобувачі, практичні працівники.

З метою участі в конференції просимо надсилати матеріали для публікації.

Дату проведення конференції буде зазначено на Web-сайті Львівського інституту МАУП (www.li-maup.edu.lviv.ua).

Вимоги до оформлення тексту доповіді:

Доповідь повинна бути виконана на актуальну тему, містити результати наукового дослідження.

Обсяг доповіді (тез) до 10 сторінок при форматі сторінки А4 (297x210 мм), орієнтація – книжкова. Поля: верхнє – 1,5, нижнє – 1,5, праве – 1,5, лівє – 2,0, шрифт – Times New Roman, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, стиль – Normal.

Текст може містити лише кінцеві зноски (у квадратних дужках вказується номер джерела з переліку, який наведений у кінці доповіді, і сторінка, на якій викладене відповідне положення).

Матеріали надсилати за адресою:
79058, м. Львів, вул. Гетьмана Мазепи, 29

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Кафедра права
або електронною поштою за адресою:
kplimaup@ukr.net

тел./факс (032) 294-00-81.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**«Актуальні питання
юридичної науки – 2019»**

Матеріали доповідей та статей
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Львів, 16 квітня 2019 року)

Матеріали видруковані в авторській редакції

Голова організаційного комітету *В. Г. Яворська*

Упорядники *В. Г. Яворська, Т. О. Попович*

Підписано до друку 01.04.2019 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Тираж 300 прим.

Надруковано у Львівському інституті
ПрАТ «ВНЗ «МАУП».
79058, м. Львів, вул. Гетьмана Мазепи, 29
www.li-maup.edu.lviv.ua